

*Διεύθυνση σειράς - Θεώρηση μεταβάσεων:
Παναγιώτης Κονδύλης*

JEAN-FRANÇOIS LYOTARD Η

ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Εκδόσεις «γνώση»
Γραβιάς 9-13, 106 78 'Αθήνα
Τηλ. 3303487 Fax 3810892

«Gnosis» Publishers
Gravias 9-13, 106 78 Athens
Tel. 3303487 Fax 3810892

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ α.α. 24 Ζάν-
Φρανσουά Λυοτάρ, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση* Jean-
Francois Lyotard, *La condition postmoderne*

1η έκδοση, "Ανοιξη 1988 2η
έκδοση, "Ανοιξη 1993

Τή μετάφραση στα ελληνικά, από τό γαλλικό πρωτότυπο, έκανε
ό Κωστής Παπαγιώργης.

Τό εξώφυλλο φιλοτέχνησε ό Μ. Ταξίδης.

Τήν τυπογραφική επιμέλεια είχε ό Αιμίλιος Καλιακάτσος.

- 1979, Les tditions de Minuit.
- 1988, 'Εκδόσεις «γνώση» γιά τήν ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

ISBN 960-235-232-9 =====

JEAN-FRANÇOIS LYOTARD

Η ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ■ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Προλεγόμενα
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μετάφραση
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΩΡΓΗΣ

(V*'

^

ΕΚΔΟΣΕΙΣ --Α «ΓΝΩΣΗ»

ΑΘΗΝΑ 1993

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλεγόμενα: Η συζήτηση για τή μεταμοντέρνα κατάσταση	9
Εισαγωγή	25
I. Τδ πεδίο: ή γνώση μέσα στις κοινωνίες της πληρο φορικής	29
II. Το πρόβλημα: ή νομιμοποίηση.....	38
III. Η μέθοδος: τά γλωσσικά παιχνίδια	42
IV. Η φύση τοῦ κοινωνικού δεσμοῦ: ή μοντέρνα εναλλακτική λύση	47
V. Η φύση τοῦ κοινωνικού δεσμοῦ: ή μεταμοντέρνα προ οπτική	54
VI. Πραγματολογία της αφηγηματικής γνώσης	62
VII. Πραγματολογία της επιστημονικής γνώσης	72
VIII. Η αφηγηματική λειτουργία και ή νομιμοποίηση της γνώσης	80
IX. Οι αφηγήσεις της νομιμοποίησης της γνώσης ...	87
X. Η άπονομιμοποίηση	99
XI. Η έρευνα και ή νομιμοποίηση της μέσω της αποδο τικότητας	107
XII. Η εκπαίδευση καί ή νομιμοποίηση της μέσω της απο δοτικότητας	119
XIII. Η μεταμοντέρνα επιστήμη ως Ιρευνα των ασταθειών	131
XIV. Η νομιμοποίηση μέσω της παραλογίας.....	143

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Σχέδιο για να διασωθεί τό μη άπεικονίσιμο

Οί τραγικές Ιστορικές εμπειρίες της ανθρωπότητας κατά τον 20ό αιώνα: ή γένεση καί ή ανάπτυξη τοῦ φασισμού, ή επικράτηση του σταλινισμού, ή Ικπωση του άτομου, ή ενσωμάτωση της τέχνης στη βιομηχανία της κουλτούρας της καπιταλιστικής οικονομίας, ή αποτυχία του εργατικού προλεταριακού κινήματος, ή ψευδαίσθηση της χειραφέτησης του άνθρωπου στή δεκαετία του '60, ή μετατροπή της πολιτικής πρακτικής σέ μηχανισμό διατήρησης της εξουσίας στάθηκαν ή αφορμή να αναπτυχθούν στον χώρο της φιλοσοφίας θεωρητικές τάσεις κριτικής του Λόγου καί της διαδικασίας του κοινωνικού εξορθολόγισμού, έφ' Οσον θεωρήθηκε Οτι δ Λόγος, δηλ. ή Ικανότητα του υποκειμένου να σκέπτεται καί να οργανώνει τό αντικείμενο με βάση τά λογικά καί υπολογιστικά σχήματα της διάνοιας, είναι υπεύθυνος για τήν διαστρέβλωση καί τήν αποτυχία του προγράμματος του Διαφωτισμού.¹

Ή εποχή των νεότερων χρόνων δέν σήμανε τήν «έξοδο τοῦ ανθρώπου από τήν ανωριμότητα του, για τήν οποία δ ίδιος είναι υπεύθυνος»,⁸ βπως διέβλεπε δ Kant, άλλα τό «βύθισμα του σέ μία

1. Για τις Ιστορικές καί λογικές συνθήκες γένβσης καί ανάπτυξης τοῦ Διαφωτισμού βλ. το βιβλίο τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη, *Ο βύρωηαΛός Διαφωτισμός*, 2 τ., 'Αθήνα 1987.

2. I. Kant, «'Απάντηση στο ερώτημα: τί «'ναι Διαφωτισμός» (1784), έλλ. μτφ. Παπανούτσου, στον τόμο I. Kant, *Δοκίμια*, 'Αθήνα 1971.

νέου τύπου βαρβαρότητα», όπως ισχυρίζονται οι Horkheimer/ Adorno.³ Πράγμα που σημαίνει, ότι η σύνδεση του μοντέρνου με την ιδέα της απελευθέρωσης και της χειραφέτησης του ανθρώπου ήταν διακηρυγμένος στόχος του προγράμματος του Διαφωτισμού, αλλά οι διαδικασίες ανάπτυξης και οι πρακτικές διεκπεραίωσης του προγράμματος μετέτρεψαν το φανταστικό όνειρο της υποταγής της φύσης στις διαθέσεις και στις διαταγές του αυτόνομου υποκειμένου σε εφιάλτη, που απειλεί την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου. Ο σύγχρονος κόσμος, ως μηχανισμός ατέρμονης χειραγώγησης της φύσης, ως διαδικασία ελέγχου των αντικειμένων με βάση τα σχήματα της καθολικότητας, της γενικότητας και της αντικειμενικότητας, αποδείχθηκε ότι δεν είναι το «βασιλείο της ελευθερίας», αλλά ο κόσμος της πραγματοποιημένης ορθολογικότητας· είναι ο κόσμος, ο οποίος κατασκέυασε με τα ίδια του τα μέσα την καταστροφή του.

Τα ερωτήματα που συνωστίζονται τα τελευταία χρόνια γύρω από τις προοπτικές του σύγχρονου κόσμου, της μοντέρνας κατάστασης με τις χαμένες ελπίδες της και τις εσωτερικές δομικές ανεπάρκειες της, ζητούν επίμονα μια απάντηση. Ζούμε ακόμη στον αστερισμό της σύγχρονης εποχής ή μήπως έχουμε διέλθει το κατώφλι μιας νέας εποχής, μιας νέας κατάστασης, της μεταμοντέρνας κατάστασης; Η σύγχρονη εποχή, ως Ιστορική φάση στην ανάπτυξη του πνεύματος, με την έγγελιανή έννοια του δρου, έχει φθάσει στο τέλος της, δηλαδή έχει φθάσει μέχρι του σημείου πέρα από το οποίο δεν μπορεί να συνεχισθεί, ή παραμένει ημιτελής ως Ιστορικό πρόγραμμα; Υπάρχουν δυνατότητες να ανατραπεί ή αυτοκαταστροφική πορεία της σύγχρονης εποχής, και σε ποιόν κοινωνικό χώρο μπορούν να αναζητηθούν; Αντιπροσωπεύει ή τέχνη, και το αισθητικό φαινόμενο γενικότερα, έναν άλλο δρόμο του μοντέρνου; Μπορεί η αισθητική ορθολογικότητα να αντικαταστήσει ή τουλάχιστον να επιφέρει κάποιες βελτιώσεις στην εργαλειακή ορθολογικότητα της μοντέρνας κατάστασης;

3. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente* (1947) = Horkheimer, *Gesammelte Schriften*, τ. 5, σελ. 16.

Και αν γίνει δεκτό, ότι το μοντέρνο είναι μια τελειωμένη υπόθεση, τότε το μεταμοντέρνο είναι κάτι που έπεται του μοντέρνου ή μήπως ή σχέση τους είναι διαφορετική από εκείνη της χρονικής αλληλουχίας; Εάν πάλι δεχθούμε, ότι ο «θάνατος του μοντέρνου» είναι μία αναμφισβήτητη πραγματικότητα, τότε αυτός ο θάνατος σημαίνει το τέλος μιας συλλογικής παράνοιας, την απελευθέρωση του ανθρώπου από το «τρομοκρατικό δόλο» ή μήπως οδηγεί χωρίς παρεκκλίσεις στην απώλεια και του τελευταίου στηρίγματος που διαθέτει ο άνθρωπος, στην εξαφάνιση του συρρικνωμένου έργα-λειακού Λόγου; Ο κατάλογος των ερωτημάτων που θέτουν το πρόβλημα του μοντέρνου - μεταμοντέρνου θα μπορούσε να είναι ανεξάντλητος.

Οι φιλοσοφικές συζητήσεις, που διεξάγονται τα τελευταία δέκα χρόνια γύρω από την εξάντληση του μοντέρνου ή την εμφάνιση του μεταμοντέρνου, μπορούν να χωρισθούν σε δύο κατηγορίες: α) στην πρώτη κατηγορία ανήκουν όσες θεωρίες υποστηρίζουν ότι το μοντέρνο ως γνωστικό πρόγραμμα έχει ανάγκη βελτιώσεων και συμπληρώσεων προς εκείνη την κατεύθυνση, ή όποια τονίζει την επικοινωνιακή πλευρά του Λόγου ή προβάλλει τους υπερβατικούς πραγματολογικούς δρους του θεωρητικού και πρακτικού Λόγου. Κύριοι εκπρόσωποι αυτής της τάσης θεωρούνται οι Γερμανοί φιλόσοφοι Jürgen Habermas⁴ και Karl-Otto Apel.⁶ β) στην δεύτερη κατηγορία εντάσσονται όσες θεωρίες υποστηρίζουν ότι στις συνθήκες των μεταβιομηχανικών κοινωνιών ή οργάνωση της γνώσης έχει ριζικά μετασχηματισθεί κάτω από την ανάπτυξη των τεχνολογιών και των μεθόδων της πληροφορικής" ότι από την σκοπιά της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας έχει μεταβληθεί «η θέση του ανθρώπου στον κόσμο». Κύριος εκφραστής αυτής της τάσης είναι

4. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, 2 τ., Frankfurt/M. 1981* *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Frankfurt/M. 1985.

5. Karl-Otto Apel, *Transformation der Philosophie*, 2 τ., Frankfurt/M. 1976.

6. Βλ. το βιβλίο του Max Scheler με τον τίτλο: *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, 1928.

ο Γάλλος φιλόσοφος Jean-François Lyotard, του οποίου το βιβλίο *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir* (1979) αποτέλεσε την αφετηρία των ευρύτατων συζητήσεων που διεξάγονται σήμερα διεθνώς.

Η πνευματική ατμόσφαιρα των συζητήσεων γύρω από το μοντέρνο - μεταμοντέρνο δέν αφήνει αμφιβολίες σχετικά με τον μεταβατικό χαρακτήρα της εποχής μας. Το μεταβατικό αυτό στοιχείο ανιχνεύεται στις ριζικές τροποποιήσεις που υφίσταται ο Λόγος και πιο συγκεκριμένα το σύστημα, βάσει του οποίου έχει οργανωθεί στο γνωστικό, αλλά και στο πρακτικό επίπεδο η σχέση του ανθρώπου με την φυσική και την κοινωνική πραγματικότητα. Για την εποχή μας ισχύουν οι παρατηρήσεις του Hegel: «Δέν είναι δύσκολο να δούμε, ότι η εποχή μας είναι εποχή γέννησης και μετάβασης σε νέα περίοδο. Το Πνεύμα έχει αποκοπεί από τον μέχρι τώρα κόσμο της ύπαρξης του και της παράστασης του, και πρόκειται να βυθιστεί στο παρελθόν και στην εργασία του μετασχηματισμού του. Πραγματικά το Πνεύμα δέν ησυχάζει ποτέ, αλλά βρίσκεται σε μία διαρκή εξελικτική κίνηση».⁷

Αυτή η διαδικασία μετασχηματισμού του πνεύματος στην δική μας εποχή εξειδικεύεται από τον Καστοριάδη ως διαδικασία «αύθυ-πέρβασης του Λόγου»,⁸ από τον Habermas ως διαδικασία αλλαγής παραδείγματος (μετάβαση από την φιλοσοφία της συνείδησης στην θεωρία της επικοινωνίας), από τον Apel ως διαδικασία πραγματολογικής θεμελίωσης του Λόγου, από τον Μαρκή ως «διαδικασία γλωσσικού μετασχηματισμού της διαλεκτικής».⁹ Είναι φανερό, ότι όλες αυτές οι προσπάθειες σύλληψης του μεταβατικού χαρακτήρα της εποχής μας κινούνται στα πλαίσια του μοντέρνου και επιδιώκουν να εξαλείψουν τις «παθολογικές» ανεπάρκειες του

7. G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (1807): τό απόσπασμα είναι από τον πρόλογο του έργου.

8. Έχω υπόψη μου την γερμανική μετάφραση του βιβλίου του, Corneliu Castoriadis, *Durchs Labyrinth. Seele, Vernunft, Gesellschaft*, Frankfurt/M. 1981, σελ. 192.

9. Dimitrios Markis, *Protophilosophie. Zur Rekonstruktion der philosophischen Sprache*, Frankfurt/M. 1980.

καί νά αποκαταστήσουν τήν χαμένη εμπιστοσύνη μας στον Λόγο. 'Αντίθετα, ό Lyotard, πιστεύοντας Ότι οποιαδήποτε κριτική στον Λόγο και στό- αυτόνομο υπερβατικό υποκειμένο λειτουργεί καταφατικά απέναντι στό υφιστάμενο γνωστικό καί κοινωνικό καθεστώς, επιλέγει μια πιό ριζοσπαστική λύση* συλλαμβάνει τόν μετασηματισμό του πνεύματος της εποχής μας ώς διαδικασία εγκαθίδρυσης της μεταμοντέρνας σχέσης υποκειμένου - αντικειμένου, ώς διαδικασία απελευθέρωσης από τίς ορθολογικές αρχές του σκέπτεσθαι, π.χ. από τίς μεθόδους της παράγωγης καί της επαγωγής, από τό κλειστό σύστημα, από τις νομολογικές θεωρίες κ.ά, ώς διαδικασία μετάβασης στην μεταμοντέρνα γνωστική καί πρακτική σχέση του άνθρωπου μέ τόν κόσμο, ή οποία ορίζεται άλλοτε ώς «παραλογία», άλλοτε ώς «αγωνιστική» και άλλοτε ώς «αναγνώριση της έτερομορφίας των γλωσσικών παιχνιδιών»,

Προτού Όμως προχωρήσουμε στην ανάλυση της μεταμοντέρνας κατάστασης, και επειδή αυτή θεωρήθηκε Ότι προήλθε από τήν έκρηξη της μοντέρνας κατάστασης, κατά τήν οποία ό Λόγος και τό υποκειμένο ώς «τοποτηρητές της ενότητας και του Όλου θρυμματίστηκαν», Ας δούμε πρώτα πώς διαμορφώθηκε ή μοντέρνα γνωστική και πρακτική σχέση του άνθρωπου μέ τόν κόσμο. Κατά τους νεότερους χρόνους διαμορφώθηκε τόσο στό γνωστικό επίπεδο Όσο καί στό κοινωνικό, πρακτικό, μια κατάσταση, ή οποία διαφέρει ριζικά από τήν αντίστοιχη κατάσταση των παραδοσιακών κοινωνιών. Στις κοινωνίες αυτές επικρατούσε ή οργανική ενότητα άνθρωπου, κόσμου καί φύσης* οι μεγάλες μυθικές και θρησκευτικές αφηγήσεις είχαν επιφορτισθεί μέ τό Ιργο της σύλληψης καί της ερμηνείας του κόσμου. "Έτσι λοιπόν, ενώ οι παραδοσιακές κοινωνίες διακρίνονται ώς κοινωνίες της οργανικής ενότητας, στις σύγχρονες κοινωνίες επικρατούν οι χωρισμοί υποκειμένου - αντικειμένου, κοινωνικού - ατομικού, οι διακρίσεις γενικού - ιδιαίτερου, βούλησης - Λόγου και οι σχέσεις έντασης και σύγκρουσης ανάμεσα στα στοιχεία της μοντέρνας κατάστασης. Κατά τόν Max Weber κύριο χαρακτηριστικό του μοντέρνου είναι ό διαχωρισμός του οργανικού παραδοσιακού Όλου σέ τρεις αυτόνομες σφαίρες άξιών (τήν επιστήμη, τήν ηθική και τό δίκαιο, και τήν τέχνη) και ή ταυτό-

χρονη εμφάνιση αξιολογικών δεσμευτικών αποφάνσεων για καθεμιά απ' αυτές τις σφαίρες" με άλλα λόγια στην εποχή του μοντέρνου ή αφηγηματική παραδοσιακή γνώση κατακερματίζεται σε επιμέρους αξιώσεις ισχύος και κύρους των αποφάνσεων διακρίνουμε τρεις τέτοιες αξιώσεις ισχύος: την αλήθεια, την δικαιοσύνη και το ωραίο, πού αντιστοιχούν στις τρεις κοινωνικές σφαίρες άξιών. Κατά τον Marx ó χωρισμός ως χαρακτηριστικό του μοντέρνου εμφανίζεται με την μορφή του ολοένα αυξανόμενου ταξικού ανταγωνισμού.

Οι χωρισμοί και οι εντάσεις εκδηλώνονται όμως και στην γνωστική σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο, ή οποία εκτείνεται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο της αντιληπτικής διαδικασίας, την ίδια δηλαδή την πράξη της σύλληψης του αντικειμένου, καί το επίπεδο της αυτοσυνείδησης, δηλ. την οψη εκείνη της γνωστικής διαδικασίας κατά την οποία τό υποκείμενο αποκτά επίγνωση της γνωστικής του δραστηριότητας. Μέ άλλα λόγια ή γνωστική επίδοση του υποκειμένου θεμελιώνεται στην δυνατότητα του νά έχει συνείδηση της επιτέλεσης της γνωστικής του δραστηριότητας. Στο δεύτερο αυτό επίπεδο, της αυτοσυνείδησης, συντελέστηκε ó ακρωτηριασμός του ανθρώπου μέσα στη γνωστική διαδικασία' την θέση του υποκειμένου δέν την κατέχει ó ζωντανός άνθρωπος (ó άνθρωπος πού Ιχει συγκεκριμένες ανάγκες, επιθυμίες, πάθη και ορμές), άλλα ή φιγούρα του υπερβατικού υποκειμένου. Τό γνωστικό υποκείμενο της μοντέρνας κατάστασης είναι τό cogito, δηλαδή αποκλειστικά και μόνο ó άνθρωπος ως έλλογο βν, πράγμα πού σημαίνει δι από την γνωστική διαδικασία έχουν αποκλεισθεί μιά σειρά από δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπου, είτε πρόκειται για την φαντασία είτε για την κριτική ικανότητα (Urteilskraft). Η αναγόρευση του ανθρώπου σε υποκείμενο τέτοιου τύπου έχει ως αποτέλεσμα την αναγνώριση της αρχής της εξουσίας ως συ-στατικού στοιχείου βλων των σχέσεων πού αναπτύσσει ó άνθρωπος.¹⁰ Πρώτη εκδήλωση της αρχής της εξουσίας, με βάση την

10. Max Horkheimer / Th. W. Adorno, *δ.η.* (σημ. 3), σελ. 31: «ή αφύπνιση του υποκειμένου πληρώνεται με την αναγνώριση της εξουσίας ως αρχής όλων των σχέσεων».

όποια συγκροτείται ή γνωστική διαδικασία, αποτελεί ή καταπίεση της εσωτερικής φύσης του ανθρώπου. Επομένως κύριο χαρακτηριστικό του μοντέρνου είναι ή «υποταγή της βούλησης στον Λόγο». "Όμως ή εξορία της βούλησης καί της ζωής δέν σταματάει εδώ· θα πρέπει και τό άλλο επίπεδο τής γνωστικής διαδικασίας, ή ίδια ή ενέργεια τής αντίληψης, να διαμορφωθεί κατ' ανάλογο τρόπο. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του μηχανισμού τής αναπαράστασης. «Τό Οτι γενικά δ κόσμος γίνεται εικόνα, αυτό αποτελεί τήν ουσία των Νέων Χρόνων», γράφει ό Heidegger.¹¹ Για τόν άνθρωπο τής σύγχρονης εποχής δ κόσμος υπάρχει μόνο μέσα από τό υποκείμενο, τό όποιο πιστεύει δι δημιουργεί τόν κόσμο, στον βαθμό πού τόν αναπαριστά, στον βαθμό πού κατασκευάζει τήν παράσταση του. «Οι πολυάριθμες συγγένειες ανάμεσα στά Οντα καταργούνται από τήν μοναδική σχέση του νοηματοδοτούντος υποκειμένου καί του στερουμένου νοήματος αντικειμένου, τής λογικής σημασίας και του τυχαίου φορέα τής σημασίας», γράφουν οι Horkheimer/Adorno.¹² "Έτσι ή πραγματικότητα χωρίζεται σέ δύο επίπεδα —στό επίπεδο τής *res cogitans* (τό σκεπτόμενο πράγμα) και στό επίπεδο τής *res extensa* (τό έκτατο, τό αισθητό πράγμα)—, τα όποια συνδέονται μέσω του μηχανισμού τής αναπαράστασης ή τής αρχής τής 'ταυτότητας. 'Αποτέλεσμα του αναπαραστατικού τρόπου, μέ τόν όποιο οργανώνεται ή σχέση άνθρωπου-κόσμου, είναι νά απορρίπτεται οτιδήποτε δέν είναι άπεικονίσιμο, νά καταδικάζονται στην αφάνεια καί στην ανυπαρξία τά ετερογενή στοιχεία του πράγματος καί τελικά τήν θέση του αντικειμένου νά τήν καταλαμβάνει όχι τό ίδιο τό πράγμα ως γεγονός (Faktizität), άλλα τό πράγμα ως διανοητικό κατασκεύασμα.

Η επικράτηση μιας τέτοιου τύπου γνωστικής σχέσης άνθρωπου-κόσμου σημαίνει τόν πλήρη θρίαμβο του Λόγου καί τήν καταδίκη των υπολοίπων Ικανοτήτων του ανθρώπου ως τό «άλλο» του Λόγου. *Ας σημειωθεί, Οτι οι πρόσφατες κριτικές εναντίον του Λόγου (είτε προέρχονται από τήν Σχολή τής Φραγκφούρτης είτε

11. 'Die Zeit des Weltbildes', *Holzwege*, Frankfurt/M. 1977, σ«λ. 94.

12. δ.π. (σημ. 3), σ*λ. 33.

πρόκειται για τις κριτικές της φιλοσοφίας της γλώσσας) καταγγέλλουν ακριβώς τόν Λόγο ως ταυτοποιητικό μηχανισμό, δηλαδή τον ρόλο του ως γνωστικής στρατηγικής, ή οποία νεκρώνει κάθε ζωντανό στοιχείο, τόσο στο υποκείμενο όσο και στο αντικείμενο, με την απαίτηση της να επιτευχθεί οπωσδήποτε ή καθολικότητα και ή'αντικειμενικότητα. Μέ ποιο τίμημα αναλαμβάνει τελικά ο Λόγος να μας μιλήσει και να οργανώσει την θεωρητική και πρακτική ζωή μας; Τό τίμημα που πλήρωσε ο άνθρωπος με την αναγνώριση του Λόγου ως αποκλειστικής ρυθμιστικής ιδέας της ζωής του συμπίπτει με τις δύο θεμελιώδεις ατέλειες ή ανεπάρκειες της μοντέρνας γνωστικής σχέσης: άφ' ενός μόν την αναγωγή του ανθρώπου σε υπερβατικό υποκείμενο και άφ' έτερου την καταδίκη σε ανυπαρξία κάθε στοιχείου που δέν είναι άπεικονίσσιμο, κατά τόν Lyotard, του μή-ταυτού, κατά τόν Adorno, του άσκεπτου, κατά τόν Foucault. Έ μεταμοντέρνα γνωστική σχέση ύποκειμένου-άντικειμένου έχει την αφετηρία της στις δύο αυτές δομικές ανεπάρκειες της μοντέρνας σχέσης· επιδιώκει να αποκαταστήσει τόν άνθρωπο στην ζωντανή και δημιουργική κατάσταση του, καί άπ' αυτή την άποψη εμφανίζεται ως αναθεωρημένο πρόγραμμα χειραφέτησης του άνθρωπου. Ταυτόχρονα προσπαθεί να διαφυλάξει στη ζωή βσα στοιχεία είχαν αποκλεισθεί από την άναπαραστατική μοντέρνα σχέση. Κατά τόν Lyotard δέν υφίσταται πιά ή ενότητα του Λόγου οοτε τό υπερβατικό υποκείμενο ως ρυθμιστικές αρχές των απειράριθμων «γλωσσικών παιχνιδιών»¹³ και των αμέτρητων «μορφών ζωής»¹⁴ που συγκροτούν την κοινωνική πραγματικότητα. Κάθε επιμέρους «γλωσσικό παιχνίδι» είναι μιά μοναδική πραγματικότητα, με τις ιδιομορφίες της και τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, και συγκροτείται μέσω τών συμπεριφορών και τών δραστηριοτήτων τών ομιλητών, τών οποίων, εννοείται, ή γλωσσική συμπεριφορά δέν εΤναι αυθαίρετη, άλλα ακολουθεί τους κανόνες του «γλωσσικού παιχνι-διού» όπου συμμετέχουν. Και είναι φανερό πώς οι κανόνες αυτοί

13. Για την έννοια του «γλωσσικού παιχνιδιού» βλ. Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen* (= *Φιλοσοφικές έρευνες*, έλλ. μτφ. Π.Χριστοίοολλίης, Αθήνα 1977).

14. Για την έννοια της «μορφής ζωής» βλ. επίσης Wittgenstein, *δ.π.*

κατασκευάζονται ad hoc, κατά περίπτωση, κατά τήν πορεία ανάπτυξης του παιχνιδιού, καί δέν επιδέχονται αναγωγή σέ κάποιους ενδεχόμενους υπερβατικούς Όρους συγκρότησης της ανθρώπινης πράξης. Στδ «γλωσσικό παιχνίδι» συμμετέχει δ άνθρωπος Όχι ως cogito ή ως υπερβατικό υποκείμενο, άλλα ως ζωντανός άνθρωπος, μέ Όλες τις δυνάμεις του, πνευματικές, σωματικές, ψυχικές, καί μέ όλες τις Ικανότητες πού έχει καλλιεργήσει. Τό καθεστώς συμμετοχής του στή γνωστική σκηνή τοῦ «γλωσσικού παιχνιδιού» μοιάζει μέ τό παραλήρημα του 'Αντωνίου στδ μυθιστόρημα του Flaubert: «'Επιθυμώ νά πετάξω, νά κολυμπήσω, ν' αλυχτήσω, νά μουκανήσω, νά ουρλιάξω. Θά 'θελα νά 'χω φτερά, καύκαλο, φλούδα, νά βγάξω καπνό, ν' αποχτήσω προβοσκίδα, νά κουλουριασω τό κορμί μου σά φίδι, νά μοιραστώ παντοῦ, νά 'μαι σ' Όλα μέσα, νά ξεχυθώ μέ τις μυρωδιές, νά ξετυλιχτώ σάν τά φυτά, νά τρέξω σάν τό νερό, νά δονιστώ σάν τόν ήχο, νά λάμπω σάν τό φώς, νά πάρω Όλες τις μορφές, νά μπω σέ κάθε άτομο, νά κατέβω ως τόν βυθό της δλης — νά γίνω ή δλη!». ¹⁵

Κατά τόν Lyotard κυριαρχεί λοιπόν στδ «γλωσσικό παιχνίδι» ή φιγούρα ενός δραστήριου καί επινοητικού ομιλητή, ό όποιος αναπτύσσει τις γνωστικές ικανότητες του καί τις γλωσσικές επιδόσεις του στδ έπακρο. Εἶναι εκείνος ακριβώς ό όποιος τήν «βούληση γιά δύναμη», πού κρύβεται μέσα σέ κάθε «γλωσσικό παιχνίδι», δέν τήν αποδυναμώνει μετατρέποντας την σέ διάνοια, άλλα τήν ενισχύει καί τήν εμπλουτίζει αποκαλύπτοντας την ως γλωσσική επινοητικότητα καί φαντασία. 'Επειδή Όμως ή πρακτική μιας τέτοιου είδους ασυγκράτητης γλωσσικής δραστηριότητας κρύβει κινδύνους γιά τήν δπαρξη και τήν συνοχή του «γλωσσικού παιχνιδιού» ή της «μορφής ζωής», επιβάλλεται νά διαμορφωθούν στρατηγικές έλεγχου, οί όποιες θά συγκρατήσουν τήν αχαλίνωτη δραστηριότητα του ομιλητή. Μέ τό έργο αυτόδ επιφορτίζονται οί κανόνες του «γλωσσικού παιχνιδιού», οί όποιοι δέν αποδεσμεύονται από τις προθέσεις ή τις προσδοκίες τών δρώντων οὔτε έχουν ως

15. Gustave Flaubert, *Ό πειρασμός τον Αγίον Άντωνίου*, μτφ. Κ. Βάρναλη, 'Αθήνα 1977, ο*λ. 152.

αποκλειστικό μέλημα τους τήν παραγωγή τυπικών αντικειμενικών καταστάσεων, οι όποιες θα εξασφαλίσουν μὲν τήν ειρήνευση, ἄλλα ταυτόχρονα θά φυλακίσουν κάθε ζωντανό στοιχείο.

Οι κανόνες τοῦ «γλωσσικού παιχνιδιού» διαφέρουν λοιπὸν ριζικά ἀπὸ τους κανόνες τοῦ ταυτοποιητικοῦ Λόγου ὡς προς το ὅτι δὲν διαστρεβλώνουν το καθεστὼς ὑπαρξης τοῦ ομιλητῆ οὔτε περιορίζουν τις δημιουργικὲς δυνατότητες τοῦ δρώντος ὑπὸ το πρόσχημα της ἐπίτευξης ἐνὸς γενικοῦ τυπικοῦ ρυθμιστικοῦ πλαισίου. «Πρέπει ἐπομένως», γράφει ὁ Lyotard, «νά φθάσουμε σέ μιαν Εδ·έα και σε μιαν πρακτικὴ δικαιοσύνης, ἢ ὅποια δὲν θά εἶναι δεμένη μὲ ἐκεῖνη της συναίνεσης». Ἡ συναίνεση δὲν μπορεῖ νά εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ «γλωσσικοῦ παιχνιδιού», ἄλλα ἐνδεχομένως νά ἀντιπροσωπεύει κάποια φάση στην ιστορικὴ ἀνάπτυξη του. Κάτω ἀπὸ αυτές τις συνθήκες εἶναι φανερό ὅτι τὰ σύνορα ἀνάμεσα στην ἐπιστημονικὴ και στην προθεωρητικὴ ἢ στην προεπιστημονικὴ γνώση, τήν γνώση τῶν «μεγάλων ἀφηγήσεων» (Lyotard) —ὅπως εἶναι ἡ θεωρητικὴ, φιλοσοφικὴ ἀφήγηση της ἀνάπτυξης τοῦ πνεύματος και ἡ πρακτικὴ, πολιτικὴ ἀφήγηση της χειραφέτησης τοῦ ἀνθρώπου— καταργούνται και ἀναβιώνει μιὰ γνωστικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τον κόσμον, ἢ ὅποια ἐνσωματώνει και τήν αἰσθητικὴ στάση. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τούτης ἐδῶ εἶναι: α) ὅτι οι γνωστικὲς ικανότητες ὁργανώνονται χωρὶς τους ἐξαναγκασμοὺς τοῦ Λόγου και χωρὶς τις ἐξαρτήσεις τοῦ ἐμπειρικοῦ δεδομένου, και β) ὅτι τὸ ἐπίπεδο ἀρθρωσης τοῦ ἀντικειμένου συμπλέκεται μὲ το ἐπίπεδο της αἰσθητικῆς πρόσληψης του (καταργεῖται δηλαδὴ ὁ δυϊσμός *res cogitans* και *res extensa*).¹⁶

Ἐπομένως ἡ μεταμοντέρνα σχέση ὑποκειμένου-ἀντικειμένου, χάρι ἀκριβῶς στην αἰσθητικὴ της διάσταση, ἐπιτρέπει νά ἀνα-φανοῦν οι μέχρι τώρα παραγνωρισμένες ὄψεις τοῦ πράγματος. Ἐπιπλέον ἡ ἀποστολὴ της μεταμοντέρνας γνωστικῆς σχέσης ἐγκτεται κατὰ τὸν Lyotard στό ὅτι «ἐπινοεῖ ὑπαινιγμοὺς τοῦ νοητοῦ πού

16. Γιά την ἰδιαιτερότητα της αἰσθητικῆς στάσης ἀπὸ γνωσιοθεωρητικὴ σκοπιὰ βλ. το ἄρθρο μου «Ἡ Ἰδέα της αἰσθητικῆς ὀρθολογικότητας στην Ἀἰσθητικὴ θεωρία» τοῦ Theodor W. Adorno», *Σημειώσεις*, τευχ. 27, σελ. 27-35.

δέν μπορεί νά απεικονιστεί». ¹⁷ "Όλα αυτά τά γνωρίσματα της μεταμοντέρνας κατάστασης, δηλαδή ή απομάκρυνση της άπδ τον φορμαλισμό του Λόγου, ή συμπόρευσή της μέ τδν «πολυθεϊσμδ των άξιων», ή αναγνώριση τοϋ άνθρωπου ως ζωντανού ομιλητή, ή αισθητική διάσταση της, οί στρατηγικές της νά αποκαλυφθεί τό μή-ταυτδ είναι εκείνα πού φανερώνουν τήν στενή της συγγένεια μέ τή νιτσει-κή «χαρούμενη επιστήμη».

Σ' αυτή τήν προοπτική γίνονται ευνόητες και κατανοητές οί ευρύτερες κοινωνικές, ήθικοπρακτικές καί αισθητικές συνέπειες τοϋ γνωσιοθεωρητικοϋ αναπροσανατολισμού, τον δποίο περιοριστήκαμε νά σκιαγραφήσουμε εδώ. Τδ γεγονός, δτι στην σημερινή συζήτηση γιά τήν μεταμοντέρνα κατάσταση δίδεται περισσότερη έμφαση στις συνέπειες αυτές παρά στδ φιλοσοφικό τους υπόβαθρο, δέν σημαίνει δτι τοϋτο εδώ μπορεί νά παραγνωρισθεί. Γι' αυτό καί τδ προτάξαμε στην σύντομη ανάλυση μας.

Θεόδωρος Γεωργίου

17. Jean-Francois Lyotard, «Τί είναι τό μεταμοντέρνο» (άρθρο περιοδικό *Alfabeta*, τεδχ. 32) στα ελληνικά στον τόμο: *θέματα χώρου + χνών*, τεϋχ. 16, 1985, σελ. 38.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

/ . Παρατηρήσεις

Στον βιβλιογραφικό πίνακα, που ακολουθεί, περιλαμβάνονται μελέτες και άρθρα, τα οποία έχουν ως κεντρική προβληματική τους το ζήτημα του μοντέρνου-μεταμοντέρνου. Η ταξινόμηση έγινε κατ' αλφαβητική σειρά και δεν φιλοδοξεί να είναι εξαντλητική. Ιδιαίτερα δυο άφορα την συζήτηση στην αρχιτεκτονική, τις εικαστικές τέχνες, την λογοτεχνία, την μουσική, οι τίτλοι που έχουν καταχωρισθεί είναι ελάχιστοι. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην θεωρητική και φιλοσοφική συζήτηση για το μοντέρνο-μεταμοντέρνο.

Η συζήτηση για το μοντέρνο-μεταμοντέρνο στον χώρο της φιλοσοφίας διεξάγεται σήμερα με 4 μορφές ή τύπους:

1. είτε ως αναβίωση της διαμάχης ορθολογισμού - ρομαντισμού* στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι μελέτες με αΟξοντα αριθμό 11, 18, 39·
- % είτε ως κριτική του Λόγου και του προγράμματος του Διαφωτισμού· στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι μελέτες με αΟξοντα αριθμό 8, 10, 21, 37,41,43,44,48·
3. είτε ως προέκταση της προβληματικής του γαλλικού νεοστρουκτουραλισμού· στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι μελέτες με αΟξοντα αριθμό 9, 33,35·
4. είτε ως θεωρία της φαντασίας, της κριτικής Ικανότητας και των άλλων δημιουργικών ικανοτήτων του ανθρώπου (γενικότερα ή προβληματική του μεταμοντέρνου ως θεωρία δυνάμεων- και ικανοτήτων)· στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι μελέτες με αΟξοντα αριθμό 3, 26, 34, 47.

// . Μελέτες και άρθρα

- i. Alpert, Barry: 'Post-Modern Oral Poetry: Buckminster Fuller, John Cage and David Antin', *Boundary 2* (1975), σελ. 665-681.
2. Benamou, Michel / Caramello, Charles (ed.): *Performance in Postmodern Culture*, Madison 1977.

3. Bürger, Christa / Bürger, Peter: *Postmoderne: Alltag, Allegorie und Avantgarde*, Frankfurt/M. 1987.
4. Daniel, Charles: *John Cage oder die Musik ist los*, Berlin 1979.
5. Davidson, Michael: 'Languages of Post-Modernism', *Chicago Review* 26 (1975), σβλ. 11-22.
6. Davis, Douglas: *Artculture: Essays on the Post-Modern*, New York 1977.
7. Foster, Hal (ed.): *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend 1983.
8. Frank, Manfred: *Die Unhintergebarkeit von Individualität*, Frankfurt/M. 1986.
9. -----: *Was ist Neostrukturalismus?*, Frankfurt/M. 1984.
10. —: 'Zwei Jahrhunderte Rationalitätskritik und ihre "postmoderne" Übertretung', στίκ» τύμο: *Die unvollendete Vernunft: Moderne versus Postmoderne* (hrsg. von D. Kamper / W. von Reijen), Frankfurt/M. 1987, osX. 99-121.
11. Garvin, Harry R. (ed.): *Romanticism, Modernism, Postmodernism*, Lewisburg 1980.
12. Habermas, Jürgen: 'Die Moderne —ein unvollendetes Projekt', *Kleine politische Schriften*, τ. 1-4, Frankfurt/M. 1981,3, σβλ. 444-464.
13. -----: 'Der Eintritt in die Postmoderne', *Merkur* 421 (1983), σβλ. 752-761.
14. -----: *Die Neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt/M. 1985.
15. ---- ■: *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*. Frankfurt/M. 1985.
16. Hassan, Ihab /Hassan, Sally (ed.): *Innovation / Renovation: Nene Perspectives on the Humanities*, Madison 1983.
17. Hassan, Ihab: *The Dismemberment of Orpheus. Toward a Postmodern Literature*, Madison 1982.
18. Heinrichs, Hans-Jürgen: *Die katastrophale Moderne*, Frankfurt/M. 1984.
19. Hoesterey, Ingeborg: 'Die Moderne am Ende? Zu den **ästhetischen** Positionen von Jürgen Habermas und Clement **Greenberg**', *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 29 (1984), «λ. 19-32.
20. Honneth, Axel: 'Der Affekt gegen das Allgemeine. Zu Lyotards Konzept der Postmoderne', *Merkur* 430 (1984), <κλ. 893-902.

21. Huyssen, Andreas: 'Stationen der Postmoderne', *Spuren* 6 (1984), σελ. 34-39.
22. : *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture, Postmodernism*, Bloomington 1986.
23. Huyssen, Andreas/Scherpe, Klaus R. (Hrsg): *Postmoderne. Zeichen eines Kulturellen Wandels*, Reinbek bei Hamburg 1986.
21. Jencks, Charles: *The Language of Postmodern Architecture*, New York 1977.
25. Kamper, Dietmar / van Reijen Willen (Hrsg): *Die unvollendete Vernunft: Moderne versus Postmoderne*, Frankfurt/M. 1987.
26. Kilb, Andreas: 'Die allegorische Phantasie. Zur Ästhetik der Postmoderne', στον τόμο: *Die unvollendete Vernunft* (hrsg. von D. Kamper/W. von Reijen), Frankfurt/M. 1987.
27. Klotz, Heinrich: ' "Post-moderne"?', *Jahrbuch für Architektur*, 1980/81, σελ. 7-9.
28. -----: *Moderne und Postmoderne. Architektur der Gegenwart 1960-1980*, 2. Aufl., Braunschweig/Wiesbaden 1985.
29. Köhler, Michael: "'Postmodernismus': Ein begriffsgeschichtlicher Überblick", *Amerikastudien* 22,1 (1977), σελ. 8-18.
30. Kristeva, Julia: "'Postmodernism'?", *Bucknell Review* 25,11 (1980) σελ. 136-141.
31. Kühne, Lothar: 'Über Postmodernismus', *Haus und Landschaft. Aufsätze*, Berlin 1985, σελ. 187-199.
32. Lyotard, Jean-Francois: 'Reponse à la question: Qu'est-ce que le Postmoderne?', *Critique* 37, τ. 419 (1982), σελ. 357-367.
33. -----: *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, Paris 1979.
34. -----: 'Das Erhabene und die Avantgarde', *Merkur* 424 (1984), σελ. 151-164.
35. -----: *Le Post-moderne explique aux enfants*, Paris 1986.
36. Mazzaro, Jerome: *Postmodern American Poetry*, Urbana 1980.
37. Michel, Karl Markus: 'Abschied von der Moderne?', *Kursbuch* 73 (1983), σελ. 169-197.
38. Münch, Richard: *Die Struktur der Moderne*, Frankfurt/M. 1984.
39. Nelson, Benjamin: *Der Ursprung der Moderne. Studien zur fortgeschrittenen Zivilisation*, Frankfurt/M. 1984.
40. Raulet, Gorard (öd.): *Weimar ou V'explosion de la modernite*, Paris 1984.

41. -----: *Gehemmte Zukunft. Zur gegenwärtigen Krise der Emanzipation*, Darmstadt 1986.
42. Rorty, Richard: 'Habermas and Lyotard on Postmodernity', *Praxis International* 4, 1 (1984), σελ. 32-44.
43. Schäfer, Wolf: *Die unvertraute Moderne. Historische Umriss einer anderen Natur- und Sozialgeschichte*, Frankfurt/M. 1985.
44. Schmidt, Burghart: *Postmoderne: Strategien des Vergessene*, Darmstadt 1986.
45. *Der Tod der Moderne. Eine Diskussion*, Tübingen 1983.
46. Toulmin, Stephen: 'The Construal of Reality: Criticism in Modern and Postmodern Science', *Critical Inquiry* 9, 1 (1982/83), σελ. 93-279.
47. Vester, Heinz-Günter: *Die Thematisierung des Selbst in der postmodernen Gesellschaft*, Bonn 1984.
48. Wellner, Albrecht: *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno*, Frankfurt/M. 1985.
49. Welsch, Wolfgang: 'Postmoderne und Postmetaphysik. Eine Konfrontation von Lyotard und Heidegger', *Philosophisches Jahrbuch* 92, 1 (1985), σελ. 116-122.

III. Δημοσιεύματα στα ελληνικά

50. 'Αγραφιώτης, Δημοσθένης: *Νεοτερικότητα και αναπαράσταση*, 'Αθήνα 1987 (ύπο έκδοση).
51. -----: 'Λόγος για τη νεοτερικότητα. 'Ορίζοντας ή παρεξήγηση'', *Διπλή ΕΙχόνα*, τεύχ. 11-12-13, 'Αθήνα 1987, σελ. 145-148.
52. Βέλτσος, Γιώργος: *Η μή χοινατιολογία. 'Αναλυτική του μετα-μοντερνισμού*, 'Αθήνα 1988.
53. Ζερβός, Γιώργος: 'Μοντερνισμός και μεταμοντερνισμός', *Τέταρτο*, τεύχ. 31, 'Αθήνα 1987, σελ. 41-45.
54. 'Μετά (τό) μοντέρνο [Post (the) Modern]', *Θέματα χώρου + τεχνόν*, τεύχ. 16, 'Αθήνα 1985.
55. Τζιόβας, Δημήτρης: 'Ο μεταμοντερνισμός και η υπέρβαση της μυθοπλασίας', *Μετά την Αισθητική*, 'Αθήνα 1987, σελ. 285-300.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης εἶναι ἡ κατάσταση τῆς γνώσης στίς πύο αναπτυγμένες κοινωνίες. Ἐποφασίσουμε νά τήν αποκαλέσουμε «μεταμοντέρνα». Ἡ λέξη χρησιμοποιεῖται στήν ἀμερικανική ἥπειρο ἀπό κοινωνιολόγους καί κριτικούς. Χαρακτηρίζει τήν κατάσταση τοῦ πολιτισμοῦ μετά ἀπό τοὺς μετασχηματισμούς πού διαμόρφωσαν τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ στήν ἐπιστήμη, στή λογοτεχνία καί στίς τέχνες μετά ἀπό τὰ τέλη τοῦ δέκατου ἑνατοῦ αἰώνα. Ἐδῶ θά τοποθετήσουμε αὐτούς τοὺς μετασχηματισμούς σέ σχέση μέ τήν κρίση τῶν ἀφηγήσεων.

Ἐξ ὑπαρχῆς ἡ ἐπιστήμη βρίσκεται σέ σύγκρουση μέ τίς ἀφηγήσεις. Σύμφωνα μέ τὰ δικά τῆς κριτήρια, ἡ πλειονότητα τῶν ἀφηγήσεων ἀποδείχεται μυθική. Ἐλλά, σὸν βαθμό πού δέν περιορίζεται στήν δήλωση χρήσιμων κανονικοτήτων καί ἀναζητεῖ τὸ ἀληθές, οφείλει νά νομιμοποιήσει τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς. Τότε διατυπώνει ἀναφορικά μέ τήν καταστατική τῆς θέση ἕναν λόγο νομιμοποίησης, πού ἔχει ἀποκληθεῖ φιλοσοφία. Ὅταν αὐτός ὁ μεταλόγος καταφεύγει ρητά σέ κάποιαν ἀπό τίς μεγάλες ἀφηγήσεις, Ὅπως εἶναι ἡ διαλεκτική τοῦ Πνεύματος, ἡ ἐρμηνευτική τοῦ νοήματος, ἡ χειραφέτηση τοῦ Ἰλλογοῦ ἡ ἐργαζόμενου ὑποκειμένου, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πλοῦτου, ἀποφασίζουμε νά ἀποκαλέσουμε «μοντέρνα» τήν ἐπιστήμη πού ἀναφέρεται σ' αὐτές γιά νά νομιμοποιηθεῖ. Ἐτσι, γιά παράδειγμα, ὁ κανόνας τῆς συναίνεσης ἀνάμεσα σὸν πομπό καί σὸν παραλήπτη μίας ἀπόφανσης μέ ἀξία ἀληθείας θά θεωρηθεῖ ἀποδεχτός ἀν ἐγγράφεται στήν προοπτική μίας πιθανῆς ὁμοφωνίας τῶν ἔλλογων πνευμάτων: αὐτή ἦταν ἡ ἀφήγηση τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπου ὁ ἥρωας τῆς γνώσης μοχθεῖ γιά ἕναν ἀγαθό

ήθικοπολιτικό σκοπό, τήν παγκόσμια ειρήνη. Σέ αυτή τήν περίπτωση βλέπουμε διττονομιμοποιώντας τή γνώση μέ μια μετααφή-γηση συνεπαγόμενη μιά φιλοσοφία της ιστορίας, καταλήγουμε νά αναρωτιόμαστε γιά τήν εγκυρότητα των θεσμών πού διέπουν τον κοινωνικό δεσμό: κι αυτές μέ τή σειρά τους ζητούν νά νομιμοποιηθούν. "Έτσι ή δικαιοσύνη αναφέρεται στή μεγάλη αφήγηση, ισότιμα μέ τήν αλήθεια.

Άπλοποιώντας υπερβολικά, μπορούμε νά ποϋμε διττονομιμοποιώντας «μεταμοντέρνα» τή δυσπιστία απέναντι στίς μετααφηγήσεις. Άναμφίβολα αυτή ή δυσπιστία είναι επακόλουθο της προόδου των επιστημών αλλά αυτή ή πρόοδος μέ τή σειρά της τήν προαπαιτεί. Στην αχρηστία της νομιμοποιητικής μετααφηγηματικής διάταξης αντιστοιχεί κυρίως ή κρίση της μεταφυσικής φιλοσοφίας, και εκείνη τοϋ πανεπιστημιακού θεσμοϋ πού εξαρτιόταν από αυτή. Η αφηγηματική λειτουργία χάνει τους λειτουργούς της, τον μεγάλο ήρωα, τους μεγάλους κινδύνους, τους μεγάλους περίπλους και τον μέγα σκοπό. Διασπείρεται σέ νέφη αφηγηματικών γλωσσικών στοιχείων, καθώς επίσης και στοιχείων δηλωτικών, επιτακτικών, περιγραφικών κτλ., το καθένα από τά όποια φέρεται μαζί του sui generis πραγματολογικά σθένη. Ό καθένας μας ζει στά σταυροδρόμια πολλών από αυτά. Δεν σχηματίζουμε γλωσσικούς συνδυασμούς κατ* ανάγκη σταθερούς, και οι ιδιότητες δσον σχηματίζουμε δέν είναι κατ' ανάγκη μεταδόσιμες.

"Έτσι ή κοινωνία πού έρχεται σχετίζεται σχι τόσο μέ τή νευτώ-νεια ανθρωπολογία (δπως ό στρουκτουραλισμός ή ή θεωρία των συστημάτων) δσο μέ μίαν πραγματολογία των γλωσσικών μορίων. Ύπάρχει πλειάδα διαφορετικών γλωσσικών παιχνιδιών είναι ή έτερογένεια των στοιχείων. Επιτρέπουν μόνο διαστρωματική θεσμοποίηση, και αυτή είναι ή αιτιοκρατία του τόπου.

Εντούτοις δσοι παίρνουν τις αποφάσεις επιχειρούν νά διευθύνουν αυτά τά νέφη κοινωνικότητας σέ μήτρες input/output, ακολουθώντας μιά λογική πού συνεπάγεται τή συμμετρία των στοιχείων και τή δυνατότητα καθορισμοϋ τοϋ δλου. Άυτοι προορίζουν τή ζωή μας στην αδήχηση της δύναμης. Η νομιμοποίηση της αναφορικά μέ τήν κοινωνική δικαιοσύνη καθώς καί μέ τήν έπιστημο-

νική αλήθεια θά ήταν ή μεγιστοποίηση των επιτεύξεων του συστήματος, ή αποδοτικότητα του. Η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου σέ Ολα τά παιχνίδια μας δέν αποφεύγει τόν τρόπο, εύχάριστον ή σκληρό: έστε αποτελεσματικοί, δηλαδή συμμετρικοί, διαφορετικά εξαφανιστείτε.

Αυτή ή λογική του πιο τελεσφόρου αναμφίβολα είναι ασταθής από πολλές πλευρές, κυρίως από τήν άποψη της αντίφασης μέσα στό κοινωνικοοικονομικό πεδίο: θέλει λιγότερη εργασία (για να μειώσει τό κόστος εργασίας) και συνάμα περισσότερη εργασία (για να ελαφρύνει τό κοινωνικό φορτίο του άνεργου πληθυσμού). 'Αλλά στό έξης ή δυσπιστία είναι τόσο μεγάλη, ώστε δέν προσδοκούμε από αυτές τίς ασυνέπειες μιά σωτήρια διέξοδο, Οπως έκανε ό Marx.

Εντούτοις ή μεταμοντέρνα κατάσταση είναι ξένη προς τό αίσθημα της απογοήτευσης, Οπως και στην τυφλή θετικότητα της άπονομιμοποίησης. "Άραγε που μπορεί να έγκειται ή νομιμότητα μετά από τίς μετααφηγήσεις; Τό κριτήριο της λειτουργικότητας είναι τεχνολογικό, δέν αρμόζει για να κρίνουμε τό αληθές και τό δρθό. "Άραγε ή συναίνεση μπορεί να επιτευχθεί μέ συζητήσεις, όπως πρεσβεύει ό Habermas; Αυτό βιάζει τήν έτερογένεια των γλωσσικών παιχνιδιών. Και ή επινόηση γίνεται πάντα μέ διαφωνίες. Η μεταμοντέρνα γνώση δέν είναι μόνο τό Οργανο των εξουσιών. Εκλεπτύνει τήν ευαισθησία μας απέναντι στις διαφορές και ενισχύει τήν Ικανότητα μας να υποφέρουμε τό ασύμμετρο. Η ίδια δέν βρίσκει τόν λόγο της ύπαρξης της στην ομοφωνία των εμπειρογνωμόνων, άλλα στην παραφωνία των έπινοητών.

Η ανοιχτή ερώτηση είναι ή ακόλουθη: άραγε μιά νομιμοποίηση του κοινωνικού δεσμού, μιά δίκαιη κοινωνία, είναι πραγματώσιμη σύμφωνα μέ ένα παράδοξο ανάλογο μέ εκείνο της επιστημονικής δραστηριότητας; Από τί θά απαρτιζόταν;

Τό κείμενο που ακολουθεί είναι ένα περιστασιακό γραπτό. Είναι μιά "Έκθεση αναφορικά μέ τή γνώση μέσα στις πιο αναπτυγμένες κοινωνίες που προτάθηκε στό Συμβούλιο των Πανεπιστημίων που

συγκλήθηκε από την κυβέρνηση του Κεμπέκ, κατόπιν αιτήσεως του προέδρου του. Ο τελευταίος επέτρεψε ευγενώς τη δημοσίευση της στή Γαλλία τον ευχαριστούμε.

Ακόμα πρέπει να πούμε ότι ο συντάκτης της έκθεσης είναι φιλόσοφος, όχι ειδικός. Ο τελευταίος ξέρει τί ξέρει και τί δεν ξέρει, ο άλλος όχι. Ο ένας συμπεραίνει, ο άλλος έρωτα, και αυτά είναι δύο γλωσσικά παιχνίδια. Έδώ έχουν αναμειχθεί έτσι, ώστε κανένα από τα δύο δεν ευοδώνεται.

Τουλάχιστον ο φιλόσοφος μπορεί να παρηγορηθεί λέγοντας ότι ή τυπική και πραγματολογική ανάλυση ορισμένων φιλοσοφικών και ήθικοπολιτικών νομιμοποιητικών λόγων, που υποβαστάζουν την Έκθεση, θα δει το φώς της δημοσιότητας μετά από αυτόν. Αύτος οά την εισαγάγει μέ ένα κάπως κοινωνιολογίζον πρίσμα, που την συντομεύει μέ άλλα την τοποθετεί.

Μέ τή μορφή που έχει, την αφιερώουμε στο Πολυτεχνικό Ίνστιτούτο Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου των Παρισίων VIII (Vincennes), στην πολύ μοντέρνα στιγμή όπου το πανεπιστήμιο διατρέχει τον κίνδυνο να εξαφανιστεί και το Ίνστιτούτο να γεννηθεί.

ΤΟ ΠΕΔΙΟ: Η ΓΝΩΣΗ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

Η υπόθεση εργασίας που έχουμε είναι Οτι ή γνώση αλλάζει καταστατική θέση την ίδια στιγμή που οι κοινωνίες μπαίνουν στην μεταβιομηχανική εποχή και οι πολιτισμοί στην αποκαλούμενη μεταμοντέρνα εποχή.¹ Αυτό το πέρασμα άρχισε τουλάχιστον από τα τέλη του πενήντα, που για την Ευρώπη σημαδεύουν το τέλος της οικοδόμησης της. Αυτό το πέρασμα είναι λίγο-πολύ γοργό ανάλογα με τη χώρα, και μέσα στην κάθε χώρα ανάλογα με τους τομείς δραστηριότητας: έξω 53 και μία γενική δυσχρονία, που δεν διευκολύνει τον συνολικό πίνακα.² "Ένα μέρος των περιγραφών αναγκαστικά θα είναι προϊόν εικασιών. Και γνωρίζουμε ότι δεν είναι φρόνιμο να δίνουμε εξαιρετική πίστη στη μελλοντολογία.³

Αντί να στήσουμε έναν πίνακα που δεν μπορεί να είναι πλή-

1. A. Touraine, *La société postindustrielle*, Denoel, 1969' O. Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, New York, 1973· Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Post Modern Literature*, New York, Oxford U.P., 1971· M. Benamou & Ch. Caramello (eds.), *Performance in Postmodern Culture*, Wisconsin, Center for XXth Century Studies and Coda Press, 1977* M. Köhler, «Postmodernismus: ein begriffsschichtlicher Ueberblick», *Amerikastudien* 22, 1 (1977).

2. Μία λογοτεχνική του έκφραση, που έγινε κλασική, δόθηκε* από τον M. Butor, *Mobile. Etude pour une representation des Etats-Unis*, Gallimard, 1962.

3. Jif Fowles (ed.), *Handbook of Futures Research*, Westport, Conn., Greenwood Press, 1978.

ρης, ύά ξεκινήσουμε από ένα χαρακτηριστικό πού καθορίζει άμεσα το αντικείμενο μας. Η επιστημονική γνώση εZναι ένα είδος του λόγου. Άλλά μπορούμε να πούμε διτ εδώ και σαράντα χρόνια οι επονομαζόμενες ακριβείς επιστήμες και οι τεχνικές αναφέρονται στή γλώσσα: ή φωνολογία και οι γλωσσολογικές θεωρίες,⁴ τα προβλήματα της επικοινωνίας και ή κυβερνητική,⁸ ο'ι μοντέρνες άλγεβρες και ή πληροφορική,⁶ οί υπολογιστές και οί γλώσσες τους,⁷ τα προβλήματα μετάφρασης τών γλωσσών και ή αναζήτηση της συμβατότητας μεταξύ γλωσσών - μηχανών,⁸ τά προβλήματα της έγγραφης στην μνήμη τών εγκεφάλων κι οί τράπεζες στοιχείων,⁹ ή τηλεματική και ή τελειοποίηση «νοημόνων» τερματικών,¹⁰ ή παραδοξολογία.¹¹ ιδού προφανείς μαρτυρίες, και 6 κατάλογος δέν είναι εξαντλητικός.

4. N. S. Troubetzkoy, *Grundzüge der Phänologie*, Πράγα, T.G.L.P., VII, 1939· γαλλ. μτφ. Cantineau, *Principes de phonologie*, Paris, Klinck-sieck, 1949.

5. N. Wiener, *Cybernetics and Society. The Human Use of Human Beings*, Boston, Houghton Mifflin, 1949· γαλλ. μτφ. *CybärnStique et so-cièti*, Deux Rives, 1949, 10/18, 1960· W. R. Ashby, *An Introduction to Cybernetics*, London, Chapman and Hall, 1956.

6. Βλ. τό έργο του Johannes von Neumann (1903-1957).

7. S. Bellert, «La formalisation des systemes cybernetiques», *Le concept d'information dans la science contemporaine*, Minuit, 1965.

8. G. Mounin, *Les problemes theoriques de la traduction*, Gallimard, 1963. Τήν επανάσταση τών υπολογιστών τήν χρονολογούν άπ6 τό 1965 μέ τή νέα γενιά τών εγκεφάλων 360 I.B.M., βλ. R. Moch, «Le tournant informatique», *Documents contributifs*, παράρτ. IV, *L'information de la societe*, La Documentation française, 1978· R. M. Ashby, «La seconde generation de la micro-61ectronique», *La Recherche* 2 (Ιούν. 1970), 127 κ.έ.

9. C. L. Gaudfernan & A. Tai'b, «Glossaire», στο P. Nora & A. Mine, *L'information de la societe*, La Documentation française, 1978· R. Beca, «Les banques de données», *Nowelle informatique et nouvelle croissance*, παράρτ. I, *L'information...*, *loc. cit.*

10. L. Joyeux, «Les applications avancees de rinformatique», *Documents contributifs*, *loc. cit.* Τά οικιακά τερματικά (Integrated Video Terminals) θά εμπορευματοποιηθούν πριν άπ6 τό 1984, μέ τιμή περίπου 1.400 8ολλ., σύμφωνα μέ μιαν έκθεση του International Resource Development, *The Home Terminal*, Conn., I.R.D. Press, 1979.

11. P. Watzlawick, J. Helmick-Beavin, D.Jackson, *Pragmatics of*

Ἡ επίπτωση αὐτῶν τῶν τεχνολογικῶν μετασηματισμῶν πάνω στη γνώση φαίνεται ὅτι θα πρέπει νά εἶναι πολύ σημαντική. Ἡ επιρροή πού δέχεται ἢ πού θά δεχτεῖ ἀπ' αὐτούς ἀφορα τις δύο κύριες λειτουργίες της: τήν ἔρευνα καί τήν μετάδοση τῶν γνώσεων. Για τήν πρώτη, ἴνα παράδειγμα προσιτό στον ἀνειδίκευτο ἴχει δοθεῖ ἀπὸ τήν γενετική, ἢ ὁποῖα οφείλει το θεωρητικό της παράδειγμα στην κυβερνητική. Ὑπάρχουν πάρα πολλά ἄλλα. Γιά τήν δεύτερη, ξέρουμε πῶς ἀπλοποιώντας, σμικρύνοντας καί ἐμπορευματοποιώντας τίς συσκευές, τροποποιούμε ἤδη σήμερα τις διαδικασίες ἀπόκτησης, κατάταξης, παροχής καί ἐκμετάλλευσης τῶν γνώσεων.¹² Εἶναι λογικό νά σκεφτοῦμε ὅτι ὁ πολλαπλασιασμός τῶν συσκευῶν πληροφορικής ἐπηρεάζει καί θά ἐπηρεάσει τήν κυκλοφορία τῶν γνώσεων ὅσο τήν ἐπηρεάζει ἢ ἀνάπτυξη τῶν μέσων κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων ἀρχικά (μεταφορές) καί συνακόλουθα τῶν ἡχῶν καί τῶν εικόνων (media).¹³

Human Communication. A Study of International Patterns, Pathologies, and Paradoxes, N.Y., Northorn, 1967* γαλλ. μτφ. J. Mosche, *One logique de la communication*, Seuil, 1972.

12. Ο J. M. Treille, πού ἀνήκει στην Ὁμάδα "Ἀνάλυσης καί Προώθησης τῶν Οἰκονομικῶν καί Τεχνολογικῶν Συστημάτων (G.A.P.S.E.T.) δηλώνει: «Δέν ἐπαρκοῦν τά ὅσα λέμε γιά τις νέες δυνατότητες διασποράς της μῆμης, ἰδιαίτερα χάρι στους ἡμιαγωγούς καί στίς ακτίνες laser (...) Σέ λίγο ὁ καθένας θά μπορεῖ νά ἀποθηκεύει σέ χαμηλή τιμή τήν πληροφορία πού θέλει, καί ἐπιπλέον νά διαθέτει ἱκανότητες ἀυτόνομης χρήσης». (*La semaine media* 16,15 Φεβρουαρίου 1979). Σύμφωνα μέ μιαν ἔρευνα της National Scientific Foundation, περισσότεροι ἀπό τους μισούς μαθητές τῶν high school χρησιμοποιοῦν υπολογιστή· ὅλα τά σχολικά ἱδρύματα θά ἀποχτήσουν υπολογιστές ἀπο τις ἀρχές του 1980 (*La semaine media* 13, 25 Ἰανουαρίου 1979).

13. L. Brunei, *Des machines et des hommes*, Montreal, Quebec Science, 1978* J. L. Missika & D. Wotton, *Les riseaux pensants*, Librairie technique et doc, 1978. Ἡ χρήση της βιντεοσυνέντευξης ἀνάμεσα στο Κεμπέκ καί στην Γαλλία γίνεται πλέον συνήθεια: τον Νοέμβριο καί τον Δεκέμβριο 1978 ἔλαβε χώρα ὁ τέταρτος κύκλος ἀμεσῶν βιντεοσυνεντεύξεων (μέσω τοῦ δορυφόρου Συμφωνία) ἀνάμεσα στο Κεμπέκ καί στο Μόντρεαλ, ἀπο τήν μιά, καί στο Παρίσι (Universite" Paris Nord et Centre Beaubourg) ἀπο τήν ἄλλη (*La semaine media* 5, 30 Νοεμβρίου 1978). "Ἄλλο παράδειγμα ἢ ηλεκτρονική δημοσιογραφία. Τά τρία μεγάλα ἀμερικανικά δίκτυα A.B.C., N.B.C. καί G.B.S. πολλαπλασίασαν τόσο πολύ τά στούντιο παραγωγῆς ἀνά

Μέσα σέ αυτόν τον μετασηματισμό, ή φύση της γνώσης δέν παραμένει άθιχτη. Δέν μπορεί νά περάσει στους νέους διαύλους και νά καταστεί αποτελεσματική, παρά μόνο άν ή γνώση μπορεί να μεταφραστεί σέ ποσότητες πληροφόρησης.¹⁴ Συνεπώς μέ βάση τα παραπάνω μπορούμε νά προβλέψουμε διττά, δσα δέν έχουν τη δυνατότητα νά μεταφραστούν έτσι μέσα στη συγκροτημένη γνώση, θά εγκαταλειφθούν και διττός ο προσανατολισμός των νέων ερευνών θά υπαχθεί στην προϋπόθεση του νά μπορούν νά μεταφράζονται τά ενδεχόμενα αποτελέσματα στη γλώσσα της μηχανής. Οι «παραγωγοί» τής γνώσης καθώς καί οι χρήστες της οφείλουν και θά πρέπει νά έχουν τά μέσα νά μεταφράσουν σέ αυτές τις γλώσσες, διττοι οί μόν ζητούν νά επινοήσουν και οί δέ νά μάθουν. Οι έρευνες πού αναφέρονται σέ αυτές τις μηχανές-μεταφραστές έχουν ήδη προχωρήσει.¹⁵ Μέ τήν κυριαρχία τής πληροφορικής, επιβάλλεται μιάν κάποια λογική, και κατά συνέπεια ένα σύνολο επιταγών αναφερόμενων στις αποφάνσεις πού γίνονται δεκτές ως «γνώση».

Συνεπώς μπορούμε νά περιμένουμε μιάν ισχυρή αποξένωση τής

τον κόσμο, ώστε όλα σχεδόν τά γεγονότα πού συμβαίνουν μπορούν νά καλυφθούν ηλεκτρονικά καί νά μεταβιβαστούν στις ΗΠΑ μέ δορυφόρο. Μόνο τά γραφεία Τύπου της Μόσχας εξακολουθούν νά εργάζονται μέ φίλμ, τά όποια αποστέλλουν στην Φραγκφούρτη για νά μεταβιβαστούν μετά μέσω πυραύλου. Τό Λονδίνο έχει γίνει τό μεγάλο packing point [*La semaine media* 20, 15 Μαρτίου 1979).

14. Η πληροφορική ενότητα είναι τό bit. Για τους ορισμούς της βλ. Gaudfernan & Talb, «Glossaire», *toe. cit.* Συζήτηση στον R. Thom, «Un protee de la somantique: Pinformation» (1973), *Modeles mathematiques de la morphogenese*, 10/18, 1974. Η μετεγγραφή των μηνυμάτων σέ δακτυλικό κώδικα επιτρέπει κυρίως νά εξαλείψουμε τις αμφισημίες: βλ. Watzlawick et al., *op. cit.*, 98.

15. Οι φίρμες Craig καί Lexicon αναγγέλλουν ότι θά θέσουν σέ κυκλοφορία μεταφραστές τσέπης: τέσσερις δισκέτες σέ διαφορετικές γλώσσες πού θά τοποθετούνται ταυτόχρονα, ή καθεμιάν χωρητικότητας 1500 λέξεων, μέ μνήμη. Η Weidner Communication Systems Inc. κατασκευάζει ένα *Multi lingual Word Processing* πού επιτρέπει νά ανεβάσουμε τήν απόδοση ενός μέσου μεταφραστή από τις 600 στις 2.400 λέξεις τήν ώρα. Διαθέτει τριπλή μνήμη: δίγλωσσο λεξιλόγιο, λεξιλόγιο συνωνύμων, γραμματικό πίνακα (*La semaine media* 6, 6 Δεκεμβρίου 1978, 5).

γνώσης σέ σχέση μέ τον «ειδήμονα», Οποια κι άν είναι ή θέση πού κατέχει ό τελευταίος μέσα στη διαδικασία της γνώσης. Η παλαιά αρχή, δ"τι ή απόκτηση της γνώσης είναι αξεδιάλυτη από τή μόρφωση (Bildung) του πνεύματος, καί μάλιστα του προσώπου, περιπίπτει και θά περιπέσει ακόμα περισσότερο σέ αχρηστία. Αυτή ή σχέση των χορηγών καί των χρηστών της γνώσης μέ τήν ίδια τή γνώση τείνει καί θά τείνει νά προσλάβει τή μορφή της σχέσης πού έχουν οί παραγωγοί καί οί καταναλωτές των εμπορευμάτων μέ τά εμπορεύματα, δηλαδή τή μορφή της αξίας. Η γνώση παράγεται καί θά παράγεται γιά νά πωλείται* καταναλώνεται καί θά καταναλώνεται γιά νά παίρνει αξία μέσα σέ μία νέα παραγωγή: καί στίς δύο περιπτώσεις ό σκοπός είναι ή ανταλλαγή της. Παύει νά είναι αυτοσκοπός, χάνει τήν «αξία χρήσης της».¹⁶

Γνωρίζουμε Οτι ή γνώση έγινε στίς τελευταίες δεκαετίες ή κύρια, παραγωγική δύναμη,¹⁷ πράγμα πού προκάλεσε ήδη αξιοσημείωτες μεταβολές στή σύνθεση των ενεργών πληθυσμών στίς πιό αναπτυγμένες χώρες¹⁸ και πού συνιστά τήν κύρια τροχοπέδη γιά

16. J. Habermas, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt 1968' γαλλ. μτφ. Brohm & Clomenccon, *Connaissance et interit*, Gallimard, 1976.

17. «Η βάση (Grundrfeiler) της παράγωγης καί του πλούτου (...) γίνεται ή κατονόηση και ή κυριαρχία της φύσης μέσα στην ύπαρξη του άνθρωπου ως κοινωνικού σώματος», έτσι ώστε «ή γενική κοινωνική γνώση, ή *knowledge*, αποβαίνει διμεση παραγωγική δύναμη», γράφει ό Marx στά *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* (1857-1858), Berlin, Dietz Verlag, 1953, 594' γαλλ. μτφ. Dangeville, *Fondements de feconomie politique*, Anthropos, 1968, I, 223. Πάντως δ Marx παραδέχεται διτ ή γνώση γίνεται δύναμη διχι «με τήν μορφή της γνώσης, άλλα ως άμεσο όργανο της κοινωνικής πράξης», δηλαδή ύπδ μορφή μηχανών: αυτές είναι «ίργανα του ανθρώπινου εγκεφάλου χαλκευμένα άπδ το ανθρώπινο χέρι, από τήν δύναμη της έξαντικειμενικευμένης γνώσης». Βλ. P. Mattick, *Marx and Keynes, The limits of the Mixed Economy*, Boston, Sargent, 1969* γαλλ. μτφ. Bricianier, *Marx et Keynes, Les limites de ficonomie mixte*, Gallimard, 1972. Συζήτηση στδν J.F. Lyotard, «Laplace del'alienation dans le retour-nement marxiste» (1969), *Dorive ápartir de Marx et Freud*, 10/18,1973.

18. Η σύνθεση τής κατηγορίας των εργατών (labor force) στίς ΗΠΑ έχει μεταβληθεί μέσα σέ είκοσι χρονιά (1950-1971), όπως δείχνει & παρα κάτω πίνακας:

τις αναπτυσσόμενες χώρες. Στή μεταβιομηχανική και μεταμοντέρνα εποχή, ή επιστήμη θά διατηρήσει και αναμφίβολα θά ενισχύσει τή σημασία της μέσα στο απόθεμα των παραγωγικών δυνατοτήτων των κρατών-έθνών. Αύτη ή κατάσταση είναι ένας από τους λόγους πού μας κάνουν νά σκεφτούμε διτ ή απόσταση από τις αναπτυσσόμενες χώρες δέν θά πάψει στό μέλλον νά μεγαλώνει.¹⁹

'Αλλά αυτή ή πλευρά δέν πρέπει νά μας κάνει νά λησμονήσουμε την άλλη, πού τή συμπληρώνει. Μέ τή μορφή του πληροφορικού εμπορεύματος, πού είναι απαραίτητο στην παραγωγική δύναμη, ή γνώση είναι ήδη και θά είναι μιά μείζων κατάθεση, ἴσως ή πιο σημαντική, μέσα στον παγκόσμιο ανταγωνισμό γιά τήν εξουσία. "Όπως τά κράτη-έθνη πολέμησαν μεταξύ τους γιά νά κατακτήσουν τά εδάφη, κατόπιν γιά νά ελέγξουν τή διάθεση και τήν εκμετάλλευση τών πρώτων υλών και τών φτηνών εργατικών χεριών, είναι θεμιτό νά σκεφτούμε διτ στό μέλλον θά πολεμήσουν μεταξύ τους γιά νά έχουν τόν έλεγχο τών πληροφοριών. "Ετσι διανοίγεται ενα νέο πεδίο γιά τις βιομηχανικές καί εμπορικές, δπως και γιά τις στρατιωτικές και πολιτικές στρατηγικές.²⁰

	1950	1971
εργάτες εργοστασίων, υπηρεσιών ή αγροτικοί	62,5%	51,4%
ελεύθερα επαγγέλματα καί τεχνικοί	7,5	14,2
υπάλληλοι	30	34

{*Statistical Abstracts*, 1971}.

19. Επειδή χρειάζεται πολὺς χρόνος γιά τήν «κατάρτιση» ενός ανώτερου τεχνικού ή ενός μέσου επιστήμονα σέ σχέση με τόν χρόνο πού απαιτεί ή εξόρυξη τών πρώτων υλών καί ή μεταφορά του χρηματικού κεφαλαίου. Στά τέλη της δεκαετίας του εξήντα, δ Mattick έκτιμούσε τό ὕψος τών επενδύσεων στις υπανάπτυκτες χώρες από 3 μέχρι 5% του Α.Ε.Π. καί στις αναπτυγμένες χώρες από 10 μέχρι 15% [*op. cit.*, γαλλ. μτφ., 287].

20. Nora & Mine, *L'informatisation de la sociale*, *loc. cit.*, κυρίως τό πρώτο μέρος: «Les defis». Y. Stourdze, «Les Etats-Unis et la guerre des communications», *Le Monde*, 13-15 Δεκεμβρίου 1978. 'Αξία της παγκόσμιας αγοράς συσκευών τηλεπικοινωνίας τό 1979: 30 δισ. δολάρια· υπολογίζεται διτ σέ δέκα χρόνια θά φτάσει τά 68 δισ. (*La semaine media* 19, 8 Μαρτίου 1979,9).

Εντούτοις ή προοπτική πού καταδείξαμε δέν είναι τόσο απλή όσο είπαμε. Γιατί ή εμπορευματοποίηση της γνώσης δέν μπορεί νά αφήσει άθιχτο τό προνόμιο πού κατέχουν καί κατείχαν τά κρά-τη-έθνη αναφορικά μέ τήν παραγωγή καί τή διάδοση τών γνώσεων. Ή ιδέα, δι αυτές οί γνώσεις γεννιούνται από τον υέγκέ-φαλο» ή από τό, «πνεύμα» της κοινωνίας πού είναι τό κράτος, θα ατονήσει στον βαθμό πού θά ενισχυθεί ή αντίθετη αρχή, σύμφωνα μέ τήν οποία ή κοινωνία υπάρχει καί προοδεύει μόνο άν τά μηνύματα πού κυκλοφορούν στους κόλπους της είναι πλούσια σέ,πληροφορίες και εύκολα στην αποκωδικοποίηση τους. Τό κράτος θά αρχίσει νά εμφανίζεται σάν παράγοντας αδιαφάνειας και «παρασίτων» για μίαν ιδεολογία της επικοινωνιακής «διαφάνειας», ή όποια συμπορεύεται μέ τήν εμπορευματοποίηση τών μορφών της γνώσης. Κάτω από αυτό ακριβώς τό πρίσμα διατρέχει τόν κίνδυνο νά τεθεί μέ νέα οξύτητα τό πρόβλημα τών σχέσεων ανάμεσα στον οικονομικό και στον κρατικό τομέα.

"Ήδη στίς προηγούμενες δεκαετίες οι οικονομικοί τομείς μπόρεσαν νά θέσουν σέ κίνδυνο τή σταθερότητα τών κρατικών τομέων χάρη σέ νέες μορφές κυκλοφορίας τών κεφαλαίων, στίς όποιες έδωσαν τή γενική ονομασία τών πολυεθνικών εταιρειών. Αυτές οι μορφές συνεπάγονται Ότι οί αποφάσεις πού παίρνονται σχετικά μέ τήν επένδυση τουλάχιστον έν μέροςι ξεφεύγουν από τόν έλεγχο τών κρα-τών-έθνών.⁸¹ Μέ τήν πληροφορική καί τηλεματική τεχνολογία, αυτό τό ζήτημα κινδυνεύει νά καταστεί ακόμα πιό ακανθώδες. *Ας δεχτούμε για παράδειγμα Ότι μία επιχείρηση Όπως ή IBM έχει εξουσιοδοτηθεί νά καταλάβει μιά λωρίδα του πλανητικού πεδίου της Γης για νά τοποθετήσει εκεί δορυφόρους επικοινωνίας καί/ή τράπεζες πληροφοριών. Ποιος θά τους προσπελάσει; Ποιος θά καθορίσει τους απαγορευμένους διαύλους ή τά απαγορευμένα στοιχεία; Θά είναι τό κράτος αυτό; "Ή θά είναι ένας Όποιος χρήστης; Νέα προβλήματα δικαίου ανακύπτουν έτσι, καί μέσα από αυτά ή ερώτηση: ποιος θά γνωρίζει;

21. F. de Combert, «Le redéploiement industriel», *Le Monde*, 'Α-πρίλιος 1978* H. Lepage, *Demain le Capitalism*«, Paris 1978* Alain Cotta, *La France et l'impératif mondial*, P.U.F., 1978.

Συνεπώς ό μετασχηματισμός πού επιτελέστηκε στη φύση *rrfi* γνώσης μπορεί νά έχει πάνω στίς κατεστημένες δημόσιες εξουσίες μιαν άναδραστική επιρροή, έτσι ώστε νά τις αναγκάσει νά αναθεωρήσουν τις δικαικές καί έμπρακτες σχέσεις τους μέ τις μεγάλες επιχειρήσεις και γενικότερα μέ την πολιτική κοινωνία. " Η επαναλειτουργία της παγκόσμιας αγοράς, ή επανάληψη ενός πολύ ζωηρού οικονομικού ανταγωνισμού, ή εξαφάνιση της αποκλειστικής ηγεμονίας τού αμερικάνικου καπιταλισμού, ή παρακμή της εναλλακτικής λύσης τού σοσιαλισμού, τό πιθανό άνοιγμα της κινεζικής αγοράς στις ανταλλαγές, και πολλοί άλλοι παράγοντες, έ'χουν ήδη στα τέλη αυτής τής δεκαετίας τού '70 προετοιμάσει τά κράτη νά αναθεωρήσουν σοβαρά τόν ρόλο πού είχαν συνηθίσει νά παίζουν μετά άπό την δεκαετία τού '30, δηλαδή τόν ρόλο της προστασίας και τής καθοδήγησης ή τού προγραμματισμού των επενδύσεων.²² Μέσα σέ αυτό τό πλαίσιο αναφοράς, οι νέες τεχνολογίες, επειδή καθιστούν δσα δεδομένα είναι χρήσιμα στίς αποφάσεις (άρα τά μέσα έλεγχου) ακόμα πίο ευκίνητα και έπιδεχτικά αρπαγής, δέν μπορούν παρά νά κάμουν ακόμα πίο επείγουσα αυτή τήν επανεξέταση. 'Αντί νά διαδίδονται χάρη στην αμορφωτική» τους αξία ή στην πολιτική (διοικητική, διπλωματική, στρατιωτική) τους σπουδαιότητα, μπορούμε νά φανταστούμε διτ οι γνώσεις μπορούν νά τεθούν σέ κυκλοφορία μέ δίκτυα ανάλογα μέ τού νομίματος, και διτ ή σημαντική ως προς αυτές αντίθεση παύει νά είναι ή διάκριση γνώση/άγνοια για νά άποβεί, όπως και μέ τό νόμισμα, ή «γνώση πληρωμής/γνώση επένδυσης», δηλαδή: γνώσεις πού ανταλλάσσονται μέσα στό πλαίσιο τής καθημερινής ζωής (ανασύσταση τής εργατικής δύναμης, «επιβίωση») απέναντι σέ πιστώσεις γνώσεων μέ σκοπό τή μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων ενός προγράμματος. Σέ αυτή την περίπτωση, τό ζήτημα της διαφάνειας μοιάζει μέ τό ζήτημα του φιλελευθερισμού. Ο τελευταίος δέν εμποδίζει μέσα στην κυκλοφορία τού χρήματος άλλοι νά αποφασίζουν κι άλλοι νά

22. Πρόκειται «νά αποδυναμωθεί ή διοίκηση» καί νά φτάσουμε στο ((ε-λάχιστο κράτος». Είναι ή παρακμή τού Welfare State, συνακόλουθη της «κρίσης» πού άρχισε τό 1974.

είναι χρήσιμοι μόνο για να εξοφλούν. Μέ τον ίδιο τρόπο φαντάζονται μερικοί την κυκλοφορία γνώσεων που θα διέρχονται από τους ίδιους διαύλους και θα έχουν την ίδια φύση, από τις όποιες βμως άλλες θα προορίζονται γι' αυτούς που «λαμβάνουν τις αποφάσεις» ενώ άλλες θα χρησιμεύουν για να εξοφλούν τό διηνεκές χρέος ενός έκαστου απέναντι στον κοινωνικό δεσμό.

II ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ: Η

ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

Αύτη είναι λοιπόν ή υπόθεση εργασίας ή οποία καθορίζει το πεδίο δπου θέλουμε νά θέσουμε το ζήτημα της καταστατικής θέσης της γνώσης. Αυτό το σενάριο είναι συγγενές μέ εκείνο πού ονομάζεται «έκπληροφορισμδς της κοινωνίας», παρότι έχει προταθεί μέ ένα ολότελα διαφορετικό πνεύμα, και δέν έχει την αξίωση νά είναι πρωτότυπο, οϋτε καν αληθές. Τό ζητούμενο από μιά υπόθεση εργασίας είναι μιά ισχυρή ικανότητα διάκρισης. Τό σενάριο έκπληρο-φορισμού τών πιο αναπτυγμένων κοινωνιών επιτρέπει νά φωτίσουμε άπλετα, μέ κίνδυνο μάλιστα νά τις διογκώσουμε υπερβολικά, ορισμένες βψεις του μετασηματισμού της γνώσης και τών επιδράσεων της πάνω στή δημόσια εξουσία και στους κοινωνικούς θεσμούς, επιδράσεις πού από άλλες οπτικές γωνίες θά παρέμεναν δυσδιάκριτες. Συνεπώς δέν πρέπει νά τοϋ αποδώσουμε προβλεπτική αξία σέ σχέση μέ τήν πραγματικότητα, άλλα μιν αξία στρατηγική σέ σχέση μέ τό ζήτημα πού έχει τεθεί.

Εντούτοις, ή φερεγγυότητα του είναι ισχυρή, και ύπ.' αυτή τήν έννοια ή επιλογή αύτης της υπόθεσης δέν είναι αυθαίρετη. Η περιγραφή της έχει ήδη δουλευτεί σέ μεγάλο βαθμό από τους ειδήμονες²⁸ και ήδη καθοδηγεί ορισμένες αποφάσεις της δημόσιας διοίκησης και τών επιχειρήσεων πού θίγονται πίο άμεσα, δπως είναι εκείνες πού διευθύνουν τίς τηλεπικοινωνίες. 'Ανήκει λοιπόν ήδη έν

23. *La nouvelle informatique et ses utilisateurs*, παράρτ. III, «L'informatisation, etc.», *loc. cit.*

μέρει στις ορατές πραγματικότητες. Τέλος, αν τουλάχιστον αποκλείσουμε την περίπτωση μιας τελμάτωσης ή μιας γενικής ανάσχεσης οφειλόμενης για παράδειγμα σέ μια μόνιμη έλλειψη λύσης για το παγκόσμιο ενεργειακό πρόβλημα, τότε αυτό τό σενάριο έχει μεγάλες πιθανότητες νά επικρατήσει: γιατί δέν βλέπουμε ποιάν άλλη κατεύθυνση θά μπορούσαν νά πάρουν οί σημερινές τεχνολογίες, κατεύθυνση ή όποια νά μπορεί νά προταθεί ως εναλλακτική λύση στον έκπληροφορισμό της κοινωνίας.

Δέν έχει νόημα αν ποϋμε διτ ή υπόθεση είναι κοινότοπη.⁴ Αλλά είναι κοινότοπη μόνο στον βαθμό πού δέν θέτει ξανά υπό αμφισβήτηση τό γενικό παράδειγμα της προόδου των επιστημών και των τεχνικών, τό όποιο φαίνεται νά άπηχοϋν φυσικότητα ή οικονομική πρόοδος και ή ανάπτυξη της κοινωνικοπολιτικής ισχύος. Δέχονται γενικά ως αυτονόητο διτ ή επιστημονική και τεχνική γνώση συσσωρεύεται, και στην καλύτερη περίπτωση συζητούν τή μορφή αυτής της συσσώρευσης, άλλοι μέ τή σκέψη Οτι θά είναι κανονική, διαρκής και ομόφωνη, και άλλοι μέ τή σκέψη Οτι θά είναι περιοδική, ασυνεχής και γεμάτη συγκρούσεις.²⁴

Αυτές οί προφάνειες είναι απατηλές. Πρώτα-πρώτα ή επιστημονική γνώση δέν καλύπτει Ολη τή γνώση, ανέκαθεν ήταν υπεράριθμη, ανταγωνιστική, βρισκόταν σέ σύγκρουση μέ μιαν διαφορετικού είδους γνώση, τήν δποία, για νά απλοποιήσουμε τά πράγματα, θά αποκαλέσουμε αφηγηματική και θά τήν χαρακτηρίσουμε ποφα-κάτω. Αυτό δέν σημαίνει Οτι ή τελευταία μπορεί νά υπερισχύσει απέναντι στην πρώτη, άλλα τό μοντέλο της συνδέεται μέ τίς ιδέες της εσωτερικής ισορροπίας και της συντροφικότητας,^M σέ σύγκριση μέ τίς όποιες ή σύγχρονη επιστημονική γνώση ώχρια, προ-

24. B. P. Locuyer, «Bilan et perspectives de la sociologie des sciences dans les pays occidentaux», *Archives europSencs de sociologie*, XIX (1978) (βιβλιογρ.), 257-336. Καλή πληροφόρηση για τά αγγλοσαξονικά ρεύματα: ηγεμονία της σχολής του Merton ως τίς αρχές της αεκαετίας τοδ εβδο μήντα, σημερινή διασπορά, κυρίως μετά τήν ώθηση του Kuhn* λιγοστή πληροφόρηση για τήν γερμανική κοινωνιολογία της επιστήμης.

25. Ο δρος πολιτογραφήθηκε άπο τον Ivan Illich, *Tools for Conviviality*, N. Y., Harper & Row, 1973· γαλλ. μτφ. *La convivialité*, Seuil, 1974,

πάντων άν πρέπει νά υποστεί σέ σχέση μέ τόν «γνώστη» μιαν εξωτερικήυση και σέ σχέση μέ τους χρήστες της μιαν αλλοτρίωση πιό ισχυρή από τις προηγούμενες. Η συνακόλουθη αποθάρρυνση των ερευνητών και των καθηγητών είναι τόσο μεγάλη, ώστε ξέσπασε, όπως δλοι γνωρίζουμε, σέ δσους προορίζονταν νά ασκήσουν αυτά τά επαγγέλματα, στους φοιτητές, κατά τή δεκαετία του '60, σέ δλες τις αναπτυγμένες κοινωνίες, και μπόρεσε νά μειώσει αισθητά στη διάρκεια αυτής της περιόδου τήν απόδοση των εργαστηρίων και των πανεπιστημίων που δέν είχαν καταφέρει νά γλυτώσουν από τή μόλυνση της.²⁶ Δέν μπαίνει οοτε έμπαινε ζήτημα νά περιμένει κανείς νά προέλθει από δω μία επανάσταση, είτε τήν ελπίζει είτε τήν φοβάται, όπως συνέβη συχνά" ή πορεία του μεταβιομηχανικού πολιτισμού δέν θά μεταβληθεί από τή μιά μέρα στην άλλη. 'Αλλά δέν είναι δυνατό νά μή λάβουμε υπόψη μας αυτόν τόν μείζονα παράγοντα, τήν αμφιβολία των ειδημόνων, όταν πρόκειται νά εκτιμήσουμε τήν παρούσα και μελλοντική καταστατική θέση της επιστημονικής γνώσης.

Και μάλιστα τόσο περισσότερο, γιατί κατά δεύτερο λόγο έχει νά κάμει μέ τό ουσιώδες πρόβλημα, τό σχετικό μέ τή νομιμοποίηση. Έδώ παίρνουμε τή λέξη μέ νόημα πιό πλατύ από εκείνο που της δόθηκε στη συζήτηση του ζήτηματος της εξουσίας από τους σημερινούς Γερμανούς.²⁷ *Ας πάρουμε έναν αστικό νόμο, που ορίζει ότι ή τάδε κατηγορία πολιτών οφείλει νά επιτελέσει τήν τάδε πράξη. *Η νομιμοποίηση είναι ή διαδικασία, μέ τήν οποία ένας νομοθέτης εξουσιοδοτείται νά δημοσιεύσει αυτόν τό νόμο ως κανόνα. *Ας πάρουμε μιαν επιστημονική απόφαση! υπακούει στον *χαηβνα*: ή τάδε απόφαση οφείλει νά παρουσιάζει τό τάδε σύνολο συνθηκών για νά γίνει δεκτή ως επιστημονική. Έδώ ή νομιμοποίηση είναι ή διαδικασία μέσω της οποίας ένας «νομοθέτης», που πραγματεύεται τόν επιστημονικό λόγο, είναι εξουσιοδοτημένος νά

26. 'Αναφορικά μέ αυτή τήν «αποθάρρυνση» βλ. A. Jaubert & J.- M. Levy-Lebloud (*id.*), *(Auto)critique de la science*, Seuil, 1973, πρώτο μέρος.

27. J. Habermas, *Legitimationsprobleme ^Spätkapitalismus*, Frankfurt, Suhrkamp, 1973- γαλλ. μτφ. Lacoste, *Raison et legitimus*, Payot, 1978 (βφλιογρ.).

ορίσει τις προϋποθέσεις (γενικά, προϋποθέσεις εσωτερικής ευστάθειας και πειραματικής επαλήθευσης), ώστε μία απόφαση να αποτελέσει μέρος αυτού του λόγου και να μπορεί να λαμβάνεται υπόψη από την επιστημονική κοινότητα.

Ο συμπλησιασμός αυτός ενδέχεται να φανεί βεβιασμένος. Θα δούμε όμως ότι δεν είναι. "Ήδη από τον Πλάτωνα το ζήτημα της νομιμοποίησης της επιστήμης είναι αζεδιάλυτα δεμένο με το ζήτημα της νομιμοποίησης του νομοθέτη. Μέσα σε αυτή την προοπτική, το δικαίωμα του να αποφασίσουμε τι είναι αληθινό δεν είναι ανεξάρτητο από το δικαίωμα του να αποφασίσουμε τι είναι δίκαιο, έστω και αν οι αποφάνσεις που έναπόκεινται αντίστοιχα στη μία και στην άλλη εξουσία έχουν διαφορετική υφή. Υπάρχει ένα ζευγάρι ανάμεσα στη γλώσσα που αποκαλείται επιστήμη και στην άλλη γλώσσα που αποκαλείται ηθική και πολιτική: και οι δύο προκύπτουν από την ίδια προοπτική ή, αν προτιμάτε, από την ίδια «επιλογή», ή οποία αποκαλείται Δύση.

Εξετάζοντας τη σημερινή καταστατική θέση της επιστημονικής γνώσης, διαπιστώνουμε ότι, ενώ η τελευταία φαίνεται *πό* υποταγμένη από ποτέ στις εξουσίες και ότι με τις νέες τεχνολογίες διατρέχει τον κίνδυνο να καταστεί ένα από τα κύρια πεδία των συγκρούσεων τους, το ζήτημα της διπλής νομιμοποίησης όχι μόνο δεν αμβλύνεται αλλά τίθεται με μεγαλύτερη οξύτητα. Γιατί τίθεται με την πληρέστερη μορφή, δηλ. την μορφή της αντιστροφής, που δείχνει ότι γνώση και δύναμη είναι τα δύο πρόσωπα του ίδιου ζητήματος: ποιος αποφασίζει για το τι είναι γνώση, και ποιος ξέρει τι πρέπει να αποφασίσουμε; Το ζήτημα της γνώσης την εποχή της πληροφορικής είναι περισσότερο από ποτέ το ζήτημα της διακυβέρνησης.

III Η ΜΕΘΟΔΟΣ: ΤΑ

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ

Θά έγινε ήδη αντιληπτό από τα προηγούμενα ότι, για να αναλύσουμε αυτό τό πρόβλημα μέσα στό πλαίσιο πού ορίσαμε, προτιμήσαμε μια μεθόδευση: να ρίξουμε δηλαδή τό βάρος στα γλωσσικά γεγονότα και μέσα σέ αυτά τά γεγονότα, πάλι, να στραφούμε ειδικά προς τήν πραγματολογική τους βψη.²⁸ Για νά διευκολύνουμε τή συνέχεια της ανάγνωσης, είναι χρήσιμο νά δώσουμε μιαν έστω σύντομη περίληψη τοῦ νοήματος πού αποδίδουμε σέ αυτόν τόν δρο, Μιά δηλωτική²⁹ απόφαση δπως: τό *Πανεπιστήμιο νοσεί*, πού

28. Στην κατεύθυνση της σημειωτικής τοῦ Gh. A. Peirce, ή διάκριση συντακτικών, σημασιολογικών καί πραγματολογικών τομέων έχει γίνει από τόν Ch. W. Morris, «Foundations of the Theory of Signs», στό O. Neurath, R. Carnap & Ch. Morris (ed.), *International Encyclopedia of Unified Science*, I, 2 (1938), 77-137. Γι' αυτόν τόν δρο αναφερόμαστε κυρίως στους L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, 1945 (γαλλ. μτφ. Klos-sowski, *Investigations philosophiques*, Gallimard, 1961)· J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962 (γαλλ. μτφ. Lane, *Quand dire c'est faire*, Seuil, 1970)· J. K. Searle, *Speech Acts*, Cambridge U.P. 1969 (γαλλ. μτφ. Pauchard, *Les actes de langage*, Hermann, 1972)· J. Habermas, «Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz» στό Habermas & Luhmann, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, Suhrkamp, 1971· O. Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Hermann, 1972· J. Poulain, «Vers une pragmatique nucleoaire de la communication» (δακτυλόγρ.), Universito de Montroal, 1977. Βλ επίσης Watzlawick et al., *op. cit.*

29. Η δήλωση αντιστοιχεί εδώ στην περιγραφή δπως τήν χρησιμο-ποιούν οι κλασσικοί θεωρητικοί της λογικής. Ο Quine αντικαθιστά τήν δή-

εκφέρεται μέσα στο πλαίσιο μιας συζήτησης ή ενός διαλόγου, θέτει τόν πομπό της (εκείνον πού τήν εκφέρει), τον δέκτη της (εκείνον πού τήν δέχεται) και τήν αναφορά της (εκείνο πού πραγματεύεται ή απόφανση) με επιστημονικό τρόπο: ο πομπός τοποθετείται και προβάλλεται άπά αυτήν τήν απόφανση ως «γνώστης» (γνωρίζει τί συμβαίνει στό Πανεπιστήμιο), ο δέκτης παίρνει τή θέση τοῦ άνθρωπου πού έδωσε ή αρνήθηκε τήν συγκατάθεση του και ή αναφορά έχει κι αυτή συλληφθεί με Ιναν τρόπο πού προσιδιάζει στις δηλωτικές αποφάνσεις, σάν κάτι πού ζητεί νά εντοπίζεται και νά εκφράζεται σωστά στην απόφανση, μέσα στην οποία αναφέρεται. *Αν δούμε μιά δήλωση όπως: τό *Πανεπιστήμιο είναι ανοιχτό*, πού γίνεται από έναν κοσμήτορα ή έναν πρύτανη κατά τήν έναρξη του νέου πανεπιστημιακού έτους, βλέπουμε βτι οί προηγούμενες εξειδικεύσεις εξαφανίζονται. Προφανώς ή σημασία της εκφοράς πρέπει νά γίνει κατανοητή, άλλα αυτή είναι μιά γενική προϋπόθεση της επικοινωνίας, πού δέν επιτρέπει νά διακρίνουμε τις αποφάνσεις ή τά ιδιάζοντα αποτελέσματα τους. Η δεύτερη απόφανση, πού αποκαλείται τελεστική (performatif),³⁰ έχει τήν Ιδιαιτερότητα βτι ή επίδραση της πάνω στην αναφορά συμπίπτει με τήν εκφορά της: τό Πανεπιστήμιο είναι ανοιχτό επειδή δηλώνεται ως τέτοιο στίς προϋποθέσεις του. Συνεπώς αυτό δέν υπόκειται σέ συζήτηση ούτε σέ επαλήθευση από τόν δέκτη, ό όποιος βρίσκεται άμεσα τοποθετημένος μέσα στό νέο πλαίσιο, πού δημιουργήθηκε με αυτό τόν τρόπο. "Όσο για τόν πομπό, οφείλει νά είναι προικισμένος με τήν εξουσία της εκφοράς· άλλα μπορούμε νά περιγράψουμε αυτή τήν κατάσταση καί αντίστροφα: κοσμήτωρ καί πρύτανης υπάρχει,

λωση με τό *true of* (αλήθεια τοῦ). Βλ. W. V. Quine, γαλλ. μτφ. Dopp et Gochet, *Le mot et la chose*, Flammarion, 1977, 140, σημ. 2. Ό Austin, *op. cit.*, 39, προτιμά τόν δρο *διαπιστωτικός* από τόν δρο *περιγραφικός*.

30. Στην θεωρία της γλώσσας, ή λέξη *τελεστικός* (performatif) προσέλαβε μετά τόν Austin μιαν καθορισμένη σημασία (*op. cit.*, 39, καί *passim*). Θα τήν ξαναβρούμε παρακάτω συνδεδεμένη με τους δρους *απόδοση* (performance) καί *αποδοτικότητα* (performativite) (κυρίως ενός συστήματος), με τήν έννοια (πού έγινε ή τρέχουσα) της μετρήσιμης αποτελεσματικότητας σέ σχέση input/output. ΟΙ δύο σημασίες δέν είναι ξένες μεταξύ τους. Τό τε-λεστικό τοδ Austin πραγματώνει τήν μέγιστη *απόδοση*.

δηλαδή είναι προικισμένος με την εξουσία, να εκφέρει αυτού του είδους τις αποφάνσεις, στον βαθμό που εκφέροντας τις επιτυγχάνει το άμεσο αποτέλεσμα, για το οποίο μιλήσαμε, τόσο πάνω στην αναφορά του, το Πανεπιστήμιο, όσο και στον δέκτη του, το διδακτικό σώμα.

Μιά περίπτωση διαφορετική είναι εκείνη αποφάνσεων του τύπου: <Ωστε τα μέσα στο Πανεπιστήμιο, που είναι επιταγές. Αυτές μπορούν να διαμορφωθούν σε διαταγές, εντολές, οδηγίες, παραινέσεις, αιτήσεις, παρακλήσεις, αιτήσεις χάριτος κτλ. Βλέπουμε ότι εδώ ο πομπός είναι τοποθετημένος σε θέση εξουσίας με την ευρεία έννοια του δρου (συμπεριλαμβανοντας και την εξουσία που διαθέτει ο αμαρτωλός απέναντι σε Ιναν θεό που αυτοανακηρύσσεται ελεήμων), δηλαδή προσμένει από τον δέκτη την επιτέλεση της αναφερόμενης πράξης. Οι δύο αυτές τελευταίες θέσεις υφίστανται με τη σειρά τους συμπαρομαρτούντα αποτελέσματα μέσα στην έμ-· πράγματι κατάσταση όπου εκφέρονται οι επιταγές.³¹

Επίσης διαφορετική είναι η δραστηριότητα μιας ερώτησης, μιας υπόσχεσης, μιας λογοτεχνικής περιγραφής, μιας αφήγησης κτλ. Συνοψίζουμε: όταν ο Wittgenstein, ξεκινώντας από το μηδέν τη μελέτη της γλώσσας, επικεντρώνει την προσοχή του στα ενεργήματα των λόγων, αποκαλεί τα διάφορα είδη αποφάνσεων, που εντοπίζει με αυτό τον τρόπο και που μόλις απαριθμήσαμε μερικά τους, γλωσσικά παιχνίδια.³² Με αυτό τον δρο δηλώνει ότι καθεμιά από αυτές τις διάφορες κατηγορίες αποφάνσεων πρέπει να μπορεί να καθοριστεί με βάση κανόνες που εξειδικεύουν τις ιδιότητες τους και τη χρήση που μπορούμε να τους κάνουμε, όπως ακριβώς το σκάκι ορίζεται από μια ομάδα κανόνων που καθορίζουν τις ιδιότητες των πιονιών και τον κατάλληλο τρόπο μετατόπισης τους.

Αξίζει να γίνουν τρεις παρατηρήσεις σχετικά με τα γλωσσικά παιχνίδια. Η πρώτη είναι ότι οι κανόνες τους δεν νομιμοποιούνται

31. Μία πρόσφατη ανάλυση αυτών των κατηγοριών έγινε από τον Habermas, «Vorbereitende Bemerkungen...», και σχολιάστηκε από τον J. Roulain, *art. eil.*

32. *Investigations phihsophiques, loc. cit.*, f 23.

άπο μόνοι τους, άλλα συνιστούν το αντικείμενο μιας ρητής ή άρρητης συμφωνίας ανάμεσα σε παίκτες (πράγμα που δέν σημαίνει δι αυτοί τους έχουν επινοήσει). Η δεύτερη είναι δι ελλείψει κανόνων δέν υπάρχει παιχνίδι,⁸³ δι έστω καί μία ελάχιστη τροποποίηση ένος κανόνα τροποποιεί τή φύση τοῦ παιχνιδιού καί δι μιá «κίνηση» ή μιá απόφανση που δέν ακολουθεί τους κανόνες δέν ανήκει στο παιχνίδι που καθορίζεται άπο αυτούς. Η τρίτη παρατήρηση υποδηλώθηκε ήδη: κάθε απόφανση πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν «κίνηση» που γίνεται μέσα σε ένα παιχνίδι.

Αυτή ή τελευταία παρατήρηση μας οδηγεί στο να δεχτούμε μιαν πρώτη αρχή που υποβαστάζει ολόκληρη τή μέθοδο μας: μιλω σημαίνει μάχομαι, μέ τήν έννοια τοῦ παίζω, καί τά λεκτικά ενεργήματα⁸⁴ έχουν να κάμουν μέ μιá γενική αγωνιστική.³⁵ Αυτό βέβαια δέν σημαίνει αναγκαστικά δι παίζουμε για να κερδίσουμε. Μπορούμε να κάνουμε μιá κίνηση για τήν ευχαρίστηση δι τήν επινοήσαμε: τί άλλο συμβαίνει μέ τήν καταπόνηση της γλώσσας που βλέπουμε στή λαϊκή έκφραση ή στή λογοτεχνία; Η διαρκής επιπόνηση εκφράσεων, λέξεων καί νοημάτων που, στο επίπεδο της ομιλίας, κάνει τή γλώσσα να εξελίσσεται, χαρίζει μεγάλες τέρψεις. 'Αναμφίβολα όμως αυτή ή *χαρά* δέν εΖναι ανεξάρτητη άπό ένα

33. J. von Neumann & O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton U.P., 1944, γ' 1x8. 1954, 49: «Το παιχνίδι συνίσταται στο σύνολο των κανόνων που τό ορίζουν». Διατύπωση ξένη προς τό πνεῦμα τοῦ Wittgenstein, για τον όποιο ή έννοια «παιχνίδι» δέν θα μπορούσε να καθοριστεί μέ έναν ορισμό, γιατί ο ορισμός αποτελεί ήδη ένα γλωσσικό παιχνίδι (*op. cit.*, κυρίως §§ 65-84).

34. Ο ορός ανήκει στον J. H. Searle: «Τά γλωσσικά ενεργήματα είναι ελάχιστες μονάδες βάσης της γλωσσικής επικοινωνίας» (*op. cit.*, γαλλ. μτφ. 52). Τις θέτουμε μάλλον υπό τήν αγίδα τοῦ *άγουρος* παρά της επικοινωνίας.

35. Η αγωνιστική είναι βασική για τήν οντολογία τοῦ "Ηρακλείτου καί τήν διαλεκτική των σοφιστών, για να μην αναφέρουμε τους πρώτους τραγικούς. Ο 'Αριστοτέλης της αφιερώνει μεγάλο μέρος των στοχασμών του για τήν διαλεκτική στή *Τοπικά* καί στους *Σοφιστικούς έλεγγους*. Βλ. F. Nietzsche, «La joute chez Homere», στο «Cinq prefaces ä cinq livres qui n'ont pas ete ecrits» (1872), *Ecrits posthumes 1870-1873*, γαλλ. μτφ. Backes, Haar & de Launay, Oallimard, 1975, 192-200.

συναίσθημα επιτυχίας, απέναντι σέ έναν τουλάχιστον αντίπαλο, άλλα αντίπαλο μέ ανάστημα, δηλαδή τήν κατεστημένη γλώσσα, τήν συμπαραδήλωση.³⁶

Αυτή ή ιδέα μιας λεκτικής αγωνιστικής δέν πρέπει νά αποκρύψει τη δεύτερη αρχή, πού είναι τ6 παραπλήρωμά της καί διέπει τήν ανάλυση μας: ό ορατός κοινωνικός δεσμός απαρτίζεται από ((λεκτικές» κινήσεις. Διασαφηνίζοντας αυτή τήν πρόταση μπαίνουμε στο κέντρο του προβλήματος.

36. Μέ τήν έννοια πού της έδωσε δ L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, αγγλ. μτφ. Whitfield, Madison, U. Wisconsin Press, 1963· γαλλ. μτφ. Una Canger, *Prolegomenes à une thiorie du langage*, Minuit, 1968. Τόν ακολούθησε ό R. Barthes, *Elements de samiologie* (1964), Seuil 1966, § IV, 1.

Η ΦΤΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ: Η
ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΛΥΣΗ

""Αν θέλουμε να πραγματευτούμε το ζήτημα της γνώσης μέσα στην πιο προωθημένη σύγχρονη κοινωνία, ένα προκαταρκτικό ζήτημα είναι να αποφασίσουμε για τήν μεθοδική αναπαράσταση πού κάνουμε γι' αυτήν τήν τελευταία. Ύπεραπλοποιώντας, μπορούμε να πούμε ότι τουλάχιστον κατά τδ δεύτερο ήμισυ του αιώνα αυτή ή παράσταση Ιχει μοιραστεί κατ' αρχή σέ δύο μοντέλα: ή κοινωνία αποτελεί λειτουργική ολότητα, ή κοινωνία είναι διαιρεμένη στα δύο. Μπορούμε νά έξεικονίσουμε τδ πρώτο μέ τδ όνομα του Talcott Parsons (τουλάχιστον γιά μετά τδν πόλεμο) και της σχολής του, καί τδ άλλο μέ τδ μαρξιστικό ρεύμα (όλες οι σχολές πού τδ απαρτίζουν, όσο διαφορετικές κι αν είναι μεταξύ τους, δέχονται τήν αρχή της ταξικής πάλης και τήν διαλεκτική ώς δυαδικότητα πού διαμορφώνει τήν κοινωνική ενότητα).⁸⁷

37. Βλ. ιδιαίτερα Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, Free Press, 1967· *Sociological Theory and Modern Society*, N.Y., Free Press, 1967. Η βιβλιογραφία της μαρξιστικής θεωρίας γιά τήν σημερινή κοινωνία θά καταλάμβανε πάνω από πενήντα σελίδες. Μπορούμε νά συμβουλευτούμε τήν χρήσιμη κατάταξη (ντοσιέ καί κριτική βιβλιογραφία) πού έκανε δ P. Souyri, *Le marxisme apris Marx*, Flammarion, 1970. Μιά ενδιαφέρουσα άποψη της σύγκρουσης ανάμεσα σέ αυτά τά δύο μεγάλα ρεύματα της κοινωνικής θεωρίας καί της ανάμιξης τους έχει δοθεί άπο τόν A. W. Oouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology* (1970), London, Heinemann, β' έκδ. 1972. Αυτή ή σύγκρουση κατέχει σημαντική θέση στην σκέψη του J.

Αυτό τό μεθοδολογικό χώρισμα, πού καθορίζει δύο μεγάλα είδη λόγου αναφορικά μέ τήν κοινωνία, προέρχεται άπο τον δέκατο ένατο αιώνα. Η ιδέα, ότι ή κοινωνία σχηματίζει ένα οργανικό Όλο, χωρίς τό όποιο παύει να είναι κοινωνία (και ή κοινωνιολογία δέν έχει πλέον αντικείμενο), δέσποζε στό πνεύμα των ιδρυτών της γαλλικής σχολής· διατυπώνεται ακριβέστερα μέ τόν λειτουργισμό (fonc-tionnalisme)· παίρνει άλλη τροπή, Όταν τήν δεκαετία του '50 ό Parsons εξομοιώνει τήν κοινωνία μέ ένα αυτορρυθμιζόμενο σύστημα. Τό θεωρητικό, ακόμα και τό υλικό, μοντέλο δέν είναι πλέον ό ζωντανός οργανισμός, παρέχεται άπό τήν κυβερνητική πού πολλαπλασιάζει τις εφαρμογές του στην κοινωνία κατά τήν διάρκεια καί στά τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Στον Parsons ή αρχή του συστήματος είναι, άν μπορούμε νά εκφραστούμε έτσι, ακόμη αισιόδοξη: αντιστοιχεί στην σταθεροποίηση των αναπτυξιακών οικονομιών και των κοινωνιών της αφθονίας υπό τήν αιγίδα ενός μετριοπαθούς welfare state.³⁸ Στους σημερινούς Γερμανούς θεωρητικούς, ή Systemtheorie είναι τεχνοκρατική, ήτοι κυνική, γιά νά μήν πούμε απελπισμένη: ή αρμονία των αναγκών καί των ελπίδων των ατόμων ή των ομάδων μέ τις λειτουργίες πού εξασφαλίζει τό σύστημα δέν είναι πλέον παρά ένας συναφής παράγοντας της λειτουργίας του* ή πραγματική σκοπιμότητα του συστήματος, ό λόγος γιά τόν όποιο αυτόπρογραμματί-ζεται σαν μία νοήμων μηχανή, είναι ή μεγιστοποίηση της σφαιρικής σχέσης των input μέ τα output του, δηλαδή ή αποδοτικότητα του. 'Ακόμα και όταν μεταβάλλονται οι κανόνες του καί παρουσιάζονται καινοτομίες, ακόμα καί Όταν οι δυσλειτουργίες του,

Habermas, πού είναι κληρονόμος της Σχολής της Φραγκφούρτης καί αντίπαλος της γερμανικής θεωρίας του κοινωνικού συστήματος, κυρίως του Luhmann.

38. Αυτή ή αισιόδοξία εμφανίζεται καθαρά στά συμπεράσματα του R. Lynd, *Knowledge for What?*, Princeton M.P., 1939, 239, πού παραθέτει δ M. Horkheimer, *Eclipse of Reason*, Oxford U.P., 1947· γαλλ. μτφ. *Eclipse de la raison.*, Payot, 1974, 191: μέσα στην σύγχρονη κοινωνία ή επιστήμη «ρέπει νά αντικαταστήσει τήν θρησκεία πού έχει «χρησιμοποιηθεί μέχρι κόρου» γιά νά καθορίσει τους σκοπούς ζωής.

δπως οί απεργίεσ ή οί κρίσεισ ή οί ανεργίεσ ή οί πολιτικέσ επαναστάσεισ, μπορεί νά μασ κάνουμ νά πιστέψουμ σέ μιαν εναλλακτική λύση και νά γεννήσουμ ελπίδεσ, ουσιαστικά έχουμ νά κάνουμ μέ εσωτερικέσ αναπροσαρμογέσ καί το αποτέλεσμα τουσ δέν μπορεί νά είναι παρά ή βελτίωση της «ζωήσ» του συστήματοσ* ή μόνη εναλλακτική λύση σέ αυτή τήν τελειοποίηση τών αποδόσεωμ είναι ή εντροπία, δηλαδή ή παρακμή.³⁹

Κι εδώ ακόμα, χωρίσ νά ολισθήσουμ στην άπλοϊκότητα μιασ κοινωνιολογίασ της κοινωνικήσ θεωρίασ, είναι δύσκολο νά μήν δεχτούμ τουλάχιστον μιά παραλληλία ανάμεσα σέ αυτή τήν «σκληρή» τεχνοκρατική εκδοχή της κοινωνίασ καί στην ασκητική προσπάθεια πού απαιτείται, Ιστω καί μέ τήν ονομασία του «προωθημένου φιλελευθερισμού», στίσ πιο αναπτυγμένεσ βιομηχανικέσ κοι-

39. H. Schelsky, *Der Mensch in dem wissenschaftlichen Zeitalter*, Köln 1961, 24: «Η κυριαρχία του κράτουσ δέν εκδηλώνεται πλέον μόνο μέ τήν μονοπώληση της χρήσησ της βίασ (Max Weber) ή τήν απόφαση για τήν κατάσταση έκτακτησ ανάγκησ (Carl Schmitt), άλλα πριν άπ' όλα μέ το γε-τ γόνοσ. Οτι αποφασίζει για τον βαθμό αποτελεσματικότητας όλων των τεχνικών μέσων πού υπάρχουν στους κόλπουσ του, ότι διατηρεί εκείνα, τών οποίων ή αποτελεσματικότητα είναι μεγάλη, και μπορεί πρακτικά νά τοποθετηθεί το ίδιο έξω άπό τό πεδίο εφαρμογήσ αυτών τών τεχνικών μέσων πού επιβάλλει στους άλλουσ». Θά Ελεγε κανείσ ότι αυτή είναι μιá θεωρία για τό κράτοσ, όχι για το σύστημα. 'Αλλά ό Schelsky προσθέτει: «Τό ίδιο τό κράτοσ Εχει υποταχτεί λόγω του βιομηχανικού πολιτισμού: δηλ. τά μέσα καθορίζουν τουσ σκοπούσ ή μάλλον οι τεχνικέσ δυνατότητεσ επιβάλλουν τήν χρήση πού τουσ κάνουμ». Σέ αυτόν τό νόμο δ Habermas αντιτάσσει τήν άποψη ότι τά σύνολα τών τεχνικών μέσων καί τά συστήματα της Ελλογησ σκοποθετημένησ δράσησ δέν αναπτύσσονται ποτέ αυτόνομα: «Πρακτικέσ συνέπειεσ της επιστημονικήσ καί τεχνικήσ προόδου» (1968), στό *Theorie und Praxis*, Neuwied, Luchterhand, 1963* γαλλ. μτφ. Raullet, *Theorie et praxis*, Payot, II, 115-136. Βλ. επίσης J. Ellul, *La technique et Yenjeu du stiele*, Paris, Armand Colin, 1954· *Le Systeme technicien*, Paris, Calmann-Lovy. Ο Ch. Le-vinson, συνδικαλιστήσ ηγέτησ, διακηρύσσει καθαρά ότι οι απεργίεσ καί γενικά ή Ισχυρή πίεση πού ασκείται άπό τίσ Ισχυρέσ οργανώσεισ τών εργατών προκαλούμ μιαν Ενταση πού έν τέλει ευνοεί τήν αποδοτικότητα του συστήματοσ: μέ αυτή τήν Ενταση εξηγεί τήν τεχνική και διαχειριστική πρόοδο της αμερικανικήσ βιομηχανίασ (τό αναφέρει ό H. F. de Virieu, *Le Matin*, Δεκέμβριοσ 1978, είδικό τεύχοσ «Que veut Giscard?»).

ωνίες για να καταστούν ανταγωνιστικές (συνεπώς να μεγιστοποιήσουν την «ορθολογικότητα» τους) μέσα στο πλαίσιο της επανάληψης του παγκόσμιου οικονομικού πολέμου μετά την δεκαετία του '60.

Πέρα από την τεράστια μετατόπιση που οδηγεί από την σκέψη ενός Comte στην σκέψη ενός Luhmann, διαφαίνεται μία και μόνη ιδέα για το κοινωνικό: ότι η κοινωνία αποτελεί μια ενιαία ολότητα, μια «ένωτικότητα». Αυτό το διατυπώνει με σαφήνεια ο Parsons: «Η πιο αποφασιστική προϋπόθεση για να είναι καλή μια δυναμική ανάλυση, είναι *κάθε* πρόβλημα να συναρτάται διαρκώς και συστηματικά με την κατάσταση του συστήματος θεωρούμενου ως ολότητα... [...] Μια διαδικασία ή Ινα σύνολο προϋποθέσεων είτε 'συνεισφέρει' στην διατήρηση (ή στην ανάπτυξη) του *συστήματος*, είτε είναι 'δυσλειτουργική' επειδή πλήττει την ακεραιότητα και την αποτελεσματικότητα του συστήματος».⁴⁰ 'Αλλά αυτή η ιδέα ανήκει και στους «τεχνοκράτες».⁴¹ Έξ ου και η πειστικότητα της: έχοντας τά μέσα να γίνει πραγματικότητα, έχει και τά μέσα να παρασκευάσει τις αποδείξεις της. Είναι εκείνο που ο Horkheimer αποκαλούσε «παράνοια» του Λόγου.⁴²

'Ακόμα μπορούμε να θεωρήσουμε παρανοϊκούς τον ρεαλισμό της αὐτορρύθμισης του συστήματος και τον τελείως κλειστό κύ-

40. T. Parsons, *Essays in Sociological Theory Pure and Applied*, Glencoe, Free Press, 1957 (έπανάκδ.), 46-47.

41. Η λέξη εκλαμβάνεται έδω σύμφωνα με την έννοια που ο J. K. Galbraith έδωσε στον όρο *τεχνοδομή* στο έργο του *Le nouvel Etat industriel. Essai sur le systime Sconomique americain*, Gallimard, 1968, ή 6 R. Aron στον όρο *τεχνίο-γραφειοκρατική δομή* στο έργο του *Dix-huit legons sur la sociite industrielle*, Gallimard, 1982, κι 8χι με την έννοια που θυμίζει ο όρος *γραφειοκρατία*. Αυτός είναι πολύ πιο «άκαμπος», επειδή είναι τόσο κοινωνικοπολιτικός όσο και οικονομικός και έρχεται αρχικά από μία κριτική που άσκησε ή 'Εργατική 'Αντιπολίτευση (Kollontai) στην εξουσία των μπολσεβίκων, και κατόπιν ή τροτσκιστική αντιπολίτευση στον σταλινισμό. Βλ. σχετικά Cl. Lefort, *Elements d'une critique de la bureaucratie*, Geneve, Droz, 1971, όπου ή κριτική διευρύνεται, αγκαλιάζοντας την γραφειοκρατική κοινωνία στο σύνολο της.

42. *Eclipse de la raison, loc. cit.*, 183.

κλο τών γεγονότων και τών ερμηνειών μόνο μέ τήν προϋπόθεση οτι διαθέτουμε ή δτι ισχυριζόμαστε πώς διαθέτουμε Ινα παρατηρητήριο πού εξ όρισμού διαφεύγει άπό τήν έλξη τους. "Έτσι λειτουργεί ή αρχή της ταξικής πάλης μέσα στην θεωρία γιά τήν κοινωνία μετά άπό τόν Marx.

*Αν ή «παραδοσιακή» θεωρία απειλείται πάντα μέ τήν ενσωμάτωση της στον προγραμματισμό τοϋ κοινωνικού δλου ως απλό εργαλείο μεγιστοποίησης τών αποδόσεων αύτοϋ τοϋ τελευταίου, είναι γιατί ή επιθυμία της γιά μιαν ενωτική και όλοποιούσα αλήθεια προσφέρεται στην ενωτική και όλοποιούσα πρακτική τών διαχειριστών τοϋ συστήματος. Η «κριτική»⁴³ θεωρία, επειδή ακριβώς βασίζεται σέ έναν προγραμματικό δϋισμό καί δυσπιστεί γιά τις συνθέσεις και τις συμφιλίώσεις, πρέπει νά είναι σέ θέση να ξεφύγει άπό αυτή τήν μοίρα.

Συνεπώς ό μαρξισμός καθοδηγείται άπό Ινα άλλο μοντέλο της κοινωνίας (καί μιαν άλλη ιδέα της λειτουργίας της γνώσης, πού μπορεί νά γεννηθεί μέσα στην κοινωνία και πού μπορούμε νά τήν αποκτήσουμε). Αυτό τό μοντέλο γεννιέται μέσα στους αγώνες πού συνοδεϋουν τήν επένδυση τών παραδοσιακών πολιτικών κοινωνιών άπό τόν καπιταλισμό. Δέν μπορούμε νά παρακολουθήσουμε εδώ τις περιπέτειες του, πού καταλαμβάνουν τήν κοινωνική, πολιτική καί ιδεολογική ιστορία του εδώ και περισσότερο άπό έναν αιώνα. Θά αρκεστούμε στην μνεία τοϋ απολογισμού πού μπορεί νά γίνει σήμερα, γιατί ή μοίρα τους είναι γνωστή: μέσα στις φιλελεύθερες ή προχωρημένες φιλελεύθερες χώρες ό μετασχηματισμός αυτών τών αγώνων καί τών οργάνων τους σέ ρυθμιστές τοϋ συστήματος στις κομμουνιστικές κοινωνίες ή επιστροφή, στό δνομα τοϋ ίδιου τοϋ μαρξισμού, τοϋ όλοποιητικού μοντέλου και τών ολοκληρωτικών αποτελεσμάτων του, άφοϋ οί αγώνες αυτοί στερήθηκαν απλώς

43. M. Horkheimer, «Traditionnelle und kritische Theorie» (1937), στην γαλλ. μτφ. Maillard & Muller, *Thiorie traditionnelle et thiorie critique*, Gallimard, 1974. Βλ. επίσης τήν γαλλ. μτφ. τοϋ Collectif du College de Philosophie, *Thiorie critique*, Payot, 1978, καί τήν λελογισμένη βιβλιογραφία της Σχολής της Φραγκφούρτης (γαλλική, φτάνει ως το 1978) στο *Esprit* 5 (Μάιος 1978), άπο τους Hoehn & Raulet.

του δικαιώματος νά υπάρχουν^{44*} καί παντού, μέ τόν έναν ή τόν άλλο τίτλο, ή κριτική της πολιτικής οικονομίας (αύτος ήταν δ υπότιτλος του *Κεφαλαίου* του Marx) καί ή κριτική τής αλλοτριωμένης κοινωνίας, πού ήταν τό αντίστοιχο της, χρησιμοποιήθηκαν ως στοιχεία μέσα στον προγραμματισμό του συστήματος.⁴⁶

Βέβαια, τό κριτικό μοντέλο διατηρήθηκε καί εκλεπτύνθηκε, αντιμετωπίζοντας αυτή τήν διαδικασία, σέ μειονότητες όπως ή Σχολή τής Φραγκφούρτης ή ή ομάδα του *Socialisme ou Barbarie*⁴⁵ 'Αλλά δέν μπορούμε νά κρύψουμε τό γεγονός δι, καθώς τό κοινωνικό υπόβαθρο τής αρχής τής διαίρεσης, ή ταξική πάλη, αμβλύνεται μέχρι σημείου νά χάνει κάθε ριζοσπαστικότητα, έν τέλει εκτέθηκε στον κίνδυνο νά άπωλέσει τήν θεωρητική της βάση και νά καταντήσει «ουτοπία» ή «ελπίδα»,⁴⁷ διαμαρτυρία για λόγους τιμής έν ονόματι του ανθρώπου ή του Λόγου ή τής δημιουργικότητας ή ακόμα τής τάδε κοινωνικής κατηγορίας, πού in extremis αναλαμβάνει τις απίθανες πλέον λειτουργίες του κριτικού υποκειμένου, όπως ό τρίτος κόσμος ή ή φοιτητική νεολαία.⁴⁸

Αυτή ή σχηματική (ή σκελετική) ανάμνηση είχε ως αποκλειστικό σκοπό νά καθορίσει τήν προβληματική μέσα στην οποία εννοούμε νά τοποθετήσουμε τό ζήτημα τής γνώσης μέσα στίς προω-

44. Βλ. Cl. Lefort, *op. cit.*· *Un komme en trop*, Seuil, 1976· C. Castoriadis, *La socUU bureaucratique*, 10/18, 1973.

45. Βλ. για παράδειγμα J. P. Gamier, *Le marxisme Unifiant*, Le Sycomore, 1979.

46. Είναι ό τίτλος πού έφερε τό «βργανο κριτικής καί επαναστατικού προσανατολισμού», τό όποιο εκδιδόταν από τό 1949 ως τό 1965 από μιαν ομάδα καί του όποιου οι κύριοι συντάκτες (υπό διάφορα ψευδώνυμα) ήσαν οι C. de Beaumont, D. Blanchard, G. Castoriadis, S. de Diesbach, Cl. Lefort, J.- F. Lyotard, A. Maso, D. Mothé, B. Sarrel, P. Simon, P. Souyri.

47. E. Bloch, *Das Prinzip Hoffnung* (1954-1959), Frankfurt, 1967. Βλ. G. Raulet, (od.), *Utopie-Marxisme sehn E. Bloch*, Payot, 1976.

48. 'Υπαινγμός για τις θεωρητικές προχειρολογίες πού είχαν απήχηση στους πολέμους της 'Αλγερίας καί του Βιετνάμ β«ως καί στό φοιτητικό κίνημα της δεκαετίας του έζήντα. Ένα Ιστορικό πανόραμα έχουν δώσει οι A. Schnapp καί P. Vidal-Naquet, *Journal de la commune itudiante*, Seuil, 1969, παρουσίαση.

θημένες βιομηχανικές κοινωνίες. Γιατί δέν μπορούμε νά γνωρίζουμε δ,τι άφορα την γνώση, δηλαδή ποια προβλήματα αντιμετωπίζει ή ανάπτυξη καί ή διάδοση της σήμερα, αν δέν ξέρουμε τίποτα για τήν κοινωνία, μέσα στην δποία βρίσκεται. Καί, σήμερα περισσότερο άπδ ποτέ, το νά γνωρίζεις κάτι γι' αυτήν σημαίνει πρώτα-πρώτα νά διαλέγεις τδν τρόπο πού θά τήν ερωτήσεις, πού είναι επίσης δ τρόπος μέ τδν όποιο μπορεί νά προσφέρει απαντήσεις. Δέν μπορούμε νά κρίνουμε, δτι δ κύριος ρόλος της γνώσης συνίσταται στδ νά αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της λειτουργίας της κοινωνίας καί νά ενεργεί κατά συνέπεια στδν χώρο της, παρά μόνο αν έχουμε κρίνει δτι ή κοινωνία είναι μιά μεγάλη μηχανή.^{4*}

Αντίστροφα, δέν μπορούμε νά υπολογίζουμε μέ τήν κριτική λειτουργία της γνώσης καί νά σχεδιάζουμε νά προσανατολίσουμε τήν ανάπτυξη καί τήν διάδοση της πρδς αυτή τήν κατεύθυνση, παρά μόνο αν έχουμε αποφασίσει δτι δέν αποτελεί ένα ενσωματωμένο δλο καί δτι εξακολουθεί νά κατατρύχεται άπδ μian αρχή αμφισβήτησης.⁶⁰ Η. εναλλακτική λύση φαίνεται σαφής (δμοιογένεια ή δυαδικότητα του κοινωνικού, λειτουργισμδς ή κριτικισμδς της γνώσης), άλλα ή απόφαση φαίνεται δύσκολο νά ληφθεί ή αυθαίρετη.

"Έχουν αποπειραθεί νά ξεφύγουν άπδ τούτη τήν εναλλακτική λύση διακρίνοντας δύο είδη γνώσης, τδ ένα θετικιστικό, πού εδκολα βρίσκει τήν εφαρμογή του στίς σχετικές τεχνικές, δσες σχετίζονται μέ τους ανθρώπους καί τά υλικά, καί προσφέρεται νά γίνει μιά παραγωγική δύναμη απαραίτητη στδ σύστημα, τδ άλλο κριτικδ ή άναστοχαστικδ ή ερμηνευτικό, πού ρωτώντας άμεσα ή έμμεσα για τίς αξίες ή τους σκοπούς παρεμποδίζει κάθε «ανάκτηση».⁸¹

49. Lewis Mumford, *The Myth of the Machine. Technics and Human Development*, London, Seeker & Warburg, 1967* γαλλ. μτφ. *Le mythe de la machine*, Fayard, 1974.

50. Η ταλάντευση ανάμεσα σε αυτές Ής δύο υποθέσεις διαπέρνα μian ίκκληση, ή δποία εντούτοις σκόπευε νά επιτύχει τήν συμμετοχή των διανοουμένων στο σύστημα: Ph. Nemo, «La nouvelle responsabüite des clercs», *Le Monde*, 8 Σεπτεμβρίου 1978.

51. Η θεωρητική αντίθεση ανάμεσα στην *Naturwissenschaft* xal στην *Geisteswissenschaft* ίλκει τήν καταγωγή της άπδ τδν W. Dilthey (1863-1911), γαλλ. μτφ. Remy, *Le monde de Vesprit*, Aubier-Montaigne, 1947.

ν

Η ΦΤΣΗ ΤΟΤ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤ ΔΕΣΜΟΤ: Η ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

Έμεϊς δέν ακολουθούμε αυτή τήν επιμεριστική λύση. Πρεσβεύουμε δτι το ένάλλαγμα πού γυρεύει νά δώσει, άλλα ουσιαστικά αναπαράγει, έπαψε νά είναι καίριο σέ σχέση μέ Οσες κοινωνίες μας ενδιαφέρουν και ανήκει το ίδιο σέ μιά σκέψη μέ αντιθέσεις, πού δέν αντιστοιχεί στους πιο ζωηρούς τρόπους της μεταμοντέρνας γνώσης. Η οικονομική «έπανεκδίπλωση» στην σημερινή φάση του καπιταλισμού, βοηθούμενη από τήν μεταβολή τών τεχνικών καί τών τεχνολογιών, συμπορεύεται, δπως έχουν πεί, μέ μιά λειτουργική μεταβολή τών κρατών: μέ αφετηρία αυτό το σύνδρομο διαμορφώνεται μιά εικόνα της κοινωνίας πού μας υποχρεώνει νά αναθεωρήσουμε σοβαρά τις προσεγγίσεις πού παρουσιάζονται εναλλακτικά. "Ας ποϋμε, γιά νά συνοψίζουμε, δτι οί λειτουργίες της ρύθμισης και συνεπώς της αναπαραγωγής αφαιρούνται καί θά αφαιρούνται ολοένα καί περισσότερο από τους διευθυντές καί θά τίς εμπιστεύονται σέ αυτόματα. Το πρωταρχικό ζήτημα γίνεται καί θά γίνεται τό νά διαθέτουμε πληροφορίες πού τά τελευταία θά πρέπει νά έχουν στην μνήμη τους, ώστε νά λαβαίνουν τις κατάλληλες αποφάσεις. Η κατοχή πληροφοριών είναι καί θά είναι αρμοδιότητα τών κάθε λογής ειδικών. Η ιθύνουσα τάξη θά είναι εκείνοι πού λαβαίνουν τις αποφάσεις. Δέν απαρτίζεται πλέον από τήν παραδοσιακή πολιτική τάξη, άλλα από ένα μικτό στρώμα αποτελούμενο από διευθυντές επιχειρήσεων, ανώτερους υπαλλήλους, διευ-

θυντές μεγάλων επαγγελματικών, συνδικαλιστικών, πολιτικών, θρησκευτικών οργανώσεων.⁸²

Ἡ καινοτομία εἶναι Ὅτι μέσα σέ αὐτί» το πλαίσιο οἱ παλαιοὶ πόλοι ἔλξης, πού ἀποτελοῦνταν ἀπο τα κράτη-ἔθνη, τα κόμματα, τα επαγγέλματα, τους θεσμούς και τῆς ιστορικές παραδόσεις, χάνουν το θέλγητρο τους. Και δέ δείχνουν πια ὅτι πρέπει νά αντικατασταθῶν, τουλάχιστον στην κλίμακα τή δική τους. Ἡ επιτροπή των τριῶν ηγετῶν δέν εἶναι δημοφιλῆς πόλος ἔλξης. Οἱ ((ταυτίσεις» μέ μεγάλα ονόματα, μέ ἥρωες τῆς σύγχρονης ιστορίας, καθίστανται πῶ δύσκολες.⁵³ Δέν προκαλεῖ πλέον ενθουσιασμό νά ἀφοσιῶναι στό νά «φτάσεις τήν Γερμανία», ὅπως φαίνεται νά το προτείνει ὁ Γάλλος πρόεδρος ὡς σκοπό ζωῆς στους συμπατριῶτες του. Ἐπίσης δέν ἔχουμε νά κάνουμε ἀληθινά μέ ἕναν σκοπό ζωῆς. Ὁ σκοπός αὐτός ἔχει ἀφεθεῖ στην διάκριση τοῦ καθενός. Ὁ καθένας εἶναι υπεύθυνος γιά τόν εαυτό του. Καί βλοὶ γνωρίζουν πόσο λίγος εἶναι τοῦτος ὁ εαυτός.⁸⁴

52. Ὁ Μ. Albert, ἐπίτροπος στό γαλλικό Σχέδιο, γράφει: «Τό Σχέδιο εἶναι ἕνα γραφεῖο μελετῶν τῆς κυβέρνησης (...). Ἐπίσης εἶναι ἕνα μεγάλο σταυροδρόμι τοῦ ἔθνους, ἕνα σταυροδρόμι ὅπου ζυμώνονται οἱ ἰδέες, ὅπου ἀντιπαρατάσσονται οἱ ἀπόψεις καί γίνονται οἱ μεταβολές (...). Δέν πρέπει νά εἴμαστε μόνοι. Πρέπει οἱ ἄλλοι νά μας διαφωτίζουν (...).» [*L'Expansion*, Νοέμβριος 1978]. Ἐναφορικά μέ τό πρόβλημα τῆς ἀπόφασης, βλ. G. Gafgen, *Theorie der wissenschaftlichen Entscheidung*, Tübingen, 1963· L. Siez, *Critique de la dicision* (1973), Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1976.

53. *Ἐς παρακολουθήσουμε τήν παρακμή ονομάτων ὅπως Στάλιν, Μάο, Κάστρο ὡς λεκτικῶν συμβόλων τῆς ἐπανάστασης ἐδῶ καί εἴκοσι χρόνια. *Ἐς ἀναλογιστοῦμε τήν κατάρρευση τῆς εικόνας τοῦ προέδρου στίς ΗΠΑ μετά ἀπό τήν ὑπόθεση τοῦ Watergate.

54. Πρόκειται γιά κεντρικό θέμα τοῦ R. Musil, *Der Mann ohne Eigenschaften* (1930-1933), Hamburg, Rowohlt" γαλλ. μτφ. Jacottet, *L'homme sans qualitis*, Seuil, 1957. Σέ ἕνα ἐλεύθερο σχόλιο, ὁ J. Bouveresse ὑπογραμμίζει τήν συγγένεια τοῦ θέματος τῆς «ἀπογύμνωσης» τοῦ Ἐαυτοῦ μέ τήν «κρίση» τῶν ἐπιστῆμων στην ἀρχή τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα καί μέ τήν ἐπιστημολογία τοῦ E. Mach* παραθέτει τῆς ἀκόλουθες μαρτυρίες: «Δεδομένης ἰδιαίτερα τῆς κατάστασης, στην οποία βρίσκεται ἡ ἐπιστήμη, ἕνας ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπ' ὅ,τι λένε οἱ ἄλλοι ὅτι εἶναι ἢ ἀπό ὅ,τι κάνουν οἱ

Απὸ αὐτὴ τὴν ἀποσύνθεση τῶν μεγάλων Ἀφηγήσεων, τὴν ὁποία θὰ ἀναλύσουμε παρακάτω, ἐπεται ἐκεῖνο πού μερικοὶ ἀναλύουν ὡς τὴν διάλυση τοῦ κοινωνικοῦ δεσμοῦ καὶ το πέρασμα τῶν κοινωνικῶν ολότητων σὲ μιὰ κατάσταση μαζῶν ἀπαρτιζόμενων ἀπὸ ξεκομμένα άτομα, τὰ ὅποια ἔχουν ριχτεῖ σὲ ἓνα παράλογο μπραου-νικό κίνημα.⁶⁵ Ἄλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει τίποτα, εἶναι μιὰ οπτική πού τὴν νομίζουμε θολωμένη ἀπὸ τὴν παραδείσια παράσταση μιᾶς ἀπωλεσμένης «οργανικῆς» κοινωνίας.

Ὁ εαυτός εἶναι κάτι ελάχιστο, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπομονωμένος, ἔχει ἐμπλακεῖ μέσα σὲ ἓνα υφάδι σχέσεων πῶς περίπλοκο καὶ πῶς ευκίνητο ἀπὸ ποτέ. Εἶναι πάντα, νέος ἢ γέρος, ἀντρας ἢ γυναίκα, πλούσιος ἢ φτωχός, τοποθετημένος σὲ «σταυροδρόμια» κυκλωμάτων ἐπικοινωνίας, ἔστω καὶ ἂν εἶναι μηδαμινά.⁶⁶ Εἶναι προτιμότερο νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι τοποθετημένος σὲ θέσεις ἀπ' ὅπου περνοῦν μηνύματα ποικίλης φύσεως. Ἄλλὰ ἀκόμα καὶ ὁ πῶς ἀπόκληρος δὲν στερεῖται ποτέ τὴν ἐξουσία πάνω σὲ αὐτὰ τὰ μηνύματα πού τὸν διαπερνοῦν, τοποθετώντας τὸν στὴ θέση τοῦ πομποῦ ἢ τοῦ δέκτη, ἢ τῆς ἀναφοράς. Γιατί ἢ μετατόπιση τοῦ σὲ σχέση μὲ αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν γλωσσικῶν παιχνιδιῶν (κατανοοῦμε ἤδη ὅτι πρόκειται γι' αὐτὰ) εἶναι ἀνεχτή, τουλάχιστον μέχρι ἐνός ορίου (ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ εἶναι ρευστό), καὶ μάλιστα ἔχει προκύψει ἀπὸ τῆς ρυθμίσεως καὶ προπαντὸς ἀπὸ τῆς ἀναπροσαρμογῆς πού προκαλεῖ τὸ

ἄλλοι μὲ αὐτὸ πού λένε ὅτι εἶναι (...). Πρόκειται γιὰ ἓναν κόσμον ὅπου τὰ βιωμένα συμβάντα ἔχουν ἀνεξαρτητοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον (...). Εἶναι ἓνας κόσμος τοῦ συμβαίνειν, ὁ κόσμος ἐκεῖνου πού συμβαίνει χωρὶς νὰ συμβαίνει σὲ κανέναν καὶ χωρὶς κανεὶς νὰ εἶναι υπεύθυνος γι' αὐτό» («La problematic du sujet dans *L'homme sans qualitis*», *Norott* (Αττας) 234 & 235 (Δεκέμβριος 1978 -Ἰανουάριος 1979): τὸ δημοσιευμένο κείμενο δὲν ἐλέγχθηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα).

55. J. Baudrillard, *A Gombre des majoritis silencieuses, ou la fin du social*, Utopie, 1978.

56. Εἶναι τὸ λεξιλόγιο τῆς θεωρίας τῶν συστημάτων βλ. γιὰ παράδειγμα Ph. Nemo, *loc. cit.*: «*Ἄς σκεφτοῦμε τὴν κοινωνία ὡς σύστημα, μὲ τὴν ἔννοια τῆς κυβερνητικῆς. Αὐτὸ τὸ σύστημα εἶναι ἓνα δίκτυο ἐπικοινωνιῶν μὲ διασταυρώσεις, βπὺ ἢ ἐπικοινωνία συγκλίνει καὶ ὅπου ἀνακατανέμεται (...)>».

σύστημα για να βελτιώσει την απόδοση του. Μπορούμε μάλιστα να πούμε Ότι τό σύστημα μπορεί καί οφείλει να ενθαρρύνει αυτές τις μετατοπίσεις καθόσον αγωνίζεται ενάντια στην δική του εντροπία, καί μιά καινοτομία, ή οποία αντιστοιχεί σε μίαν απροσδόκητη «κίνηση» καί στην σύστοιχη μετάθεση του τάδε εταίρου ή της τάδε ομάδας εταίρων, πού θίγονται άπο την κίνηση αυτή, μπορεί να προσφέρει στο σύστημα αυτό τό παραπλήρωμα, πού δέν παύει να τό ζητεί και να τό καταναλώνει.⁸⁷

Κατανοούμε τώρα μέσα σε ποια προοπτική προτείναμε παραπάνω ως γενική μέθοδο προσέγγισης τά γλωσσικά παιχνίδια. Δέν ισχυριζόμαστε Ότι ολόκληρη ή κοινωνική σχέση ανήκει σε αυτή την τάξη (αυτό θα παραμείνει εδώ εκκρεμής ερώτηση)' άλλα τό Ότι τά γλωσσικά παιχνίδια αντιπροσωπεύουν άπό μιά μεριά τόν ελάχιστο βαθμό της σχέσης πού απαιτείται για να υπάρχει κοινωνία, δέν χρειάζεται να καταφύγουμε στην περίπτωση του Ρο-βινσώνα για να τό κάνουμε δεχτό: πριν ακόμα γεννηθεί, με τό Ονομα πού του δίνεται, τό παιδί έχει ήδη τοποθετηθεί αναφορικά με την Ιστορία πού διηγείται ο περίγυρος του⁶⁸ καί σε σχέση με την οποία θα πρέπει αργότερα να μετατοπιστεί. *Η ακόμα πιο άπλα: τό ζήτημα του κοινωνικού δεσμού, ως ζήτημα, είναι Ινα γλωσσικό παιχνίδι, τό παιχνίδι της έρωτηματοθεσίας, πού αποδίδει άμεσα μιά θέση σε εκείνον πού τό θέτει, σ' εκείνον πού απευθύνεται καί σ' εκείνο πού αναφέρεται: αυτή ή ερώτηση είναι ήδη ο κοινωνικός δεσμός.

57. "Ένα παράδειγμα έχει σώσει ο J. P. Garnier, *op. cit.*, 93: «Τό Κέντρο Πληροφόρησης για την Κοινωνική 'Ανανέωση, πού διευθύνεται άπό τους Η. Dougier καί τόν F. Bloch-Laino, έχει σκοπό να καταγράψει, να αναλύσει καί να διαδώσει πληροφορίες σχετικά με τις νέες εμπειρίες της καθημερινής ζωής (εκπαίδευση, υγεία, δικαιοσύνη, πολιτιστικές δραστηριότητες, πολεοδομία καί αρχιτεκτονική κτλ.). Αυτή ή τράπεζα στοιχείων για τις 'εναλλακτικές πρακτικές' προσφέρει τις υπηρεσίες της στα κρατικά όργανα πού είναι επιφορτισμένα να ενεργούν έτσι ώστε ή 'πολιτική κοινωνία' να παραμένει πολιτισμένη κοινωνία: Επιτροπή Σχεδίου, Γραμματεία Κοινωνικής Δράσης, D.A.T.A.R. κτλ.».

58. Ο S. Freud τόνισε Ιδιαίτερα αυτή την μορφή «προορισμού». Βλ. Marthe Robert, *Roman des origines, origin« du roman*, Grauet, 1972.

Από την άλλη μεριά, μέσα σε μια κοινωνία όπου ο επικοινωνιακός παράγοντας καθίσταται μέρα με τη μέρα πιο εμφανής, ως πραγματικότητα και συνάμα ως πρόβλημα,⁵⁹ είναι βέβαιο ότι η γλωσσική έποψη παίρνει μια νέα σπουδαιότητα, την οποία θα ήταν επιπόλαιο να αναγάγουμε στο παραδοσιακό ενάλλαγμα του χειραγωγικού λόγου ή της μονόπλευρης μεταβίβασης του μηνύματος, από τη μία μεριά, και της ελεύθερης έκφρασης ή του διαλόγου, από την άλλη.

Πάνω σε αυτό το τελευταίο σημείο πρέπει να πούμε δύο λόγια. *Αν ονομάζαμε αυτό το πρόβλημα με απλούς δρους, που ανήκουν στην θεωρία της επικοινωνίας, θα λησμονούσαμε δύο πράγματα: τα μηνύματα είναι προικισμένα με μορφές και αποτελέσματα εντελώς διαφορετικά, ανάλογα με τό αν είναι, για παράδειγμα, δηλωτικά, επιτακτικά, αξιολογικά, τελεστικά κτλ. Είναι βέβαιο ότι δεν επενεργούν μόνο στον βαθμό που μεταδίδουν πληροφορίες. Τό να τά αναγάγουμε σε αυτή την λειτουργία, σημαίνει να υιοθετήσουμε μιαν προοπτική που ευνοεί αθέμιτα την σκοπιά του συστήματος και τό αποκλειστικό του συμφέρον. Γιατί έχουμε την κυβερνητική μηχανή που οδεύει προς την πληροφόρηση, άλλα, για παράδειγμα, οι σκοποί που της έχουμε ορίσει κατά τον προγραμματισμό της προκύπτουν από επιτακτικές και αξιολογικές αποφάνσεις, που δέν θά τις διορθώσει κατά την λειτουργία της, για παράδειγμα την μεγιστοποίηση της απόδοσης της. 'Αλλά πώς να εγγυηθούμε ότι ή μεγιστοποίηση της απόδοσης συνιστά πάντα τον καλύτερο σκοπό για τό κοινωνικό σύστημα; Τά «άτομα» που απαρτίζουν τό υλικό της είναι έν πάση περιπτώσει αρμόδια σε σχέση με αυτές τις αποφάνσεις, και κυρίως σε σχέση με αυτό τό ερώτημα. 'Από την άλλη μεριά, ή θεωρία της πληροφόρησης στην τρέχουσα κυβερνητική της εκδοχή αφήνει κατά μέρος μιαν αποφασιστική έποψη, που ήδη υπογραμμίστηκε, την αγωνιστική. Τά άτομα έχουν τοποθετηθεί σε σταυροδρόμια πραγματολογικών σχέσεων, άλλα επίσης έχουν μετατοπιστεί από τά μηνύματα που τά διαπερ-

59. Βλ. τό ίργο του Μ. Serres, κυρίως την βειρά *Hermis*, από το I ως το IV, Minuit, 1969-1977.

νουν, μέσα σέ μιά διηνεκή κίνηση. Κάθε συνομιλητής υφίσταται, κατά τήν διάρκεια τών «κινήσεων» πού τόν άφοροϋν μιά «μετατόπιση», μιαν αλλοίωση, δποια κι άν είναι αυτή, και αυτό Οχι μόνο ως δέκτης καί αναφορά, άλλα επίσης καί ως πομπός. Αυτές οί «κινήσεις» δέν μπορεί παρά νά επιφέρουν «άντικινήσεις»: άλλα δλος ό κόσμος γνωρίζει από πείρα διτι οί άντικινήσεις δέν είναι καλές άν γίνονται μόνο από αντίδραση. Γιατί τότε δέν είναι παρά προγραμματισμένα αποτελέσματα μέσα στή στρατηγική του αντιπάλου, επιτελούν αυτή τήν στρατηγική και αντιβαίνουν σέ μιά τροποποίηση του συσχετισμού τών δυνάμεων. Γι' αυτό γίνεται σημαντική ή επίταση, και μάλιστα ό αποπροσανατολισμός της μετατόπισης, έτσι ώστε νά καταφέρεται Ινα απροσδόκητο «πλήγμα» (μιά νέα απόφαση).

Εκείνο πού χρειάζεται για νά καταλάβουμε μέ αυτόν τόν τρόπο τις κοινωνικές σχέσεις, σέ δποια κλίμακα κι άν τις αντιμετωπίσουμε, δέν είναι μόνο μιά θεωρία της επικοινωνίας, άλλα μιά θεωρία τών παιγνίων πού περικλείει τήν αγωνιστική στις προϋποθέσεις της. Και μαντεύουμε ήδη διτι, μέσα σέ αυτό το πλαίσιο, ή απαιτούμενη καινοτομία δέν είναι ή απλή «καινοτομία». Σέ πολλούς κοινωνιολόγους της σημερινής γενιάς θά βρούμε υλικό για νά υποστηρίξουμε αυτή τήν προσέγγιση⁶⁰ χωρίς νά αναφερθούμε στους γλωσσολόγους ή στους φιλοσόφους της γλώσσας.

Αυτός ό «κατακερματισμός» του κοινωνικού σέ εύκαμπτα δίκτυα γλωσσικών παιγνιδιών μπορεί νά φανεί πολύ απόμακρος από μιά μοντέρνα πραγματικότητα, τήν οποία αναπαριστούμε μάλλον εγκλωβισμένη στην γραφειοκρατική άρθρωση.⁶¹ Μερικοί θά έπι-

60. Για παράδειγμα, E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Edinburgh, Univ. of Edinburgh Press, 1956· γαλλ. μτφ. Accardo, *La mise en scene de la vie quotidienne (I. La presentation de soi)*, Minuit, 1973* A. W. Gouldner, *op. cit.*, κεφ. 10* A. Touraine, *La voix et le regard*, Seuil, 1978* id. et al., *Lutte itudiante*, Seuil, 1978' M. Gallon, «Sociologie des techniques?», *Pandore* 2 (Φεβρουάριος 1979), 28-32· P. Watzlawick et al., *op. cit.*

61. Βλ. παρακάτω τήν σημείωση 41. Τό θέμα τοϋ γενικού έκγραφειοκρατισμού ως μέλλοντος των σύγχρονων κοινωνιών αναπτύχθηκε αρχικά άπο τον B. Rizzi, *La bureaucratisation du monde*, Paris 1939.

καλεστούν τουλάχιστον τό βάρος των θεσμών, πού επιβάλλουν όρια στα παιχνίδια και περιορίζουν έτσι τήν επινοητικότητα τών συμπαικτών αναφορικά μέ τις αποφάνσεις. Αυτό δέν νομίζουμε δι συνιστά καμιάν ιδιαίτερη δυσκολία.

Στην τρέχουσα χρήση του λόγου, σέ μιά συζήτηση ανάμεσα σέ δύο φίλους γιά παράδειγμα, οί συζητητές λένε δι,τι τους έρθει πηγαίνοντας από το ένα θέμα στο άλλο: ή ερώτηση, ή παράκληση, ή βεβαίωση, ή αφήγηση σχηματίζουν ένα αμάλαμα μέσα στή λογομαχία. Αυτή δέν στερείται κανόνα,⁶² άλλα ο κανόνας της και εξουσιοδοτεί και ενθαρρύνει τήν μέγιστη ευκαιρία τών αποφάνσεων.

"Αρα, από αυτή τήν σκοπιά, Ινας θεσμός διαφέρει πάντα από μιά συζήτηση, επειδή απαιτεί συμπληρωματικούς καταναγκασμούς, ώστε οί αποφάνσεις νά κηρυχτούν αποδεχτές μέσα στους κόλπους του. Αυτοί οί καταναγκασμοί επενεργούν σάν φίλτρα πάνω στις δυνάμεις του λόγου, διακόπτουν πιθανές συνάψεις μέσα στά δίκτυα τών επικοινωνιών: υπάρχουν πράγματα πού δέν πρέπει νά πούμε. Και εύνοούν ορισμένες τάξεις αποφάνσεων, ενίοτε μόνο μιά, της οποίας ή πρωτοκαθεδρία χαρακτηρίζει τον λόγο του θεσμού: υπάρχουν πράγματα γιά νά πούμε καί τρόποι γιά νά τά πούμε. "Έτσι: οί αποφάνσεις διαταγής στον στρατό, παρακλήσεων στίς εκκλησίες, δήλωσης στά σχολεία, αφήγησης στίς οικογένειες, έρω-τηματοθεσίας στίς φιλοσοφίες, αποδοτικότητας στίς επιχειρήσεις... Ο έκγραφειοκρατισμός είναι το απώτατο όριο αυτής της τάσης.

Εντούτοις αυτή ή υπόθεση αναφορικά μέ τον θεσμό είναι ακόμα υπερβολικά «βαρεία»: αναχωρεί από τήν άποψη δι τό θεσμι-σμένο είναι κάτι σάν «πράγμα». Σήμερα, γνωρίζουμε δι τό όριο, πού αντιπαράτάσσει δ θεσμός στό δυναμικό της γλώσσας σέ «κινήσεις», δέν είναι ποτέ πάγιο (έστω καί άν εΤναι τυπικά).⁶⁸ Ο

62. Βλ. Η. Ρ. Grice, «Logic and Conversation», στό: Ρ. Cole & J. J. Morgan (ed.), *Speech Acts, III, Syntax and Semantics*, Ν.Υ., Academic Press, 1975, 59-82.

63. Γιά μιαν φαινομενολογική προσπέλαση τοδ προβλήματος βλ. Μ. Merieau-Ponty (έπιμ. Q. Lefort), *Uaumis de conn*, GaUimard, 1968, τήν απρα μαθημάτων των χρόνων 1954-1955. Γιά μιαν ψυχοκοινωνιολογική προσπέλαση βλ. R. Loureau, *L'analyse institutionnelle*, Minuit, 1970.

ΐδιος είναι μάλλον τὸ προσωρινὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὸ ριψοκινδύ-νευμα στρατηγικῶν τῆς γλώσσας, οἱ ὅποιες υἱοθετοῦνται μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν θεσμό. Παραδείγματα: ἄραγε τὸ παιχνίδι τοῦ πειραματισμοῦ πάνω στὴν γλώσσα (ἢ ποιητικὴ) ἔχει θέση μέσα σὲ Ἰνα πανεπιστήμιο; Μποροῦμε ἄραγε νὰ διηγούμαστε Ἱστορίες στὴν σύσκεψη τῶν ὑπουργῶν; Μποροῦμε τάχα νὰ διεκδικούμε κάτι μέσα σὲ ἓναν στρατόνα; Οἱ ἀπαντήσεις εἶναι σαφεῖς: ναί, ἂν τὸ πανεπιστήμιο δημιουργήσῃ ἐργαστήρια ποιητικῆς δημιουργίας· ναί, ἂν ἡ σύσκεψη ἐργάζεται μὲ διερευνητικὰ σενάρια· ναί, ἂν οἱ ἀνώτεροι δέχονται νὰ συζητήσουν μὲ τοὺς στρατιῶτες. Μὲ ἄλλα λόγια: ναί, ἂν τὰ ὄρια τοῦ παλαιοῦ θεσμοῦ ἔχουν μετατοπιστεῖ.⁶⁴ Ἀντὶ γι'αὐτὸ Οὐά λέγαμε &τι σταθεροποιούνται μόνο στὸν βαθμὸ πού παύουν νὰ ἀποτελοῦν ριψοκίνδυνη ἐνέργεια.

Πιστεύουμε λοιπὸν δτι μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἀρμόζει νὰ προσπελάσουμε τοὺς σύγχρονους θεσμοὺς τῆς γνώσης.

64. M. Gallon, *loc. cit.*, 30: «Ἡ κοινωνιολογία εἶναι τὸ κίνημα μὲ τὸ ὅποιο οἱ πράττοντες συνιστοῦν καὶ θεσπίζουν τὶς διαφορῆς, τὰ σύνορα ἀνάμεσα σὲ δ,τι εἶναι καὶ σὲ β,τι οὐκ εἶναι κοινωνικὸ, δ,τι εἶναι τεχνικὸ καὶ δ,τι δὲν εἶναι, β,τι εἶναι φανταστικὸ καὶ δ,τι εἶναι πραγματικὸ: ἡ χάραξη αὐτῶν τῶν ορίων εἶναι ριψοκίνδυνη πράξη, καὶ καμιά συναίνεση δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἔκτος ἀπὸ τὴν περίπτωση τῆς ὀλιγαρχίας». Πρβλ. ἐκεῖνο πού ὁ A. Touraine ονομάζει «διαρκὴ κοινωνιολογία», *La soix et le regard, he. cit.*

VI ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Στην ανεξέλεγκτη αποδοχή μιας εργαλειακής άποψης της γνώσης μέσα στις πύο αναπτυγμένες κοινωνίες, αντιτάξαμε παραπάνω (κεφ. I) δύο αντιρρήσεις. Ή γνώση δέν είναι ή επιστήμη, κυρίως στη σημερινή της μορφή" και ή τελευταία, χωρίς να μπορεί νά αποκρύψει το πρόβλημα της νομιμότητας της, δέν μπορεί παρά νά το θέσει σέ δλο του το εδρος πού είναι εξίσου κοινωνικοπολιτικό δσο και επιστημολογικό. "Ας προσδιορίσουμε πρώτα-πρώτα την φύση της «αφηγηματικής» γνώσης* αυτή ή εξέταση θά επιτρέψει μέσω της σύγκρισης νά διακρίνουμε καλύτερα τουλάχιστον ορισμένα χαρακτηριστικά της μορφής πού επενδύεται ή επιστημονική γνώση μέσω στην σημερινή κοινωνία* επίσης θά βοηθήσει νά καταλάβουμε πώς τίθεται σήμερα και πώς δέν τίθεται τό ζήτημα της νομιμότητας.

Ή γνώση εν γένει (savoir) δέν ανάγεται στην επιστήμη, ούτε στην γνώση μέ τήν γνωσιολογική Ιννοια (connaissance). Ή τελευταία είναι τό σύνολο των αποφάνσεων πού δηλώνουν ή περιγράφουν αντικείμενα,⁶⁶ πέρα από άλλες αποφάνσεις, και επιδέχονται επαλήθευση ή διάψευση. Ή επιστήμη είναι έ*να υποσύνολο της

65. Ο 'Αριστοτέλης περιχαράκωνει αδρά το αντικείμενο της γνώσης ορίζοντας τους άποφαντικούς λόγους: «Κάθε λόγος σημαίνει κάτι (*σημαντικός*), όμως κάθε λόγος δέν δηλώνει καί κάτι (*άποφαντικός*)' δηλώνει μόνον δποιος αποφαίνεται άν κάτι είναι αληθές ή ψευδές. Όμως αυτό δέν γίνεται σέ δλες τις περιπτώσεις* ή παράκληση π.χ. είναι λόγος, δμως δέν είναι ούτε αληθής οδτε ψευδής» (*Περί έρμηνείας*~ 4,17α).

γνώσης με τούτη τήν έννοια. Άφου καί ή ίδια είναι φτιαγμένη από δηλωτικές αποφάνσεις, επιβάλλει δύο συμπληρωματικές συνθήκες για νά γίνουν αυτές αποδεκτές: τα αντικείμενα, στά όποια αναφέρονται, νά είναι προσιτά με μίαν αναδρομή, συνεπώς μέσα σέ ρητές συνθήκες παρατήρησης νά μπορούμε νά αποφασίσουμε αν καθεμιά από αυτές τις αποφάνσεις ανήκει ή δέν ανήκει στην γλώσσα πού θεωρείται κατάλληλη από τους ειδήμονες.⁶⁸

Άλλα με τον Ορο γνώση δέν εννοούμε μόνο Ινα σύνολο δηλωτικών αποφάνσεων, πού μαζί του εμπλέκονται οί ιδέες του *savoir-faire*, του *savoir-vivre*, του *savoir-ecouter* κτλ. Πρόκειται τότε για μίαν αρμοδιότητα πού υπερβαίνει τον καθορισμό καί τήν εφαρμογή του μόνου κριτηρίου της αλήθειας και πού επεκτείνεται στά κριτήρια της αποτελεσματικότητας (τεχνικά προσόντα), της δικαιοσύνης ή/καί της ευτυχίας (ηθική σοφία), της ηχητικής και χρωματικής ομορφιάς (ακουστική, οπτική αισθητικότητα) κτλ. Ιδωμένη με αυτό τόν τρόπο, ή γνώση είναι εκείνο πού καθιστά κάποιον ικανό νά εκφέρει «καλές» δηλωτικές αποφάνσεις, άλλα επίσης καί «(καλές) επιτακτικές αποφάνσεις, «καλές» αξιολογικές αποφάνσεις... Δέν συνίσταται σέ μίαν αρμοδιότητα πού αναφέρεται στό τάδε είδος αποφάνσεων, γνωστικών για παράδειγμα, εξαιρώντας τις άλλες. Άντίθετα επιτρέπει «καλή» απόδοση αναφορικά με πολλά αντικείμενα του λόγου: γνώση, απόφαση, αξιολόγηση, μετασχηματισμό... Άπό εδώ προκύπτει Ινα από τά κύρια χαρακτηριστικά της: συμπίπτει με Ιναν εκτεταμένο «σχηματισμό» των αρμοδιοτήτων, είναι ή μοναδική μορφή πού ενσωματώνεται σέ Ινα υποκείμενο απαρτιζόμενο από τά διάφορα είδη αρμοδιότητας πού τό συγκροτούν.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό πού πρέπει νά υπογραμμίσουμε είναι ή συγγένεια μίας παρόμοιας γνώσης με τήν συνήθεια. Πράγματι, τί είναι άραγε μία «καλή» επιτακτική ή αξιολογική απόφαση, μία

66. Βλ. Κ. Popper, *Logik der Forschung*, Wien, Springer· γαλλ. μτφ. Thyssen-Rutten & Devaux, *Im logique de la découverte scientifique*, Payot, 1973* «Normal Science and its Dangers», στό I. Lakatos & A. Musgrave (ed.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge (G.B.) U.P., 1970.

«καλή» απόδοση σε ζητήματα δήλωσης ή τεχνικής; Και οι μὲν και οι δὲ κρίνονται «καλές» επειδὴ εἶναι σύμφωνες μὲ τα προσφυῆ κριτήρια (τῆς δικαιοσύνης, τῆς αμορφίας, τῆς ἀλήθειας και τῆς αποτελεσματικότητας) πού ἴχουν γίνε δεχτά σὲν κύκλο τῶν αποτελούμενο ἀπο τους συνομιλητές τοῦ «γνώστη». Οἱ πρώτοι φιλόσοφοι⁸⁷ ἀποκάλεσαν δόξα αὐτόν τον τρόπο νομιμοποίησης τῶν ἀποφάνσεων. Ἡ συναίνεση, πού ἐπιτρέπει νά περιγράψουμε μιά παρόμοια γνώση και νά διακρίνουμε ἐκεῖνον πού γνωρίζει ἀπό ἐκεῖνον πού δέν γνωρίζει (τόν ξένο, τό παιδί), συνιστά τόν πολιτισμό ἐνός λαοῦ.⁶⁸

Αὐτή ἡ σύντομη ὑπόμνηση, ὅτι ἡ γνώση μπορεῖ νά ὑπάρχει ὡς σχηματισμός και ὡς πολιτισμός, πιστοποιεῖται ἀπό ἐθνολογικές περιγραφές.⁶⁹ Ἀλλά μιά ἀνθρωπολογία και μιά λογοτεχνία πού εἶναι στραμμένες πρὸς κοινωνίες ταχείας ἐξελίξεως ἐντοπίζουν ἐδώ τὴν ἔμμονη τῆς τουλάχιστον σὲ ὀρισμένους τομείς.⁷⁰ Ἡ ἴδια ἡ ἰδέα τῆς ἀνάπτυξης προϋποθέτει τόν ὀρίζοντα μίας μὴ ἀνάπτυξης, ὀπου οἱ διάφορες ἀρμοδιότητες ὑποτίθεται ὀτι περικλείονται μέσα στην ἐνότητα μίας παράδοσης και δέν ἐξαρθρώνονται σὲ χαρακτηρισμούς πού αποτελοῦν τό ἀντικείμενο καινοτομιῶν, συζητήσεων και ἐιδικῶν ἐξετάσεων. Αὐτή ἡ ἀντίθεση δέν συνεπάγεται ἀναγκαστικά τὴν ἀντίθεση μίας ριζικής μεταβολῆς ὡς πρὸς τὴν κατάσταση τῆς γνώσης ἀνάμεσα σὲ «πρωτόγονους» και «πολιτισμένους»,⁷¹ εἶναι συμβιβάσιμη μὲ τὴν θέση τῆς τυπικής ταύτισης ἀνάμεσα στην «ἀγρια σκέψη» και στην ἐπιστημονική σκέψη,⁷² και

67. Βλ. Jean Beaufret, *Le poeme de Parmenide*, P.U.F., 1955.

68. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς *Bildung* (ἀγγλικά: *culture*) ὀπως αὐτή πολιτογραφῆθηκε ἀπό τὴν πολιτισμολογία. Ὁ ὀρος εἶναι προρομαντικός και ρομαντικός* πρβλ. το *Volksgeist* τοῦ Hegel.

69. Βλ. τὴν ἀμερικανική πολιτισμολογική σχολή: C. Dubois, A. Kardiner, R. Linton, M. Mead.

70. Βλ. τόν Θεσμό τῶν ἐυρωπαϊκῶν φολκλόρ ἀπό τὰ τέλη τοῦ δέκατου ὀγδόου αἰῶνα και μετὰ σὲ συνάρτηση μὲ τόν ρομαντισμό' μελέτες τῶν ἀδελφῶν Grimm, τοῦ Vuk Karadic (σερβικές λαϊκές Ἱστορίες) κτλ.

71. Αὐτή ἦταν συνοπτικά ἡ Θέση τοῦ L. Levy-Bruhl, *La mentalité primitive*, Alcan, 1922.

72. Βλ. Cl. Levi-Strauss, *La pensee sauvage*, Plön, 1962.

μάλιστα μέ τήν —επιφανειακά αντίθετη προς την προηγούμενη— θέση πού δέχεται μιαν ανωτερότητα της παραδοσιακής γνώσης απέναντι στην σημερινή διασπορά των αρμοδιοτήτων.⁷³

Μπορούμε νά πούμε Οτι όλοι οί παρατηρητές, Οποιο κι αν είναι το σενάριο πού προτείνουν γιά νά δραματοποιήσουν καί νά κατανοήσουν τήν απόκλιση ανάμεσα σέ αυτή τήν παραδοσιακή κατάσταση της γνώσης καί εκείνη πού της προσιδιάζει τήν εποχή των επιστημών, συμφωνούν πάνω σέ Ινα γεγονός, δηλ. τήν πρωτοκαθεδρία της αφηγηματικής μορφής στην διατύπωση της παραδοσιακής γνώσης. "Άλλοι πραγματεύονται αυτή τήν μορφή άφ' εαυτής,⁷⁴ άλλοι τήν βλέπουν ώς διαχρονικό ένδυμα των δομικών παραγόντων, οί όποιοι, κατά τήν γνώμη τους, συγκροτούν ουσιαστικά τήν γνώση πού διακινείται μέσα της,⁷⁵ καί άλλοι της δίνουν μιαν «οικονομική» ερμηνεία μέ τήν φροϋδική έννοια του Ορου.⁷ Έδώ δέν χρειάζεται νά συγκρατήσουμε τίποτε άλλο έκτος από τό γεγονός της αφηγηματικής μορφής. Η αφήγηση είναι ή κατ' εξοχήν μορφή αυτής της γνώσης, και τούτο κατά πολλές έννοιες.

Πρώτα-πρώτα αυτές οί λαϊκές Ιστορίες διηγούνται από μόνες τους 6,τι μπορούμε νά αποκαλέσουμε θετικούς ή αρνητικούς σχηματισμούς (Bildungen), δηλαδή τις επιτυχίες ή τις αποτυχίες πού στέφουν τις προσπάθειες των ηρώων, καί αυτές οί επιτυχίες ή αυτές οί αποτυχίες είτε προσφέρουν τή νομιμοποίηση τους σέ θεσμούς της κοινωνίας (λειτουργία των μύθων), είτε εκπροσωπούν θετικά ή αρνητικά μοντέλα (ευτυχείς ή δυστυχείς ήρωες) ενσωμάτωσης στους κατεστημένους θεσμούς (θρύλοι, παραμύθια). Αυτές οί άφη-

73. R. Jaulin, *La paix blanche*, Seuil, 1970.

74. VI. Propp, «Morphology of the Folktale», *International Journal of Linguistics* 24, 4 (Οκτώβριος 1958)· γαλλ. μτφ. M. Derrida, Todorov & Kahn, *Morphologie du Conte*, Paris, Seuil, 1970.

75. Cl. Lévi-Strauss, «La structure des mythes» (1955), *Anthropologie structurale*, Plön, 1958* «La structure et la forme. Reflexions sur un ouvrage de Vladimir Propp», *Cahiers de VInstitut de science economiqw appliquee*, 99, ercipa M, 7 (Μάρτιος 1968).

76. Oeza Roheim, *Psychoanalysis and Anthropology*, N. York 1950· γαλλ. μτφ. *Psychanalyse et anthropologie*, Paris 1967.

γήσεις επιτρέπουν λοιπόν από τήν μιά να καθορίσουμε τα κριτήρια αρμοδιότητας, τά όποια είναι και κριτήρια της κοινωνίας εκείνης όπου τις αφηγούνται οί άνθρωποι, και από τήν άλλη νά αποτιμήσουμε χάρη σέ αυτά τά κριτήρια τά επιτεύγματα πού επιτελούνται εδώ ή μπορούν νά επιτελεστούν.

Κατά δεύτερο λόγο, ή αφηγηματική μορφή, σέ αντίθεση μέ τις αναπτυγμένες μορφές του λόγου της γνώσης, δέχεται μέσα της μιά πολλότητα γλωσσικών παιχνιδιών: μέσα στην αφήγηση βρίσκουν εύκολα θέση δηλωτικές αποφάνσεις, πού αναφέρονται παραδείγματος χάριν στον ουρανό, στις εποχές, στην πανίδα και στην χλωρίδα, δεοντολογικές αποφάνσεις, πού επιτάσσουν τί πρέπει νά γίνει σχετικά μέ αυτά τά ?δια αντικείμενα ή σχετικά μέ τήν συγγένεια, τήν αντίθεση των φύλων, τά παιδιά, τους γείτονες, τους ξένους κτλ., ερωτηματικές αποφάνσεις πού υπονοούνται γιά παράδειγμα σέ επεισόδια της πρόκλησης (απάντηση σέ μίαν ερώτηση, επιλογή ενός στοιχείου σέ μιά κλήρωση), αξιολογικές αποφάνσεις κτλ. Οί αρμοδιότητες, των οποίων ή αφήγηση προσκομίζει ή εφαρμόζει τά κριτήρια, αναμειγνύονται λοιπόν μεταξύ τους μέσα σέ ένα σφιχτό υφάδι, δηλαδή τό υφάδι της αφήγησης, καί διατάσσονται σέ μιά συνολική προοπτική πού χαρακτηρίζει αυτό του είδους τήν γνώση. Θά εξετάσουμε λίγο πίο διεξοδικά μιά τρίτη ιδιότητα, πού σχετίζεται μέ τήν μεταβίβαση αυτών των αφηγήσεων. Τις περισσότερες φορές ή αφήγηση τους υπακούει σέ κανόνες πού καθορίζουν τήν πραγματολογία τους. Αυτό δέν σημαίνει ότι θεσμικά ή τάδε κοινωνία αναθέτει τόν ρόλο του αφηγητή στην τάδε κατηγορία ηλικίας, φύλου, οικογενειακής ή επαγγελματικής ομάδας. Θέλουμε νά μιλήσουμε γιά μίαν πραγματολογία των λαϊκών αφηγήσεων πού τους είναι, θά λέγαμε, ενδογενής. Γιά παράδειγμα, Ινας αφηγητής Κασινάχουα" αρχίζει πάντα τήν αφήγηση του μέ μιά στερεότυπη έκφραση: «Νά λοιπόν ή ιστορία του..., όπως τήν άκουγα πάντα. Θά σας τήν πώ κι εγώ μέ τήν σειρά μου, ακουστε με». Καί τήν κλείνει μέ μίαν άλλη εξίσου στερεότυπη έκφραση: «Εδώ τελειώνει ή Ιστορία του... Αυτός πού σας τήν διηγήθηκε είναι... [τό

77. *Aháté M. d'Ans, Le dit des vrais hommes, 10/18, 1978.*

δνομα τοῦ Κασινάχουα], στους Λευκούς... [Ισπανικό ἢ πορτογαλικό Ονομα]». ⁷⁸

Μια συνοπτική ἀνάλυση αὐτῆς τῆς διπλῆς πραγματολογικῆς πληροφόρησης δείχνει ὅτι: ὁ ἀφηγητῆς διατείνεται ὅτι ἀντλεῖ τὴν ἀρμοδιότητα του νὰ ἀφηγεῖται τὴν Ἱστορία μόνο ἀπὸ τὸ ὅτι ἦταν ἀκροατῆς. Ὁ σημερινὸς ἀφηγητῆς, ἀκούγοντας τὴν, δυναμικὰ ἀγγίζει τὴν ἴδια αὐθεντία. Ἡ ἀφήγηση ἀνακηρύσσεται παραδομένη (ἔστω καὶ ἂν ἡ ἐπίδοση τοῦ ἀφηγητῆ ἔχει ἐντονα στοιχεῖα ἐπιπόνησης), καὶ μάλιστα παραδομένη «ἀνέκαθεν»: ὁ ἥρωας τῆς, πού εἶναι Κασινάχουα, ἦταν κι αὐτὸς ἀφηγητῆς καὶ ἴσως ἀφηγητῆς τῆς ἴδιας ἀφήγησης. Λόγω αὐτῆς τῆς ομοιότητας τῶν συνθηκῶν, ὁ σημερινὸς ἀφηγητῆς μπορεῖ καὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶναι ἥρωας μιᾶς ἀφήγησης, ὅπως ἦταν καὶ ὁ 'Αρχαῖος. Καὶ ὁ δὲν εἶναι, ἀναγκαστικά, ἐπειδὴ φέρει Ἰνα δνομα, πού κλίνεται στὸ τέλος τῆς ἀφήγησης, δνομα πού του ἀποδόθηκε σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ (canonique) ἀφήγηση πού νομιμοποιεῖ τὴν κατανομὴ τῶν πατρωνυμίων, ὅπως αὐτὸ γίνεται στους Κασινάχουα.

Ὁ πραγματολογικὸς κανόνας, πού ἐξεικονίζεται μὲ αὐτὸ τὸ παράδειγμα, προφανῶς δὲν μπορεῖ νὰ λάβει καθολικὴ ἰσχὺ. ⁷⁹ Παρέχει ὁμοίως τὴν ἐνδειξὴ μιᾶς ιδιότητος πού γενικὰ ἀναγνωρίζεται στὴν παραδοσιακὴ γνώση: οἱ ἀφηγηματικὲς «θέσεις» (πομπός, δέκτης, ἥρωας) εἶναι ἔτσι κατανεμημένες, ὥστε τὸ δικαίωμα νὰ κατέχεις μία, δηλαδὴ τοῦ πομποῦ, βασίζεται στὸ διπλὸ γεγονός ὅτι κατεῖχες τὴν πρώτη, ἐκεῖνη τοῦ δέκτη, καὶ στὸ ὅτι, ἤδη λόγω τοῦ ὀνόματος πού φέρεις, ἔχεις γίνῃ τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἀφήγησης, δηλαδὴ ὅτι ἔχεις τοποθετηθεῖ ὡς σημεῖο διηγητικῆς ἀναφοράς σὲ ἄλλες ἀφηγηματικὲς περιπτώσεις. ⁸⁰ Ἡ γνώση πού κομίζουν αὐτὲς οἱ ἀφηγήσεις &χι μόνο δὲν προσκολλάται ἀποκλειστικά στίς ἀπο-

78. *Ibid.*, 7.

79. Τὸν διατηρήσαμε ἐξαιτίας τῆς πραγματολογικῆς «εθιμοτυπίας», ἢ ὁποῖα περιβάλλει τὴν μετάδοση τῶν ἀφηγήσεων καὶ γιὰ τὴν ὁποῖα ἡ ἀνθρωπολογία μας κατατοπίζει φροντισμένα. Βλ. P. Clastres, *Le grand Pariet. J#ythes et chants sacres des Indiens Guaraní*, Seuil, 1974.

80. Γιὰ μιαν ἀφηγηματολογία πού προκαλεῖ τὴν παρέμβαση τῆς πραγματολογικῆς διάστασης βλ. G. Genette, *Figures III*, Seuil, 1972.

φαντικές λειτουργίες, άλλα καί Ἰτσι καθορίζει δια μιας τόσο εκείνο πού πρέπει νά πούμε γιά νά γίνει ακρόαμα, όσο καί εκείνο πού πρέπει νά ακούσουμε γιά νά μπορούμε νά μιλήσουμε, καθώς κι εκείνο πού πρέπει νά παίζουμε (στην σκηνή της αφηγηματικής πραγματικότητας) γιά νά μπορέσουμε νά αποτελέσουμε το αντικείμενο μιας αφήγησης.

Τα γλωσσικά ενεργήματα,⁸¹ πού είναι κατάλληλα γι' αυτή τήν γνώση, δέν έχουν συνεπώς επιτελεσθεί από τον έκφωνοῦντα, άλλα καί από τον προσφωνοῦντα, καί επιπλέον από τον τρίτο, γιά τόν όποιο γίνεται λόγος. Ἡ γνώση πού παρουσιάζεται μέσα άπο μιά τέτοια διάταξη μπορεί νά φανεί «συμπαγής» σέ αντίθεση μέ εκείνη πού αποκαλούμε «αναπτυγμένη». Ἐφήνει νά φανεί καθαρά διττή ή παράδοση των αφηγήσεων είναι ταυτόχρονα εκείνη των κριτηρίων πού καθορίζουν μιά τριπλή αρμοδιότητα, τήν γνώση του λέγειν, τήν γνώση του άκούειν καί τήν γνώση του πράττειν, Όπου διαδραματίζονται οί σχέσεις της κοινότητας μέ τον εαυτό της καί μέ τόν περίγυρο της. Εκείνο πού μεταδίδεται μέ τις αφηγήσεις είναι ή ομάδα των πραγματολογικών κανόνων πού συνιστά τον κοινωνικό δεσμό.

Μιά τέταρτη έποψη αύτης της αφηγηματικής γνώσης, πού θά άξιζε νά εξεταστεί εξονυχιστικά, είναι ή επίπτωση της πάνω στον χρόνο. Ἡ αφηγηματική μορφή υπακούει σέ έναν ρυθμό, είναι ή σύνθεση ενός μέτρου, πού καταμετρά τόν χρόνο σέ κανονικές περιόδους, καί ενός τόνου, πού τροποποιεί τό μήκος ή τό έδρος ορισμένων άπό αυτές.⁸² Αυτή ή δονητική και μουσική ιδιότητα παρουσιάζεται εμφανώς στην τελετουργική εκτέλεση ορισμένων παραμυθιών των Κασινάχουα: αυτά μετατίθενται μέσα σέ μυητικές συνθήκες, μέ άπόλυτα άγία μορφή, σέ γλώσσα σκοτεινή εξαιτίας των λεξικολογικών συντακτικών διαταραχών, πού της επιβάλλονται, καί άδονται σέ ατελεύτητες μελοποιήσεις.⁸³ Παράδοξη γνώση,

81. Πρβλ. σημ. 34.

82. Ἡ σχέση μέτρο/τόνοι, πού κάνει καί ξεκάνει τον ρυθμό, βρίσκεται στο κέντρο του έγκελχνού διχασμού γιά τήν ενατένιση. Βλ. *Φαινομενολογία του πτβόματοζ*, Πρόλογος, § IV.

83. Αυτές τίς πληροφορίες τίς οφείλω στην ευγένεια του Α. Μ. d'Ans· του εκφράζω Ἡς ευχαριστίες μου.

Οά έλεγε κανείς, πού δέν κατανοείται καν από τους νέους, στους όποιους απευθύνεται!

Εντούτοις είναι μιά κοινότατη γνώση, ή γνώση των παιδικών τραγουδιών, εκείνη πού οι επαναληπτικές μουσικές προσπάθησαν στις μέρες μας νά ξαναβρούν ή τουλάχιστον να προσεγγίσουν. Παρουσιάζει μιαν εκπληκτική ιδιότητα: στον βαθμό πού τό μέτρο υπερτερεί απέναντι στον τόνο μέσα στίς ηχητικές συστοιχίες, τις τραγουδημένες ή όχι, δ χρόνος παύει νά είναι τό υπόβαθρο της απομνημόνευσης και αποβαίνει μιά αμνημόνευτη κρούση πού, καθώς λείπουν αξιοσημείωτες διαφορές ανάμεσα στίς περιόδους, απαγορεύει νά τις απαριθμήσουμε και νά τις βυθίσουμε στην λήθη.⁸⁴ *Ας κοιτάξουμε τήν μορφή των ρητών, των παροιμιών, των αποφθεγμάτων, πού μοιάζουν μέ μικρές εκρήξεις πιθανών αφηγήσεων ή μέ μήτρες αρχαίων αφηγήσεων και πού εξακολουθούν ακόμα νά κυκλοφορούν σέ ορισμένα επίπεδα του σημερινού κοινωνικού οικοδομήματος, και θά αναγνωρίσουμε στην προσωδία της τήν σφραγίδα αυτής της αλλόκοτης χρόνωσης, πού συγκρούεται κατά μέτωπο μέ τον χρυσό κανόνα τής δικής μας γνώσης: μή λησμονείτε.

'Όστόσο πρέπει νά υπάρχει μιά συμφωνία ανάμεσα σέ αύτη τήν θανάσιμη λειτουργία τής αφηγηματικής γνώσης, από τήν μιά μεριά, και από τήν άλλη στίς λειτουργίες διαμόρφωσης των κριτηρίων, ενοποίησης των αρμοδιοτήτων και κοινωνικής ρύθμισης, πού αναφέραμε παραπάνω. Γιά νά απλουστεύσουμε μέ τήν φαντασία, μπορούμε νά υποθέσουμε διτι ένα κοινωνικό σύνολο πού κάνει τήν αφήγηση μορφή-κλειδί τής αρμοδιότητας δέν έχει, παρά πάσα προσδοκία, ανάγκη νά μπορεί νά θυμάται τό παρελθόν της. Βρίσκει τό υλικό του κοινωνικού της δεσμού όχι μόνο στην σημασία των αφηγήσεων πού αφηγείται, άλλα στην πράξη τής αφήγησης τους. Ή αναφορά των αφηγήσεων μπορεί νά φανεί ότι ανήκει στό παρελθόν, στην πραγματικότητα όμως είναι πάντα σύγχρονη μέ αύτη τήν πράξη. 'Ακριβώς ή παρούσα πράξη έκδιπλώνει κάθε φορά τήν εφήμερη χρονικότητα πού εκτείνεται ανάμεσα στό "Ακουσα νά λένε και στό θά ακούσετε.

84. Βλ. τΙς αναλύσεις του D. Charles, *Le temps de la voix*, Delarge, 1978, και της Dominique Avron, *L'appareil musical*, 10/18, 1978.

Τὸ σημαντικό στα πραγματολογικά πρωτόκολλα αὐτοῦ τοῦ είδους αφήγησης είναι διτ σημαδεύουν τήν ταυτότητα αρχής πού χαρακτηρίζει όλες τις εκφάνσεις της αφήγησης. Συχνά βέβαια δέν συμβαίνει τίποτα ἀπό αυτά, καί δέν πρέπει νά συγκαλύπτουμε τό χιούμορ καί τήν αγωνία πού υπάρχει στον σεβασμό αὐτῆς της εθιμοτυπίας. Τό βέβαιο είναι διτ ἡ σπουδαιότητα αποδίδεται στην μετρική κρούση των συντυχιών της αφήγησης καί ὄχι στην τονική διαφορά κάθε πράξης. Ἐτσι μπορούμε νά πούμε διτ αὐτή ἡ χρο-νικότητα βαθμηδόν εκλείπει καί συνάμα υπάρχει ἀπό αμνημονεύτων χρόνων.⁸⁵

Τέλος, ένας πολιτισμός πού αποδίδει τήν πρωτοκαθεδρία στην αφηγηματική μορφή, ὅπως δέν ἔχει ἀνάγκη νά θυμάται τό παρελθόν του, αναμφίβολα δέν χρειάζεται καί ειδικές μεθοδεύσεις γιά νά εξουσιοδοτήσει τις αφηγήσεις του. Εσφαλμένα φανταζόμαστε διτ αρχικά απομονώνει φορεῖς ξένων αφηγήσεων γιά νά αποδώσει στην δική της ένα προνόμιο μέσα στην πραγματολογία των αφηγήσεων, διτ συνακόλουθα αναρωτιέται πάνω στό δικαίωμα πού θά εἶχε ὁ αφηγητής, δντας αποκομμένος ἀπό τό αντικείμενο της αφήγησης καί ἀπό τήν διήγηση, νά διηγείται αὐτό πού αφηγείται, διτ τέλος αναλαμβάνει τήν ἀνάλυση ἢ τήν ἀνάμνηση της νομιμότητας του ὡς πολιτισμοῦ. Ἄκόμα λιγότερο μπορούμε νά φανταστούμε διτ Ἰνας πολιτισμός μπορεί νά αποδίδει σέ Ἰνα ακατανόητο υποκείμενο της αφήγησης τήν ἐξουσία πάνω στις αφηγήσεις. Αὐτές ἔχουν ἀπό μόνες τους τούτη τήν ἐξουσία. Κατά μίαν ἔννοια ὁ λαός είναι αὐτός πού τις ενεργοποιεῖ, καί ἀκόμα τό κάνει αὐτό ὄχι μέ τὸ νά τις αφηγείται, ἀλλά ἐπίσης ακούγοντας τες καί αποβαίνοντας ἀντικείμενο της αφήγησης τους, δηλαδή «παίζοντας» τες μέσα στους θεσμούς του, ἄρα παίρνοντας τόσο τήν θέση των αφηγούμενων καί της διήγησης ὄσο καί τοῦ αφηγητή.

"Ἐτσι υπάρχει μιὰ ἀσυμμετρία ἀνάμεσα στην λαϊκή αφηγηματική πραγματολογία, πού είναι ἐξαρχῆς νομιμοποιητική, καί σέ αὐτό τὸ γνωστό στην Δύση γλωσσικό παιχνίδι, δηλ. τὸ ζήτημα της

85. Βλ. Mircea Eliade, *Le mythe de l'Éternel retour: Archetypes et répétitions*, Gallimard, 1949.

νομιμοποίησης ή μάλλον τή νομιμοποίηση ως αναφορά του παιχνιδιού των ερωτήσεων. "Όπως είδαμε, οι αφηγήσεις καθορίζουν κριτήρια αρμοδιότητας καί/ή εξεικονίζουν τήν εφαρμογή τους. "Έτσι καθορίζουν εκείνο πού έχει δικαίωμα να είπωθει καί νά γίνει μέσα στον πολιτισμό καί, καθώς είναι επίσης Ινα τμήμα του, νομιμοποιούνται.

VII ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

"Ας δοκιμάσουμε, συνοπτικά έστω, να χαρακτηρίσουμε την πραγματολογία της επιστημονικής γνώσης βπως αυτή προκύπτει από την κλασική αντίληψη τούτης της γνώσης. Θα διακρίνουμε το παιχνίδι της έρευνας από τ6 παιχνίδι της διδασκαλίας.

Ο Κοπέρνικος διακηρύσσει Οτι ή τροχιά των πλανητών είναι κυκλική.⁸⁶ Είτε σωστή είναι ή πρόταση είτε λαθεμένη, περιέχει μια ομάδα εντάσεων, καθεμιά από τις όποιες ασκείται πάνω σε καθεμιά από τις πραγματολογικές θέσεις πού θέτει σέ κίνηση: πομπό, δέκτη, αναφορά. Αυτές οί «εντάσεις» είναι είδη επιταγών πού ρυθμίζουν την δυνατότητα αποδοχής της απόφασης ως «επιστημονικής».

Πρώτα-πρώτα, ό πομπός υποτίθεται Οτι λέει αλήθεια σχετικά μέ την αναφορά, την τροχιά και τους πλανήτες. Τί σημαίνει αυτό; "Οτι από τή μιά μεριά λογίζεται ικανός νά προσκομίσει αποδείξεις για δ,τι λέει και από την άλλη νά ανασκευάσει κάθε αντίθετη ή αντιφατική απόφαση σχετικά μέ την ίδιαν αναφορά.

Κατόπιν, ό δέκτης λογίζεται Οτι μπορεί νά δίνει έγκυρα την συγκατάθεση του (ή νά την αρνείται) στην απόφαση πού ακούει. Αυτό συνεπάγεται δτι και δ ίδιος είναι Ινας δυνητικός πομπός, επειδή, δταν θά διατυπώσει την συγκατάθεση ή την διαφωνία του,

86. Τό παρα&ιγμα είναι παρμένο από τον Frege, «Ueber Sinn und Bedeutung» (1892): αγγλ. μτφ. «On Sense and Reference», *Philosophical Writing*», Oxford, Blackwell, 1960.

θά υποβληθεί στην ίδια διπλή απαίτηση να αποδείξει ή να ανασκευάσει δπως και ο τωρινός δέκτης, ο Κοπέρνικος. Συνεπώς λογίζεται διτι έν δυνάμει συγκεντρώνει τις ίδιες ιδιότητες μέ εκείνον: είναι δ ομόλογος του. 'Αλλά θά τδν γνωρίσουμε μόνο δταν θά μιλήσει, και μέσα σέ αυτές τις συνθήκες. Πρωτύτερα, δέν θά μπορούσε νά ονομασθεί ειδήμων.

Κατά τρίτο λόγο, ή αναφορά, ή τροχιά των πλανητών γιά την οποία μιλάει δ Κοπέρνικος, υποτίθεται διτι «εκφράζεται» άπδ τήν απόφαση κατά τρόπο σύμφωνο μέ δ,τι είναι. 'Αλλά, άφού δ,τι είναι μπορούμε νά τδ γνωρίσουμε μόνο μέ αποφάνσεις ίδιας τάξεως μέ εκείνη του Κοπέρνικου, δ κανόνας της ίσοστοιχίας συνιστά πρόβλημα: αύτδ πού λέω είναι αληθινό επειδή τδ αποδείχνω* τί αποδείχνει δμως διτι ή απόδειξη μου είναι αληθινή;

'Η επιστημονική λύση αύτης της δυσκολίας συνίσταται στην τήρηση ενός διπλού κανόνα. Ο πρώτος είναι διαλεκτικός ή έστω ρητορικός δικανικού τύπου:⁸⁷ αναφορά είναι δ,τι μπορεί νά προσφέρει υλικό γιά απόδειξη, λαβή γιά πεποίθηση, μέσα στον διάλογο. Δέν σημαίνει: μπορώ νά αποδείξω κάτι επειδή ή πραγματικότητα είναι δπως τήν λέω, άλλα: ενόσω μπορώ νά αποδείχνω, μου επιτρέπεται νά σκέπτομαι διτι ή πραγματικότητα είναι δπως τήν λέω.⁸⁸ Ο δεύτερος κανόνας είναι μεταφυσικός: ή ίδια αναφορά δέν μπορεί νά προσφέρει μιά πολλότητα αντιφατικών ή ασύμβατων αποδείξεων ή ακόμα: δ «Θεός» δέν μπορεί νά έχει πρόθεση νά μας εξαπατήσει.⁸⁹

Αυτός ο διπλός κανόνας υποστηρίζει δ,τι ή επιστήμη του δέκατου ένατου αιώνα ονομάζει επαλήθευση και του εικοστού αιώνα διάψευση.⁹⁰ 'Επιτρέπει νά δώσουμε στίς συζητήσεις συζητητές, πομπό καί δέκτη, ορίζοντα συναίνεσης. Κάθε συναίνεση δέν είναι

87. Br. Latour, «La rhétorique du discours scientifique», *Actes de la recherche en sciences sociales* 13 (Μάρτιος 1977).

88. G. Bachelard, *Le nouoel esprit scientifique*, P.U.F., 1934.

89. Descartes, *Miditations mitaphysiques*, 1641, Moditation IV.

90. Βλ. γιά παράδηγμα K. Hempel, *Philosophy of Natural Science*, Englewood Cliffs (N.J.), Prentice Hall, 1966- γαλλ. μτφ. Saint-Sernin, *EUments d'ipistemologii*, Armand Colin, 1972.

ένδειξη αλήθειας· άλλα υποθέτουμε ότι η αλήθεια μιας απόφασης δεν μπορεί να μην γεννήσει την συμφωνία.

Αυτά για την έρευνα. Βλέπουμε ότι ζητά την διδασκαλία ως το αναγκαίο της συμπλήρωμα. Γιατί στον επιστήμονα χρειάζεται ένας δέκτης, ο οποίος να μπορεί με την σειρά του να είναι πομπός ή έστω συζητητής. Διαφορετικά ή επαλήθευση της απόφασης του είναι ανέφικτη ελλείψει μιας αντιφατικής συζήτησης, που ή μη ανανέωση των αρμοδιοτήτων θα καθιστούσε τελικά ανέφικτη. Και σε αυτόν τον διάλογο εκείνο που διακυβεύεται δεν είναι η αλήθεια της απόφασης, άλλα της αρμοδιότητας" γιατί η αρμοδιότητα δεν αποκτάται ποτέ, εξαρτάται από το αν ή προτεινόμενη απόφαση θεωρείται ή όχι κατάλληλη να συζητηθεί σε μία σειρά επιχειρημάτων και αρνήσεων μεταξύ ίσων. Συνεπώς ή αλήθεια της απόφασης και ή αρμοδιότητα του αποφαινόμενου υποβάλλονται στην συναίνεση της κοινότητας των ίσων προς την αρμοδιότητα. Συνεπώς πρέπει να σχηματίσουμε ίσους.

Η διδακτική εξασφαλίζει αυτή την αναπαραγωγή. Διαφέρει από το διαλεκτικό παιχνίδι της έρευνας. Για να συνοψίσουμε, ή πρώτη της προϋπόθεση είναι ότι ο δέκτης, ο φοιτητής, δεν γνωρίζει, τι γνωρίζει ο πομπός* γι' αυτό ακριβώς έχει κάτι να μάθει από εκείνον. Η δεύτερη προϋπόθεση του είναι ότι μπορεί να τό μάθει και να γίνει ένας ειδήμων τόσο αρμόδιος όσο και ο δάσκαλος του.⁹¹ Αυτή ή διπλή απαίτηση συνεπάγεται μία τρίτη: ότι υπάρχουν αποφάνσεις σχετικά με τις όποιες ή ανταλλαγή των επιχειρημάτων και ή διαχείριση των αποδείξεων, που απαρτίζουν την πραγματολογία της έρευνας, αντιμετωπίζονται ως επαρκή και ικανά να μεταδοθούν όπως είναι, ως αναντίρρητες αλήθειες στην διδασκαλία. Με άλλα λόγια, διδάσκουμε, τι ξέρουμε: αυτό κάνει ο ειδήμων. 'Αλλά στον βαθμό που ο φοιτητής (ο δέκτης της διδακτικής) βελτιώνει την αρμοδιότητα του, ο ειδήμων μπορεί να του μεταδώσει εκείνο που δεν γνωρίζει, άλλα γυρεύει να μάθει (Αν τουλάχιστον)

91. Δεν μπορούμε να θέσουμε εδώ τις δυσκολίες που γέννα αυτή ή διπλή προϋπόθεση. Βλ. Vincent Descombes, *L'inconscient malgrè lui*, Minuit, 1977.

χιστον 6 ειδήμων είναι άπο τήν άλλη μεριά ερευνητής). Έτσι ό φοιτητής εισάγεται στην διαλεκτική των ερευνητών, δηλαδή στο παιχνίδι της διαμόρφωσης της επιστημονικής γνώσης.

"*Αν συγκρίνουμε αυτή τήν πραγματολογία μέ εκείνη της αφηγηματικής γνώσης, θά σημειώσουμε τς ακόλουθες ιδιότητες:

1. Ή επιστημονική γνώση απαιτεί τήν απομόνωση ενός γλωσσικού παιχνιδιού, τοῦ δηλωτικού, καί τόν αποκλεισμό των άλλων. Το κριτήριο της αποδοχής μιας απόφασης είναι ή τιμή αλήθειας της. Συναντούμε βέβαια εκεί κι άλλες τάξεις αποφάνσεων, όπως τήν ερώτηση («Πώς νά εξηγήσουμε βτι...;») και τήν- επιταγή («Έστω μιά άπαριθμήσιμη σειρά στοιχείων...»), Ομως αυτές βρίσκονται εκεί σαν γόμφοι μέσα στην διαλεκτική επιχειρηματολογία ή τελευταία οφείλει νά καταλήξει σέ μιά δηλωτική απόφαση.⁹² Συνεπώς είναι κανείς ειδήμων (μέ αυτή τήν έννοια) άν μπορεί νά εκφέρει μιαν αληθινή απόφαση σχετικά μέ μιαν αναφορά* καί επιστήμων άν μπορεί νά εκφέρει έπαληθεύσιμες ή διαψεύσιμες αποφάνσεις σχετικά μέ αναφορές προσιτές στους ειδήμονες.

2. "Έτσι αυτή ή γνώση απομονώνεται από τά άλλα γλωσσικά παιχνίδια, ό συνδυασμός τών οποίων σχηματίζει τόν κοινωνικό δεσμό. Δέν είναι πλέον Ινα άμεσο καί μοιρασμένο συνθετικό, όπως είναι ή αφηγηματική γνώση. 'Αλλά είναι Ινα έμμεσο συνθετικό, γιατί αποβαίνει επάγγελμα καί γέννα θεσμούς, καί μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες τά γλωσσικά παιχνίδια συνομαδωνονται ξανά μέ μορφή θεσμών εμπυχωμένων από άξιους συμπαίκτες, τους επαγγελματίες. Ή σχέση ανάμεσα στην γνώση καί στην κοινωνία (δηλαδή τό σύνολο τών συμπαικτών μέσα στην γενική αγωνιστική, καθόσον δέν είναι επαγγελματίες της επιστήμης) εξωτερικεύεται. Εμφανίζεται ένα νέο πρόβλημα, της σχέσης ανάμεσα στον επιστημονικό θεσμό καί στην κοινωνία. Μπορεί άραγε τό πρόβλημα τούτο νά λυθεί μέ τήν διδακτική, γιά παράδειγμα σύμφωνα μέ

92. Αυτή ή παρατήρηση συγκαλύπτει μιά σημαντική δυσκολία, πού θά εμφανιζόταν καί στην εξέταση της αφήγησης: εκείνη πού άφορα τήν διάκριση ανάμεσα στά γλωσσικά παιχνίδια καί στά είδη τοῦ λόγου. Δέν θά τήν μ*λ*-τήσουμχ εδώ.

τήν προϋπόθεση ότι κάθε κοινωνικό άτομο αποκτά την επιστημονική αρμοδιότητα;

3. Στους κόλπους του παιχνιδιού της έρευνας, ή απαιτούμενη αρμοδιότητα αναφέρεται αποκλειστικά στην θέση του αποφαινόμενου. Δεν υπάρχει ιδιαίτερη αρμοδιότητα του δέκτη (αυτή απαιτείται μόνο μέσα στην διδακτική: ο φοιτητής οφείλει να είναι νοήμων). Και δεν υπάρχει καμιά αρμοδιότητα ως αναφορά. Έστω και αν πρόκειται για επιστήμες του ανθρώπου, ή αναφορά, πού είναι τότε ή τάδε βψη των ανθρώπινων συμπεριφορών, εξ ορισμού είναι τοποθετημένη σε εξωτερική θέση σε σχέση με τους συνεργάτες της επιστημονικής διαλεκτικής. Έδώ, όπως και στην αφήγηση, δεν υπάρχει ζήτημα να μάθουμε να είμαστε δ,τι λείπει ή γνώση ότι είμαστε.

4. Μιά επιστημονική απόφαση δεν αντλεί καμιά εγκυρότητα από το γεγονός ότι έχει αναφερθεί. 'Ακόμα και στο θέμα της παιδαγωγικής, διδάσκεται στο μέτρο που επιδέχεται πάντα άμεση επαλήθευση με επιχειρήματα και αποδείξεις. Καθ' εαυτή, δεν είναι ποτέ προφυλαγμένη από μία «διάψευση».⁹³ Μέ αυτό τον τρόπο, ή γνώση, όπως έχει σωρευτεί από αποφάνσεις που έχουν γίνει δεκτές πρωτύτερα, μπορεί πάντα να αναιρείται. 'Αλλά αντίστροφα, κάθε νέα απόφαση, αν αντιφάσκει με μιαν απόφαση που έγινε προηγούμενα δεκτή και έχει την ίδια αναφορά, δεν θά μπορεί να γίνει δεκτή ως έγκυρη παρά μόνο αν ανασκευάζει την προηγούμενη απόφαση με επιχειρήματα και αποδείξεις.

5. Συνεπώς το παιχνίδι των επιστημών συνεπάγεται μία διαχρονική χρονικότητα, δηλαδή μία μνήμη και ένα σχέδιο. Ο σημερινός πομπός μιας επιστημονικής απόφασης υποτίθεται ότι γνωρίζει τις προηγούμενες αποφάνσεις που αφορούν την αναφορά του (βιβλιογραφία) και δεν προτείνει μιαν απόφαση πάνω στο ίδιο θέμα παρά μονάχα στο μέτρο που διαφέρει από τις προηγούμενες αποφάνσεις. Εκείνο που ονομάσαμε «τόνο» κάθε πράξης εδώ είναι προνομιούχο σε σχέση με το «μέτρο», και συνάμα είναι ή πολεμι-

93. Μέ την έννοια που σημειώσαμε παραπάνω στην σημ. 90.

κή λειτουργία του παιχνιδιού. Επειδή τούτη ή διαχρονία προϋποθέτει τήν απομνημόνευση καὶ τήν αναζήτηση του νέου, διαγράφει ἐξ ὄρισμῶς μιὰ σωρευτική διαδικασία. Ὁ «ρυθμός» της τελευταίας, πού είναι ἡ σχέση του τόνου μέ το μέτρο, ποικίλλει.⁴

Αυτές οἱ ιδιότητες είναι γνωστές. Εντούτοις αξίζουν να τίς θυμίσουμε γιά δύο λόγους. Πρώτα-πρώτα ὁ παραλληλισμός της επιστήμης μέ τήν μή επιστημονική (αφηγηματική) γνώση μας κάνει νά καταλάβουμε, τουλάχιστον να νιώσουμε, ὅτι ἡ ὑπαρξη της πρώτης δέν ἔχει μεγαλύτερη αναγκαιότητα ἀπό τήν δεύτερη, και ὄχι λιγότερη. Καί οἱ δύο ἀπαρτίζονται ἀπό σύνολα ἀποφάνσεων οἱ τελευταίες είναι «κινήσεις» πού ἔχουν γίνει ἀπό παίκτες μέσα στό πλαίσιο των γενικών κανόνων αυτοί οἱ κανόνες είναι εἰδικοί σέ κάθε γνώση, και οἱ «κινήσεις» πού ἐδώ κρίνονται καλές, ἄλλου δέν μπορούν νά είναι καλές, ἐκτός κι ἂν αυτό συμβεῖ στην τύχη.

Συνεπώς δέν θα μπορούσαμε νά κρίνουμε οὔτε τήν ὑπαρξη οὔτε τήν αξία του αφηγηματικού μέ βάση τό επιστημονικό, οὔτε τό ἀντίστροφο: τα κατάλληλα κριτήρια δέν είναι τα ἴδια και στίς δύο περιπτώσεις. Στό κάτω-κάτω θά ἀρκούσε νά ἐκπλαγοῦμε μέ αυτή τήν ποικιλία των ειδῶν τοῦ λόγου, Ὅπως κάνουμε μέ τήν ποικιλία των φυτικών ἢ ζωικών ειδῶν. Τό νά θρηνοῦμε γιά τήν «ἀπώλεια του νοήματος» στην μεταμοντέρνα κατάσταση σημαίνει νά λυπούμαστε πού ἡ γνώση δέν είναι πλέον κατά κύριο λόγο αφηγηματική. Πρόκειται γιά ασυνέπεια. Ἐλλά ὑπάρχει και μιὰ ἄλλη ἰσοδύναμη ασυνέπεια, τό νά θέλουμε νά ἀντλήσουμε ἢ νά παραγάγουμε (μέσω παραγόντων Ὅπως ἡ εξέλιξη κτλ.) τήν επιστημονική γνώση ἀπό τήν αφηγηματική γνώση, λές καί ἡ τελευταία ἐνεῖχε τήν πρώτη σέ ἐμβρυακή κατάσταση.

Εντούτοις, ὅπως τά ἔμβια εἶδη, ἔτσι καί τά γλωσσικά εἶδη ἔχουν μεταξύ τους σχέσεις, και οἱ τελευταίες ἀπέχουν πολύ ἀπό τό νά είναι ἀρμονικές. Ἡ ἄλλη αἰτία πού μπορεί νά δικαιώσει τήν συνοπτική ἐπίκληση των Ἰδιοτήτων τοῦ γλωσσικού παιχνιδιού της

94. Th. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, U.P., 1962* γαλλ. μτφ. *La structure des resolutions scientifiques*, Flammarion, 1972.

επιστήμης εγγίζει ακριβώς την σχέση της τελευταίας με την αφηγηματική γνώση. Είπαμε #τι ή τελευταία δέν δίνει αξία στο ζήτημα της νομιμοποίησης της, παίρνει μόνη της τα διαπιστευτήρια της μέσα από την πραγματολογία της μεταβίβασης της, χωρίς νά καταφεύγει στην επιχειρηματολογία καί στην διαχείριση των αποδείξεων. Νά γιατί συνδέει την άκατανοησία της απέναντι τών προβλημάτων του επιστημονικού λόγου με μιαν ορισμένη ανοχή απέναντι τους: τα εκλαμβάνει πρώτα-πρώτα σαν μια ποικιλία μέσα στην οικογένεια τών αφηγηματικών πολιτισμών.⁹⁵ Τό αντίθετο δέν αληθεύει. Ό επιστήμονας αναρωτιέται πάνω στην εγκυρότητα τών αφηγηματικών αποφάνσεων καί διαπιστώνει δι τι ποτέ δέν έχουν υποβληθεί στην επιχειρηματολογία και στην απόδειξη.⁹⁶ Τις κατατάσσει σέ μιαν άλλη νοοτροπία: πρωτόγονη, άγρια, υπανάπτυκτη, καθυστερημένη, αλλοτριωμένη, καμωμένη από γνώμες, συνήθειες, αυθεντία, προκαταλήψεις, άγνοιες, ιδεολογίες. Οί αφηγήσεις είναι παραμύθια, μύθοι, παραδόσεις, καλές γιά τά παιδιά και τις γυναίκες. Στην καλύτερη περίπτωση θά επιχειρήσουμε νά ρίξουμε φώς σέ αυτόν τόν σκοταδισμό, νά εκπολιτίσουμε, νά εκπαιδεύσουμε, νά αναπτύξουμε.

Αύτη ή άνιση σχέση είναι ενδογενές αποτέλεσμα τών κανόνων πού προσιδιάζουν σέ κάθε παιχνίδι. Γνωρίζουμε τά συμπτώματα του. Πρόκειται γιά τήν ιστορία του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού

95. Βλ. τήν στάση τών παιδιών κατά τήν διδασκαλία τών πρώτων επιστημονικών μαθημάτων ή τον τρόπο πού οί Ιθαγενείς ερμηνεύουν τίς εξηγήσεις τών εθνολόγων (βλ. Levi-Strauss, *La pensae sauvage, loc. cit.*, κεφ. I, κ *La science du concrete*).

96. "Έτσι ό Motraux λέει στον Clastres: «Γιά νά μπορέσουμε νά μελετήσουμε μιá πρωτόγονη κοινωνία, Θά πρέπει ήδη νά έχει κάπως παρακάμψει». Πράγματι, & Ιθαγενής πληροφοριοδότης πρέπει νά μπορεί νά τήν εξετάσει μέ τό μάτι ενός εθνολόγου, θέτοντας στον εαυτό του το ερώτημα της λειτουργίας τών θεσμών της και συνεπώς της νομιμότητας τους. Άναλογιζόμενοι τήν αποτυχία του στην φυλή τών "Άσέ ό Clastres συμπεραίνει: «Γι' αυτό, μέ μιá μόνο κίνηση, οί Άσέ δέχονταν τά δώρα πού δέν ζητούσαν καί αρνιούνταν ίς απόπειρες διαλόγου γιατί ήσαν αρκετά ισχυροί ώστε νά μήν τον έχουν ανάγκη: θά αρχίζαμε νά μιλάμε όταν θά αρρώστειαν» (το σημειώνει ό M. Cartry, «Pierre Clastres», *Libre it* (1978)).

άπό τις πρωταρχές της Δύσης. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε το εδρος του, πού τόν διακρίνει άπο δλους τους άλλους: τον διέπει ή απαίτηση της νομιμοποίησης.

VIII

Η ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΤΡΓΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Αυτό τό *πρόβλημα* της νομιμοποίησης δέν εκλαμβάνεται πλέον σήμερα ως αδυναμία μέσα στό γλωσσικό παιχνίδι της επιστήμης. Πιο σωστό θα ήταν αν λέγαμε ότι νομιμοποιείται από μόνο του ως πρόβλημα, δηλαδή ως εύρετικό κίνητρο. 'Αλλά αυτός ο τρόπος διαπραγμάτευσης, δι' αντιστροφής, είναι πρόσφατος. Προτού φτάσει εδώ (δηλαδή σέ δ,τι ορισμένοι αποκαλούν θετικισμό), ή επιστημονική γνώση αναζήτησε άλλες λύσεις. Είναι αξιοσημείωτο ότι επί μακρόν οι τελευταίες δέν κατάφεραν νά αποφύγουν τήν προσφυγή σέ μεθοδεύσεις πού, ανοιχτά ή όχι, προκύπτουν από τήν αφηγηματική γνώση.

Αυτή ή επιστροφή του αφηγηματικού μέσα στό μή αφηγηματικό, μέ τή μία ή τήν άλλη μορφή, δέν πρέπει νά εκλαμβάνεται ως άπαξ διαπαντός ξεπερασμένη. *Ας πάρουμε μία χονδροειδή απόδειξη: τι κάνουν οί επιστήμονες πού καλούνται στην τηλεόραση και δίνουν συνεντεύξεις στις εφημερίδες μετά από κάποια «ανακάλυψη»; 'Αφηγούνται τήν εποποιία μιας γνώσης πού εντούτοις είναι τελείως μή επική. 'Ικανοποιούν έτσι τους κανόνες του αφηγηματικού παιχνιδιού, ή πίεση του οποίου παραμένει σημαντική όχι μόνο στους χρήστες των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αλλά και στην ηθική συνείδηση. 'Αλλά έ^α παρόμοιο γεγονός δέν είναι κοινότοπο οΌτε δευτερεύον: άφορα τήν σχέση της επιστημονικής γνώσης μέ τήν «λαϊκή» γνώση ή μέ δ,τι απομένει άπ' αυτήν. Τό κράτος μπορεί νά δαπάνα πολλά γιά νά μπορεί ή επιστήμη νά έκλαμ-

βάνει τόν εαυτό της σάν εποποιία: μέσα άπο αυτή, το κράτος καθίσταται πιστευτό, δημιουργεί τήν δημόσια συγκατάθεση τήν οποία έχουν ανάγκη Όσοι αποφασίζουν γι* αυτό.⁹⁷

Δέν αποκλείεται λοιπόν ή προσφυγή από αφηγηματικό νά είναι αναπόδραστη· στό μέτρο τουλάχιστον πού τό γλωσσικό παιχνίδι της επιστήμης ζητεί τήν αλήθεια αυτών τών αποφάνσεων της και δέν μπορεί νά τήν νομιμοποιήσει μέ τά δικά της τά μέσα. Σέ αυτή τήν περίπτωση, θά έπρεπε νά αναγνωρίσουμε μιαν έσχατη ανάγκη Ιστορίας, καθώς ή τελευταία θά πρέπει νά κατανοείται, Όπως υπαινιχθήκαμε, Όχι ως ανάγκη ανάμνησης και προβολής (ανάγκη ιστορικότητας, ανάγκης τόνου), άλλα αντίθετα ως ανάγκη λήθης (ανάγκη μέτρου, βλ. κεφ. VI).

Εντούτοις είναι πρόωρο νά φτάσουμε σέ αυτό τό σημείο. 'Αλλά στά παρακάτω θά πρέπει νά έχουμε κατά νοϋ Ότι οί προφανώς άχρηστες λύσεις πού δόθηκαν στό πρόβλημα της νομιμοποίησης δέν είναι τέτοιες εξ δρισμοϋ, άλλα μόνο στίς εκφράσεις πού έχουν λάβει, και δέν πρέπει νά ξαφνιαζόμαστε άν τΙς βλέπουμε σήμερα νά διατηρούνται κάτω από άλλες μορφές. Μήπως και έμεις οί ίδιοι δέν έχουμε αυτή τήν στιγμή νά πλάσουμε μιαν αφήγηση της δυτικής επιστημονικής γνώσης γιά νά προσδιορίσουμε τήν καταστατική της θέση;

Από τΙς απαρχές του τό νέο γλωσσικό παιχνίδι θέτει τό πρόβλημα της δικής του νομιμοποίησης: ό Πλάτων. Δέν είναι τοϋ παρόντος νά εξηγήσουμε τά χωρία τών διαλόγων, Όπου ή πραγματολογία της επιστήμης τίθεται ρητά ως θέμα ή έμμεσα ως προϋπόθεση. Τό παιχνίδι του διαλόγου, μέ τις ειδικές του απαιτήσεις, τήν συμπυκνώνει, περικλείοντας μέσα του τΙς δύο λειτουργίες της έρευνας καί της διδασκαλίας. Ξαναβρίσκουμε έδώ ορισμένους από τους κανόνες πού απαριθμήσαμε παραπάνω: τήν επιχειρηματολογία πού αποσκοπεί αποκλειστικά στην συναίνεση (ομολογία), τήν

97. Γιά τήν επιστημονική Ιδεολογία, βλ. *Suroivre* 9 (ΑΟγουστος-Σεπτέμβριος 1971): ανατύπωση στους Jaubert καλ Levy-Leblond (od.), *op. cit.*, 51. Στο τέλος αυτής της συλλογής βρίσκουμε μιαν βιβλιογραφία των περιοδικών καί τών ομάδων πού αγωνίζονται ενάντια στίς διάφορες μορφές υποταγής τής επιστήμης στό σύστημα.

μοναδικότητα της αναφοράς ως εγγύηση της δυνατότητας συμφωνίας, τήν Ισότητα ανάμεσα στους συνομιλητές, καί ακόμα τήν έμμεση αναγνώριση διτ έχουμε νά κάνουμε μέ Ινα παιχνίδι και 6χι μέ μία μοίρα, επειδή από αυτή αποκλείονται δλοι, δσοι δέν δέχονται τους κανόνες του, από αδυναμία ή από χοντροκοπιά.⁹⁸ Τό βέβαιο είναι διτ τό ζήτημα της νομιμότητας της Ιδίας, δεδομένης της επιστημονικής του φύσης, οφείλει καί αυτό νά αποτελέσει μέρος των ζητημάτων πού έχουν τεθεί μέσα στους διάλογους. "Ένα γνωστό παράδειγμα (καί τόσο πίο σημαντικό δσο γιατί εξ ύπαρχής συνδέει αυτό τό ζήτημα μέ τό ζήτημα της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας) δίνεται στα βιβλία VI καί VII της *Πορείας*. Γνωρίζουμε δμως διτ ή απάντηση, τουλάχιστον εν μέρει, δίνεται μέ μιαν αφήγηση, τήν αλληγορία του σπηλαίου, πού διηγείται γιατί και πώς οί άνθρωποι θέλουν αφηγήσεις και δέν αναγνωρίζουν τήν γνώση. Η τελευταία θεμελιώνεται έτσι από τήν αφήγηση του μάρτυρα της.

'Αλλά υπάρχει και κάτι ακόμα: μέσα στην ίδια της τήν μορφή, αυτή πού της έδωσε ο Πλάτων στους διάλογους, ή προσπάθεια της νομιμοποίησης παραδίδει τά δπλα στην αφήγηση· γιατί καθένas από αυτούς τους διάλογους επενδύεται πάντα τήν μορφή αφήγησης μιας επιστημονικής συζήτησης. Δέν έχει καμιά σημασία Ιδώ αν ή ιστορία τής διαμάχης περισσότερο δείχεται παρά περιγράφεται αφηγηματικά, περισσότερο σκηνοθετείται παρά εξιστορείται," καί κατά συνέπεια πίο πολύ έχει νά κάμει μέ τό τραγικό παρά μέ τό επικό. Τό γεγονός είναι διτ ο πλατωνικός λόγος, πού εγκαινιάζει τήν επιστήμη, δέν είναι επιστημονικός; καί αυτό στον βαθμό πού προτίθεται νά τήν νομιμοποιήσει. Η επιστημονική γνώση δέν μπορεί νά γνωρίζει και νά κάνει γνωστό διτ είναι ή αληθινή γνώση χωρίς νά καταφεύγει στην άλλη γνώση, τήν αφήγηση, πού είναι γι' αυτήν ή μή γνώση" Αν δέν τό κάνει αυτό, είναι υποχρεωμένη νά προϋποθέσει τόν εαυτό της καί πέφτει έτσι σέ αυτό πού καταδικάζει, στον φαύλο κύκλο, στην προκατάληψη. 'Ωστόσο τό

98. V. Goldechmidt, *Les Dialogues de Platon*, P.U.F., 1947.

99. Όρο«, παρμένοι από τον Q. Genette, *Figures III, he. eit.*

ίδιο δέν συμβαίνει άν εξουσιοδοτεί τόν εαυτό της ως αφήγηση;

Δέν είναι τοῦ παρόντος νά παρακολουθήσουμε αυτήν τήν επιστροφή τοῦ αφηγηματικού μέσα στό επιστημονικό μέσα από τους νομιμοποιητικούς λόγους τοῦ τελευταίου, πού κατά ένα μέρος τουλάχιστον είναι οι μεγάλες αρχαίες, μεσαιωνικές καί κλασσικές φιλοσοφίες. Πρόκειται γιά αδιάκοπο βάσανο. Μιά σκέψη τόσο αποφασιστική όσο τοῦ Descartes δέν μπορεί νά εκθέσει τή νομιμότητα της επιστήμης παρά μόνο στον *Λόγο περί μεθόδου*, πού ὁ Valery ἀποκαλοῦσε *Ιστορία ενός πνεύματος*¹⁰⁰ και πού ανήκει στό εἶδος εκείνο μυθιστορήματος δπου εξιστορεῖται ἡ διαμόρφωση ενός χαρακτήρα (*Bildungsroman*). Ἐναμφίβολα ὁ Ἄριστοτέλης ἦταν ἕνας ἀπό τους πιό σύγχρονους, Ὄταν ξεχώριζε τήν περιγραφή των κανόνων, στους οποίους πρέπει νά υποβάλλουμε Ὄσες αποφάνσεις θεωρούμε επιστημονικές (*Ἔργον*), ἀπό τήν ἔρευνα της νομιμότητας τους σέ ένα λόγο γιά το *Εἶναι (Μεταφυσική)*. Καί ἀκόμα περισσότερο Ὄταν υποστήριζε δι τήν επιστημονική γλώσσα, ἀκόμα και δταν φιλοδοξεί νά πει τό *εἶναι* της αναφοράς, ἀποτελεῖται ἀπλῶς ἀπό επιχειρήματα και ἀποδείξεις, δηλαδή ἀπό διαλεκτική.¹⁰¹

Μέ τήν μοντέρνα επιστήμη, δύο νέοι παράγοντες εμφανίζονται μέσα στην προβληματική της νομιμοποίησης. Πρώτα-πρώτα γιά νά απαντήσουμε στην ερώτηση: πώς νά ἀποδείξουμε τήν ἀπόδειξη; ἡ γενικότερα: ποιος αποφασίζει γιά τις συνθήκες τοῦ ἀληθοῦς; στρέφουμε τά νότα στην μεταφυσική ἀναζήτηση μιας πρώτης ἀπόδειξης ἡ μιας ὑπερβατολογικής αυθεντίας, ἀναγνωρίζουμε δι τήν συνθήκες τοῦ ἀληθοῦς, δηλαδή οι κανόνες τοῦ ἐπιστημονικοῦ παιχνιδιοῦ, είναι ἐμμένεις σέ αυτό τό παιχνίδι, δι δέν μποροῦν νά εγκαθιδρυθοῦν παρά μέσα στους κόλπους μιας συζήτησης πού είναι ἤδη επιστημονική, καί δέν ὑπάρχει ἄλλη ἀπόδειξη δι τήν οἱ κανόνες είναι καλοί ἀπό τό δι γεννοῦν τήν συναίνεση των ειδικῶν.

Αυτή ἡ γενική διάθεση της μοντέρνας εποχῆς νά καθορίσει τις συνθήκες ενός λόγου μέσα σέ ἕναν λόγο ἀναφερόμενο σέ αυτές τις

100. P. Valery, *Introduction à la methode de Leonard de Vinci* (1894), Gallimard, 1957 (περιλαμβάνει ἐπίσης τά «Marginalia» (1930), «Note et digression» (1919), «Leonard et les philosophes» (1929)).

101. P. Aubenque, *Le probleme de l'Être chez Aristote*, P.U.F., 1962.

συνθήκες, συνδυάζεται με την αποκατάσταση της περιοχής των αφηγηματικών (λαϊκών) πολιτισμών ήδη στον αναγεννώμενο Άνθρωπισμό, και διαφορετρόπως στον Διαφωτισμό, στο Sturm und Drang, στην γερμανική ιδεαλιστική φιλοσοφία, στην Ιστορική σχολή της Γαλλίας. Η αφήγηση παύει να είναι μιά παραδρομή της νομιμοποίησης. Αυτή ή ρητή επίκληση της αφήγησης μέσα στην προβληματική της γνώσης συμβαδίζει με την χειραφέτηση των αστικών τάξεων από τις παραδοσιακές αυθεντίες. Η γνώση των αφηγήσεων επιστρέφει στην Δύση για να προσκομίσει μιά λύση στη νομιμοποίηση των νέων αυθεντιών. Είναι φυσικό, μέσα σε μίαν αφηγηματική προβληματική, αυτή ή ερώτηση να περιμένει την απάντηση ενός ήρωικού ονόματος: ποιος έχει τό δικαίωμα να αποφασίσει για την κοινωνία; Ποιο είναι τό υποκείμενο, του οποίου τά κελεύσματα είναι κανονιστικές αρχές για Όσους υποχρεώνουν;

Αυτός ό τρόπος να τίθεται τό ερώτημα της κοινωνικοπολιτικής νομιμότητας συνδυάζεται με τή νέα επιστημονική στάση: τό όνομα του ήρωα είναι ό λαός, τό σημείο της νομιμότητας ή συναίνεση του, ό τρόπος προσδιορισμού κανονιστικών άρχων ή διαβούλευση. Η ιδέα της προόδου απορρέει από δώ απαρέγκλιτα: δέν εκπροσωπεί παρά τήν κίνηση, με τήν οποία υποτίθεται ότι ή γνώση συσσωρεύεται, άλλα αυτή ή κίνηση απλώνεται στο νέο κοινωνικοπολιτικό υποκείμενο. Ό λαός συζητά με τόν εαυτό του πάνω στο τί είναι δίκαιο καί τί άδικο με τόν ίδιο τρόπο πού ή κοινότητα των ειδημόνων συζητά τί είναι αληθές καί τί ψευδές· ό πρώτος σωρεύει τους αστικούς νόμους Όπως ή δεύτερη σωρεύει τους επιστημονικούς νόμους· ό πρώτος τελειοποιεί τους κανόνες της συναίνεσης του με συνταγματικές διατάξεις Όπως ή δεύτερη τους αναθεωρεί στο φώς των γνώσεων της παράγοντας νέα «παραδείγματα».¹⁰²

Βλέπουμε Ότι αυτός ό «λαός» διαφέρει πέρα για πέρα από εκείνον πού υπονοείται στις παραδοσιακές αφηγηματικές γνώσεις,

102. P. Dunem, *Essai sur la notion de thiorie physique de Piaton ä Galilie*, Hermann, 1908* A. Koyro, *Etudes galiliennes* (1940), Hermann, 1966· Th. Kuhn, *op. cit.*

οί όποιες, βπως είπαμε, δέν απαιτούν καμία θεσμίζουσα διαβούλευση, καμία σωρευτική πρόοδο, καμία φιλοδοξία οικουμενικότητας: αυτοί είναι δά οί λειτουργικοί παράγοντες της επιστημονικής γνώσης. Δέν πρέπει λοιπόν νά ξαφνιαζόμαστε πού οί εκπρόσωποι της νέας νομιμοποίησης μέσω του «λαού» είναι επίσης δραστήριοι καταστροφείς των παραδοσιακών γνώσεων των λαών, πού λογίζονται στο έξης ως μειονότητες ή ως δυνατικά χωριστικά κινήματα, ή μοίρα τών οποίων δέν μπορεί παρά νά είναι σκοταδιστική.¹⁰³

Επίσης αντιλαμβανόμαστε βτι ή πραγματική ύπαρξη αυτού του έξ ανάγκης αφηρημένου θέματος (αφηρημένου επειδή έχει σχηματιστεί μέ βάση το παράδειγμα του μόνου γνωρίζοντος υποκειμένου, δηλαδή του πομπού-δέκτη δηλωτικών αποφάνσεων μέ αξία αλήθειας, αποκλείοντας τά άλλα γλωσσικά παιχνίδια) εκκρεμεί στους θεσμούς, μέσα στους οποίους θεωρείται δ*τι διαβουλεύεται καί αποφασίζει, περιλαμβάνοντας τό ζλο ή ένα μέρος του κράτους. "Έτσι το ζήτημα του κράτους συμπλέκεται στενά μέ τό ζήτημα της επιστημονικής γνώσης.

Βλέπουμε όμως επίσης διτι αυτή ή συμπλοκή δέν μπορεί νά είναι απλή. Γιατί ό «λαός», πού είναι τό έθνος ή έστω ή ανθρωπότητα, δέν αρκείται, κυρίως στους πολιτικούς του θεσμούς, στην γνώση-νομοθετεί, δηλαδή διατυπώνει κελεύσματα πού Ιχουν αξία κανονιστικών άρχων.¹⁰⁴ ' Ασκει κατά συνέπεια τήν αρμοδιότητα του όχι μόνο στις δηλωτικές αποφάνσεις, πού προκύπτουν άπό τό αληθές, άλλα καί στις επιτακτικές αποφάνσεις, πού φιλοδοξούν νά είναι δίκαιες. "Όντως, όπως είπαμε, αυτή είναι ή ιδιότητα της αφηγηματικής γνώσης, άπ' όπου απέρρευσε ή έννοια της, δηλ. νά περιλαμβάνει καί τις δύο αυτές αρμοδιότητες, χωρίς νά μιλήσουμε για τά υπόλοιπα.

103. M. de Certeau, D. Julia καί J. Ravel, *Une politique de la tongue. La involution francaise et les patois*, Gallimard, 1975.

104. Για τήν διάκριση ανάμεσα στις επιταγές καί στις κανονιστικές αρχές βλ. O. Kalinowski, «Du metalangage ea logique. Reflexions sur la logique doontique et son rapport avec la logique des normes», *Documents de travail* 48 (Νοέμβριος 1975), Universita di Urbino.

Ο τρόπος νομιμοποίησης, για τον οποίο μιλούμε καί ό οποίος επανεισάγει τήν αφήγηση ως εγκυρότητα τής γνώσης, μπορεί επίσης νά πάρει δύο κατευθύνσεις, ανάλογα μέ τό άν εκπροσωπεί τό υποκείμενο τής αφήγησης ως γνωστικό ή ως πρακτικό υποκείμενο: ως ήρωα τής γνώσης ή ως ήρωα τής ελευθερίας. Καί λόγω αυτής τής εναλλακτικής λύσης ή νομιμοποίησης δχι μόνο δέν έχει πάντα τό ίδιο νόημα, άλλα και ή ίδια ή αφήγηση εμφανίζεται ήδη ως ανεπαρκής για νά τής δώσει μιά πλήρη εκδοχή.

ΟΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Θά εξετάσουμε δύο μεγάλες εκδοχές της νομιμοποιητικής αφήγησης, τήν μιά πιο πολιτική, τήν άλλη πιο φιλοσοφική, πού και οί δύο έχουν πολύ μεγάλη σημασία μέσα στην μοντέρνα ιστορία, Ιδιαίτερα στην ιστορία της γνώσης καί των θεσμών της.

Η μία Ιχει ως θέμα τήν ανθρωπότητα ως ήρωα της ελευθερίας. "Όλοι οί λαοί έχουν δικαίωμα πάνω στην επιστήμη. *Αν το κοινωνικό υποκείμενο δέν είναι ήδη τδ υποκείμενο της επιστημονικής γνώσης, αυτό συμβαίνει γιατί εμποδίστηκε άπδ τους ιερείς καί τους τυράννους. Το δικαίωμα πάνω στην επιστήμη πρέπει να ανακτηθεί. Είναι ευνόητο διτ αυτή ή αφήγηση επιτάσσει περισσότερο μιά πολιτική πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παρά εκπαίδευσης στδ επίπεδο των πανεπιστημίων καί των ανωτέρων σχολών.¹⁰⁶ Η εκπαιδευτική πολιτική της Γ' Δημοκρατίας δίνει Ινα τρανταχτό παράδειγμα αυτών τών προϋποθέσεων.

"Όσο γιά τήν ανώτερη εκπαίδευση, αυτή ή αφήγηση δείχνει

105. "Ένα ίχνος αυτής της πολιτικής βρίσκουμε στην θέσπιση μιας τάξης φιλοσοφίας στο τέλος της μέσης εκπαίδευσης. 'Ακόμα, στο σχέδιο της 'Ομάδας 'Ερευνών γιά τήν Διδασκαλία της Φιλοσοφίας νά διδάσκεται «φιλοσοφία» άπό τόν πρώτο κύκλο της μέσης εκπαίδευσης: G.R.E.P.H., «La Philosophie declassée», *Qui a peur de la philosophies*, Paris, Flammarion, 1977. Φαίνεται πώς αυτή ή κατεύθυνση προσανατολίζει τήν δομή των προγραμμάτων τών C.E.G.E.P. στο Κεμπέκ, καί κυρίως εκείνων τής φιλοσοφίας (βλ. γιά παράδειγμα τά *Cahiers de l'enseignement colUgial* 1975-1976 γιά τήν φιλοσοφία).

σαν να περιορίζει αναγκαστικά την εμβέλεια της. "Έτσι αναφέρονται γενικά τὰ σχετικά μέτρα του Ναπολέοντα με σκοπό την δημιουργία διοικητικών καὶ επαγγελματικών στελεχών αναγκαίων στην σταθερότητα τοῦ κράτους.¹⁰⁸ Έδώ λησμονείται ότι αυτό τό τελευταίο, μέσα στην προοπτική της αφήγησης των ελευθεριών, δέν αυτόνομοποιείται, άλλα νομιμοποιείται από τόν λαό. ""Αν οι θεσμοί της ανώτερης εκπαίδευσης είναι βντως προορισμένοι από τήν αυτοκρατορική πολιτική για τόν ρόλο του φυτωρίου στελεχών τοῦ κράτους και δευτερευόντως της κοινωνίας των πολιτών, τότε διαμέσου της διοίκησης και των επαγγελμάτων, δπου θά ασκηθεί ή δραστηριότητα τους, τό ίδιο τό έθνος λογίζεται δι κατακτά τις ελευθερίες του χάρη στην διάδοση τών νέων γνώσεων μέσα στον πληθυσμό. Ο ίδιος συλλογισμός Ισχύει κατά μείζονα λόγο για τήν ίδρυση καθαυτό επιστημονικών θεσμών. Ξανασυναντούμε τήν προσφυγή στην αφήγηση τών ελευθεριών κάθε φορά πού τό κράτος αναλαμβάνει άμεσα τήν κατάρτιση τοῦ «λαοῦ» υπό τήν ονομασία τοῦ έθνους και τήν δρομολόγηση του στον δρόμο της προόδου.¹⁰⁷ Μέ τήν άλλη αφήγηση της νομιμοποίησης, ή σχέση ανάμεσα στην επιστήμη, στό έθνος καὶ στό κράτος επιτρέπει μιαν επεξεργασία ολωσδιόλου διαφορετική. Αυτή εμφανίζεται κατά τήν θεμελίωση τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου μεταξύ 1807 καὶ 1810.¹⁰⁸

106. Βλ. H. Janne, «L'Universite et les besoins de la sociöto contemporaine», *Cahiers de VAssociation internationale des unioersite"s* 10 (1970)· αναφέρεται από: Commission d'etude sur les universites, *Docu-ment de consultation*, Montreal, 1978.

107. Μια «σκληρή» Ικφρασή της (σχεδόν μυστικοστρατιωτική) βρίσκου-με στον Julio de Mesquita Filho, *Discurso de Paraninfo daprimeiro turma de licenciadoe pela Faculdade de Fihsofia, CUncas e Letras da Unieersida- de de Sad Paulo* (25 Ιανουαρίου 1937)* καὶ μιαν έκφραση προσαρμοσμένη στά μοντέρνα προβλήματα ανάπτυξης της Βραζιλίας στό *Relatorio do Grupo de Trabalho, Reforma Universitaria*, Μπραζιλία, Ήπουργεία παιδείας, πολι-τισμού, σχεδίου κτλ., ΑΟγουστος 1968. Αυτά τὰ τεκμήρια αποτελούν μέρος ένος φακέλλου για το βραζιλιανό πανεπιστήμιο πού μου προσέφερε ευγενώς ή Helena C. Chamlian καὶ ή Martha Ramos de Carvalho, τοῦ πανεπιστη- μίου τοῦ Sad Paulo· τις ευχαριστώ.

108. Ο φάκελλος είναι προσιτός στον γαλλόφωνο αναγνώστη χάρη στην φροντίδα τοῦ Miguel Abensour καὶ τοῦ Κολλεγίου Φιλοσοφίας: *Philosophies*

Ἡ επιρροή της θά είναι σημαντικότερη πάνω στην οργάνωση της ανώτερης εκπαίδευσης στίς νεοσύστατες χώρες κατά τόν δέκατο ένατο καί εικοστό αιώνα.

Μέ τήν ευκαιρία αὐτῆς τῆς δημιουργίας, ὁ Πρώσσοσ υπουργός βρέθηκε ανάμεσα σ' ένα σχέδιο του Fichte καί στίς αντίθετες απόψεις πού διατύπωσε ὁ Schleiermacher. Ὁ Wilhelm von Humboldt ἔπρεπε νά ξεδιαλύνει τήν περίπτωση* πήρε μιαν ἀπόφαση πού ευνουούσε τήν πιά «φιλελεύθερη» ἐπιλογή του δεύτερου.

*Ἄν διαβάσουμε τό υπόμνημα του Humboldt, μπορεῖ νά νιώσουμε τόν πειρασμό νά αναγάγουμε Ὁλη του τήν πολιτική του ἐπιστημονικοῦ θεσμοῦ στην περίφημη ἀρχή: «Ἄναζητεῖστε τήν ἐπιστήμη ὡς τέτοια». Αὐτό θά ἰσοδυναμοῦσε μέ παρεξήγηση τῆς σκοπιμότητας αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία εἶναι πολύ κοντινή μέ ἐκείνη πού ἐκθέτει πληρέστερα ὁ Schleiermacher καί διέπει τήν ἀρχή τῆς νομιμοποίησης πού μας ἐνδιαφέρει:

Βέβαια ὁ Humboldt διακηρύσσει Ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὑπακούει στους δικούς τῆς κανόνες, Ὅτι ὁ ἐπιστημονικός θεσμός «ζεῖ καὶ ἀνανεώνεται ἀκατάπαυστα ἀφ' ἑαυτοῦ, χωρίς κανέναν καταναγκασμό καὶ καθορισμένη σκοπιμότητα». Προσθέτει Ὁμως Ὅτι τό Πανεπιστήμιο οφείλει νά διαθέσει ξανά τό υλικό του, τήν ἐπιστήμη, γιά «τήν πνευματική καί ἠθική παιδεία τοῦ ἔθνους». ¹⁰⁹ "Ὁμως πῶς μπορεῖ αὐτό τό ἀποτέλεσμα τῆς Bildung νά προκύψει ἀπό μιαν ἀνιδιοτελή ἐρευνα τῆς γνώσης; Μήπως τό κράτος, τό ἔθνος, ἡ ἀνθρωπότητα ολόκληρη δέν εἶναι ἀδιάφορα ἀπέναντι στην γνώση ὡς αὐτοσκοπός; Ἐκείνο πού δντως τά ἐνδιαφέρει, σύμφωνα μέ τήν ὁμολογία του Humboldt, δέν εἶναι ἡ γνώση, ἀλλά ὁ «χαρακτήρας καί ἡ δράση».

Ὁ σύμβουλος τοῦ υπουργοῦ βρίσκεται ἔτσι μπροστά σέ μιὰ μείζονα σύγκρουση, πού θυμίζει τήν ρήξη πού εἰσήγαγε ἡ καντια-

de rUniversiti. L'idSalisme allemand et la question de funiversiti (κείμενα τον Schelling, Fichte, Schleiermacher, Humboldt, Hegel), Payot, 1979.

109. «Γιά τήν ἐσωτερική καί ἐξωτερική οργάνωση των ἀνώτερων εκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων στό Βερολίνο» (1810), *Philosophies de tUnioersiti, loc.cit.*, 321.

νή κριτική ανάμεσα στο γινώσκειν και στο βούλεσθαι, τήν σύγκρουση ανάμεσα σέ Ινα γλωσσικό παιχνίδι πού απαρτίζεται από δηλώσεις αναφερόμενες αποκλειστικά στό κριτήριο της αλήθειας και σ' ένα γλωσσικό παιχνίδι πού επιτάσσει τήν ηθική, κοινωνική, πολιτική πρακτική και πού περιλαμβάνει κατ' ανάγκη αποφάσεις και υποχρεώσεις, δηλ. αποφάνσεις από τις όποιες δέν περιμένουμε νά είναι αληθείς, άλλα ακριβείς, και οί όποιες σέ τελευταία ανάλυση δέν προκύπτουν από τήν επιστημονική γνώση.

Η ενοποίηση αυτών τών δύο συνόλων του λόγου είναι εντούτοις απαραίτητη στην Bildung, στην οποία αποσκοπεί τό σχέδιο του Humboldt *χαΧ* ή όποια συνίσταται 8χι μόνο στην απόκτηση γνώσεων από μέρους τών υποκειμένων, άλλα στην κατάρτιση ενός υποκειμένου πλήρως νομιμοποιημένου από τήν γνώση καί τήν κοινωνία. Ο Humboldt επικαλείται έτσι Ινα Πνεύμα, τό όποιο ό Fichte αποκαλούσε Ζωή, κινούμενο από έναν τριπλό πόθο ή καλύτερα από μια τριπλή ενιαία λαχτάρα: τήν λαχτάρα «νά αντλήσει τα πάντα από μια πρωταρχή», στην οποία ανταποκρίνεται ή επιστημονική δραστηριότητα' τήν λαχτάρα «νά συσχετίσει τά πάντα μέ ένα ιδεώδες», ή οποία διέπει τήν ηθική και κοινωνική πρακτική· τήν λαχτάρα «νά συνενώσει αυτή τήν αρχή καί αυτό τό ιδεώδες σέ μιά μοναδική Ιδέα», ή οποία εξασφαλίζει &α ή αναζήτηση τών αληθινών αιτίων μέσα στην επιστήμη δέν μπορεί νά μίν συμπέσει μέ τήν επιδίωξη ακριβών σκοπών μέσα στην ηθική καί πολιτική ζωή. Τό νόμιμο υποκείμενο συγκροτείται από αυτή τήν έσχατη σύνθεση.

Ο Humboldt προσθέτει σέ αυτό τό χωρίο δι τούτη ή τριπλή λαχτάρα ανήκει φυσιολογικά στον «πνευματικό χαρακτήρα του γερμανικού έθνους». ¹¹⁰ Πρόκειται για μιά διακριτική παραχώρηση στην άλλη αφήγηση, δηλαδή στην ιδέα 6τι τό υποκείμενο της γνώσης είναι δ λαός. Στην πραγματικότητα αυτή ή Εδέα απέχει πολύ από τό νά συμφωνεί μέ τήν αφήγηση της νομιμοποίησης της γνώσης 6πως προτείνεται από τόν γερμανικό ιδεαλισμό. Η φιλοποψία ενός Schleiermacher, ενός Humboldt κι ακόμα κι ενός Hegel

110. *Ibid.*, 323.

απέναντι στο κράτος είναι ενδεικτική. "Αν ό Scheiermacher τρέμει τόν στενοκέφαλο εθνικισμό, τόν προστατευτισμό, τήν χρησιμοθηρία, τόν θετικισμό πού κατευθύνει τις δημόσιες εξουσίες στα θέματα της επιστήμης, είναι γιατί ή αρχή της επιστήμης δέν έγκειται, έστω καί έμμεσα, σέ αυτές. Υποκείμενο της γνώσης δέν είναι ό λαός, είναι τό θεωρητικό πνεύμα. Αυτό δέν ενσαρκώνεται, όπως στην Γαλλία μετά από τήν Επανάσταση, σέ ένα Κράτος, αλλά σέ έγχ Σύστημα. Τό γλωσσικό παιχνίδι της νομιμοποίησης δέν είναι πολιτικοκρατικό, άλλα φιλοσοφικό.

Η μεγάλη λειτουργία πού έχουν νά επιτελέσουν τά πανεπιστήμια, είναι νά «εκθέσουν τό σύνολο των γνώσεων και νά παρουσιάσουν τις αρχές ταυτόχρονα μέ τά θεμέλια κάθε γνώσης», γιατί «δέν υπάρχει δημιουργική επιστημονική Ικανότητα χωρίς θεωρητικό πνεύμα».¹¹¹ Η θεωρία είναι εδώ τό Ονομα πού φέρει ό λόγος σχετικά μέ τή νομιμοποίηση τοῦ επιστημονικού λόγου. Οί Σχολές είναι λειτουργικές· τό Πανεπιστήμιο είναι θεωρητικό, δηλαδή φιλοσοφικό.¹¹² Αυτή ή φιλοσοφία οφείλει νά αποκαταστήσει τήν ενότητα των διεσπαρμένων σέ ιδιαίτερες επιστήμες γνώσεων μέσα στά σπουδαστήρια καί μέσα στις προπανεπιστημιακές διδασκαλίες· δέν μπορεί νά τό επιτύχει αυτό παρά μόνο μέσα σέ ένα γλωσσικό παιχνίδι πού τις συνδέει μεταξύ τους σάν στιγμές μέσα στό γίνεσθαι του πνεύματος, συνεπώς μέσα σέ μian αφήγηση ή μάλλον μέσα σέ μian ορθολογική μετααφήγηση. Η *Έγκυκλοπαίδεια* του Hegel (1817-27) θά επιδιώξει νά ικανοποιήσει αυτό τό σχέδιο της υλοποίησης, πού είναι ήδη παρόν στον Fichte και στον Schelling ως ιδέα του Συστήματος.

Έδώ, στό σχέδιο ανάπτυξης μιας Ζωής πού συνάμα είναι Υποκείμενο, παρατηρείται ή επιστροφή της αφηγηματικής γνώσης. Υπάρχει μιά οικουμενική «ιστορία» του πνεύματος, τό πνεύμα είναι «ζωή» καί αυτή ή «ζωή» είναι ή παρουσίαση καί ή διατύπωση εκείνου πού είναι ή Ήδια αυτή, έχει ως μέσο τήν γνώση κα-

111. F. Schleiermacher, «Ευκαιριακές σκέψης για τά πανεπιστήμια σύμφωνα μέ τήν γερμανική αντίληψη» (1808), *ibid.*, 270-271.

112. «Η φιλοσοφική διδασκαλία έχει έν γένει αναγνωριστεί ως το θεμέλιο κάθε πανεπιστημιακής δραστηριότητας» (*ibid.*, 272).

θώς είναι διατεταγμένη με δλες τΙς μορφές της μέσα στις εμπειρικές επιστήμες. Η εγκυκλοπαίδεια του γερμανικού ιδεαλισμού είναι ή αφήγηση της «ιστορίας» αυτής της ζωής-ύποκείμενο. Άλλα εκείνο πού γέννα είναι μια μετααφήγηση, γιατί αυτό πού αφηγείται αυτή ή αφήγηση δέν πρέπει νά είναι εχας λαός παραχωμένος μέσα στην ιδιαίτερη θετικότητα τών παραδοσιακών γνώσεων του, και ούτε βέβαια τό σύνολο τών ειδημόνων, καθώς αυτοί περιορίζονται από τους επαγγελματισμούς πού αντιστοιχούν στις ειδικότητες τους.

Δέν μπορεί νά είναι παρά Ινα μεταϋποκείμενο πού διατυπώνει τη νομιμότητα τών λόγων τών εμπειρικών επιστημών και τή νομιμότητα τών άμεσων θεσμών τών λαϊκών πολιτισμών. Αυτό τό μεταϋποκείμενο, διατυπώνοντας τό κοινό τους θεμέλιο, πραγματώνει τον υπονοούμενο σκοπό τους. Ο τόπος πού κατοικεί είναι τό θεωρητικό πανεπιστήμιο. Η θετική επιστήμη καί ό λαός είναι απλώς ακατέργαστες μορφές του. Τό ίδιο τό κράτος-έθνος δέν μπορεί νά εκφράσει έγκυρα τόν λαό παρά μόνο μέσω της θεωρητικής γνώσης.

¹Ηταν αναγκαίο νά παρουσιάσουμε τήν φιλοσοφία πού νομιμοποιεί τήν ίδρυση τοϋ βερολινέζικου πανεπιστημίου καί Κπρεπε νά είναι ό κινητήριος μοχλός της ανάπτυξης του καί της ανάπτυξης της σύγχρονης γνώσης. "Έχουν πει διτ αυτή ή πανεπιστημιακή οργάνωση χρησίμευσε ως πρότυπο για τήν συγκρότηση ή τήν αναθεώρηση της ανώτερης εκπαίδευσης κατά τόν δέκατο ένατο και τόν εικοστό αιώνα σέ πολλές χώρες, αρχίζοντας από τις ΗΠΑ.¹¹³ Άλλά προπαντός αυτή ή φιλοσοφία, πού διόλου δέν έχει εξαφανιστεί, κυρίως στους πανεπιστημιακούς κύκλους,¹¹⁴ προτείνει μέ Ιδιαίτερα ζωνρό τρόπο μιά λύση πού έχει δοθεί στό πρόβλημα της νομιμότητας της γνώσης.

113. Ο Α. Touraine αναλύει Α; αντιφάσεις αυτής της μεταφύτευσης στο *UnivereiU et societi aux Etats-Unis*, Seuil, 1972, 32-40.

114. ΑΙσθητή ακόμα καί στα συμπεράσματα ενός R. Nisbet, *The De gradation of the Academic Dogma: the University in America, 1945-1970*, London, Heinemann, 1971. Ο συγγραφέας είναι καθηγητής στο πανεπιστήμιο τής Καλιφόρνιας, Riverside.

Έδώ δέν δικαιώνεται ή αναζήτηση καί ή διάδοση της γνώσης μέ βάση μιαν χρηστική αρχή. Διόλου δέν πιστεύεται Οτι ή επιστήμη οφείλει νά υπηρετήσει τά συμφέροντα του κράτους καί/ή της κοινωνίας τών πολιτών. Παραμερίζεται ή ανθρωπιστική αρχή, σύμφωνα μέ τήν οποία ή ανθρωπότητα αίρεται σέ αξιοπρέπεια και ελευθερία μέσω της γνώσης. Ο γερμανικός ιδεαλισμός καταφεύγει σέ μιá μετααρχή πού θεμελιώνει τήν ανάπτυξη της γνώσης και συνάμα της κοινωνίας και του κράτους μέσα στην τελείωση της «ζωής» ενός 'Υποκειμένου, τό όποιο ό Fichte αποκαλεί «θεία Ζωή» καί δ Hegel «Ζωή του πνεύματος». Μέσα σέ αυτή τήν προοπτική ή γνώση βρίσκει πρώτα-πρώτα τή νομιμότητα της στον εαυτό της, και τούτος μπορεί νά πει τί είναι τό κράτος και τί ή κοινωνία.¹¹⁸ Άλλα δέν μπορεί νά εκπληρώσει αυτό τόν ρόλο παρά μόνο αλλάζοντας βαθμίδα, γιά νά τό πούμε έτσι, παύοντας νά είναι ή θετική γνώση της αναφοράς της (της φύσης, της κοινωνίας, του κράτους κτλ.) και αποβαίνοντας συνάμα ή γνώση αυτών τών γνώσεων, δηλαδή γνώση θεωρητική. Κάτω από τήν ονομασία της Ζωής, του Πνεύματος, ονομάζει τόν ίδιο του εαυτό της.

"Ένα αξιοσημείωτο αποτέλεσμα του θεωρητικού σχεδίου είναι Οτι βλοι οι γνωστικοί λόγοι πάνω σέ Όλες τις πιθανές αναφορές εκλαμβάνονται Οχι μέ τήν αξία τους ως άμεσης αλήθειας, άλλα μέ τήν αξία πού προσλαμβάνουν επειδή κατέχουν μιαν ορισμένη θέση μέσα στην διαδρομή του Πνεύματος ή της Ζωής, ή άν προτιμάτε, μιαν ορισμένη θέση μέσα στην Εγκυκλοπαίδεια πού αφηγείται ό θεωρητικός λόγος. Αυτός τους αναφέρει εκθέτοντας γιά τόν εαυτό του εκείνο πού ξέρει, δηλαδή εκθέτοντας τόν ίδιο τόν εαυτό του. Μέσα σέ αυτή τήν προοπτική ή αληθινή γνώση είναι πάντα μιá γνώση έμμεση, καμωμένη από αποφάνσεις πού έχουν συγκομισθεί και ενσωματωθεί στην μετααφήγηση ενός υποκειμένου πού εξασφαλίζει τή νομιμότητα τους.

Τό ίδιο ισχύει γιά Όλους τους λόγους, έστω καί άν δέν είναι γνωστικοί, γιά παράδειγμα τους λόγους του δικαίου και τοΟ κρά-

115. Βλ. O. W. Hegel, *Philoeophie dee Rechts* (1821), γαλλ. μτφ. Haan, *Principe* de la philoeophie du droit*, Gallimard, 1940.

τους. Ο σύγχρονος μας¹¹¹ ερμηνευτικός λόγος έχει έκπηγάσει από αυτή την προϋπόθεση, πού έν τέλει μας διαβεβαιώνει διτι υπάρχει νόημα για νά τό γνωρίσουμε, και έτσι προσδίδει τή νομιμότητα της στην ιστορία, καί κυρίως σέ εκείνη της γνώσης. Οί αποφάνσεις εκλαμβάνονται ως αυτόνυμα του έαυτού τους¹¹⁷ καί τοποθετούνται μέσα σέ μιά κίνηση όπου λογίζονται διτι γεννούν οί μέν τίς δέ: αυτοί είναι οί κανόνες του θεωρητικού γλωσσικού παιχνιδιού. Τό πανεπιστήμιο, όπως λέει καί τό όνομά του, είναι ό αποκλειστικός θεσμός τους.

'Αλλά, όπως έχουμε πει, τό πρόβλημα της νομιμότητας μπορεί νά λυθεί καί μέ τήν άλλη μεθόδευση. Πρέπει νά σημειώσουμε τήν διαφορά: ή πρώτη εκδοχή της νομιμότητας βρήκε μιά νέα ίσχύ σήμερα πού ή ισορροπία της καταστατικής θέσης της γνώσης έχει διαταραχτεί καί ή θεωρητική της ενότητα διασπαστεί.

Η γνώση εδώ δέν βρίσκει τήν εγκυρότητα μέσα στον εαυτό της, δηλαδή μέσα σ' ένα υποκείμενο πού αναπτύσσεται ενεργοποιώντας τίς γνωστικές του δυνατότητες, άλλα σέ Ινα πρακτικό υποκείμενο πού είναι ή ανθρωπότητα. Η αρχή της κίνησης πού εμφανίζει τόν λαό δέν είναι ή γνώση στην αυτόνομοποίησή της, άλλα ή ελευθερία στην αυτόθεμελίωσή της ή, άν προτιμάτε, στην αυτοδιαχείριση της. Τό υποκείμενο είναι ένα υποκείμενο συγκεκριμένο ή υποθετικά τέτοιο, ή εποποιία του συνίσταται στην χειραφέτηση του από όλα, όσα τό εμποδίζουν νά αυτόκυβερνηθεϊ. Υποτίθεται διτι οί νόμοι, πού επιβάλλει στον εαυτό του, είναι δίκαιοι, όχι επειδή είναι σύμφωνοι μέ κάποια εξωτερική φύση, άλλα επειδή από τό σύνταγμα οί νομοθέτες δέν είναι παρά οί πολίτες πού υπακούουν στους νόμους, καί κατά συνέπεια ή βούληση ν' αποδίδει ό νόμος δικαιοσύνη, πού είναι ή βούληση του πολίτη, συμπίπτει μέ

116. Βλ. P. Ricoeur, *Le conflit des interpretations. Essais d'hermeneutique*, Paris, Seuil, 1969· H. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, Mohr, β' fecÄ. 1965, γαλλ. μτφ. *Vérité et methode*, Seuil, 1976.

117. Έστω δύο αποφάνσεις: (1) Φάνηκε τό φεγγάρι· (2) Η απόφαση / Τό φεγγάρι φάνηκε / είναι δηλωτική· Λέγεται πώς στο (2) τό σύνταγμα / Τό φεγγάρι φάνηκε / είναι αυτόνυμο του (1). Βλ. J. Rey-Debove, *Le metalangage*, Le Robert, 1978, μέρος IV.

τήν βούληση του νομοθέτη, δηλ. με την βούληση να θεσπίζει ή δικαιოსύνη τον νόμο.

Αυτός δ τρόπος νομιμοποίησης μέσω της αυτονομίας της προνομιάς βούλησης¹¹⁸ ευνοεί, όπως βλέπουμε, Ινα ολωσδιόλου διαφοροτικό γλωσσικό παιχνίδι, εκείνο τό όποιο ό Kant ονόμαζε προσταγή καί οι συγκαρινοί αποκαλούν επιταγή. Τό σημαντικό δέν είναι ή δέν είναι μόνο να νομιμοποιούνται δηλωτικές αποφάνσεις, πού απορρέουν από τό αληθές, όπως: *Η Γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο*, άλλα επιτακτικές αποφάνσεις αναφερόμενες στό δίκαιο, όπως: *Πρέπει να καταστραφεί ή Καρχηδόνα*, ή: *Πρέπει να ορίσουμε τον ελάχιστο μισθό σε Χ φράγκα*. Μέσα σε αυτήν την προοπτική, ή θετική γνώση δέν έχει άλλο ρόλο από τό να πληροφορήσει τό πρακτικό υποκείμενο για την πραγματικότητα, μέσα στην οποία πρέπει να ενταχθεί ή εκτέλεση της επιταγής. Του επιτρέπει να περιγράψει τό εκτελέσιμο, με την έννοια εκείνου πού μπορούμε να κάνουμε. 'Αλλά τό εκτελέσιμο, με την έννοια εκείνου πού οφείλουμε να κάνουμε, δέν του ανήκει. "Άλλο πράγμα είναι να είναι δυνατό κάτι, καί άλλο να είναι δίκαιο. Η γνώση δέν είναι πλέον τό υποκείμενο, είναι στην υπηρεσία του* ή μόνη νομιμότητα του (άλλα αυτή είναι πολύ σημαντική) είναι να επιτραπεί στην ηθικότητα να γίνει πραγματικότητα.

"Έτσι εισάγεται μία σχέση της γνώσης με την κοινωνία και με τό κράτος της, πού έξ δρισμού είναι ή σχέση του μέσου προς τόν σκοπό. Επιπλέον οί επιστήμονες δέν πρέπει να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε αυτή παρά μόνο Αν κρίνουν σωστή την πολιτική του κράτους, δηλαδή τό σύνολο των επιταγών του. Μπορούν να απορρίψουν τις επιταγές του κράτους έν ονόματι της κοινωνίας των

118. Η αρχή, τουλάχιστον σχετικά με την υπερβατική ηθική, είναι καντιανή: βλ. την *Κριτική του πρακτικού Λόγου*. 'Αναφορικά με την πολιτική της εμπειρικής ηθικής, ό Kant είναι σώφρων άφοδ κανείς δέν μπορεί να ταυτιστεί με τό υπερβατικό κανονιστικό υποκείμενο, θεωρητικά ακριβέστερο είναι να συνεργαζόμαστε με τις υπάρχουσες εξουσίες. Βλ. για παράδειγμα: «Beantwortung der Frage: 'Was ist Aufklärung?」 (1784), γαλλ. μτφ. Piobetta, «Qu'est-ce que les Lumieres?」 στο Kant, *La philoaoopkie de l'histoire*, Aubier, 1934.

πολιτών, της οποίας αποτελούν μέλη, αν πρεσβεύουν &τι τούτη δέν εκπροσωπείται καλά άπο εκείνο. Αυτός ό τύπος νομιμοποίησης τους αναγνωρίζει διτι ώς πρακτικά ανθρώπινα όντα διαθέτουν τήν εξουσία νά μή δεχτούν νά βοηθήσουν ώς ειδήμονες μιαν πολιτική εξουσία, τήν οποία κρίνουν άδικη, δηλαδή μή θεμελιωμένη στην καθαυτό αυτονομία. Μπορεί μάλιστα νά φτάσουν μέχρι σημείου νά χρησιμοποιήσουν τήν επιστήμη τους για νά δείξουν πώς αυτή ή αυτονομία δέν έχει πραγματωθεί αληθινά μέσα στην κοινωνία και τό κράτος. "Έτσι ξαναβρίσκουμε τήν κριτική λειτουργία της γνώσης. Γεγονός παραμένει όμως διτι ή τελευταία δέν έχει άλλη τελική νομιμότητα άπδ τό νά υπηρετήσει τους σκοπούς πού επιδιώκει τό πρακτικό υποκείμενο, δηλ. ή αυτόνομη κοινότητα.¹¹⁹

Αυτή ή κατανομή των ρόλων μέσα στην επιχείρηση της νομιμοποίησης είναι ενδιαφέρουσα, κατά τήν γνώμη μας, επειδή, αντίθετα προς τήν θεωρία του συστήματος-υποκειμένου, δείχνει διτι δέν υπάρχει ενοποίηση ούτε όλοποίηση των γλωσσικών παιχνιδιών μέσα σε Ιναν μεταλόγο. Έδώ απεναντίας τό προνόμιο πού αποδίδεται στις επιτακτικές αποφάνσεις, δηλαδή όσες εκφέρει τό πρακτικό υποκείμενο, τις καθιστά ανεξάρτητες εξ ορισμού άπό τις αποφάνσεις της επιστήμης, ή λειτουργία των οποίων δέν είναι παρά ή πληροφόρηση του υποκειμένου τούτου.

Δύο παρατηρήσεις:

1. Θά ήταν εύκολο νά δείξουμε διτι ό μαρξισμός ταλαντεύτηκε ανάμεσα στους δύο τρόπους αφηγηματικής νομιμοποίησης πού μόλις περιγράψαμε. Τό Κόμμα μπορεί νά πάρει τήν θέση του Πανεπι-

119. Βλ. I. Kant, *art. cit.*· J. Habermas, *Strukturwandel der Oeffentlichkeit*, Frankfurt, Luchterhand, 1962' γαλλ. μτφ. του Launay, *L'espace public. Archiologie de la publicite eomme dimension constitutive de la soeieti bourgeoise*, Payot, 1978. Οι όροι κοινό και δημοσιότητα εννοούνται όπως στις έκφρασης «δημοσιεύω μιαν Ιδιωτική αλληλογραφία», «δημόσια συζήτηση» κτλ. Αυτή ή αρχή της *Oeffenüichkeit* καθοδήγησε τήν δράση πολλών επιστημονικών ομάδων στα τέλη της δεκαετίας του '60, κυρίως το κίνημα «Survivre», τήν ομάδα «Scientists and Engineers for Social and Political Activity» (Η.Π.Α.) και τήν ομάδα «British Society for Social Responsibility in Science» (Μ. Βρετανία).

στημίον, τό προλεταριάτο τήν θέση του λαού ή της ανθρωπότητας, ό διαλεκτικός υλισμός τήν θέση του θεωρητικού ιδεαλισμού κτλ.: Ιτσι μπορεί να προκύψει δ σταλινισμός καί ή ειδική του σχέση μέ τις επιστήμες, πού απλώς παραθέτουν τήν μετααφήγηση της πορείας προς τόν σοσιαλισμό ως Ισοδύναμου της ζωής του πνεύματος. 'Αλλά ό μαρξισμός μπορεί αντίθετα, σύμφωνα μέ τήν δεύτερη εκδοχή, νά αναπτυχθεί ως κριτική γνώση, δεχόμενος διττό ό σοσιαλισμός δέν είναι τίποτε άλλο από τήν συγκρότηση του αυτόνομου υποκειμένου καί Οτι Ολη ή δικαίωση των επιστημών είναι νά προσφέρουν στό εμπειρικό υποκείμενο (τό προλεταριάτο) τα μέσα της χειραφέτησης του σέ σχέση μέ τήν αλλοτρίωση καί τήν καταστολή: αυτή ήταν συνοπτικά ή θέση της Σχολής της Φραγκφούρτης.

2. Μπορούμε νά διαβάσουμε τόν *Λόγο* του Heidegger, πού εκφώνησε στις 27 Μαΐου 1933 κατά τήν ανάληψη της πρυτανείας του Πανεπιστημίου του Φράμπουργκ,¹⁸⁰ σάν Ινα δυστυχές επεισόδιο της νομιμοποίησης. Έκεί ή θεωρητική επιστήμη έγινε ή έρω-τηματοθεσία για τό Είναι. Τό Είναι αποτελεί τήν «μοίρα» του γερμανικού λαού, πού αποκαλείται «ιστόρικοπνευματικός λαός». Μέ αυτό τό υποκείμενο συνδέονται οί τρεις υπηρεσίες: ή εργασία, ή άμυνα καί ή γνώση. Τό Πανεπιστήμιο εξασφαλίζει τήν μεταγνώ-ση αυτών των τριών υπηρεσιών, δηλαδή τήν επιστήμη. Συνεπώς ή , νομιμοποίηση επιτελείται Οπως στον ιδεαλισμό μέσω ενός μετα-λόγου, πού αποκαλείται επιστήμη και έχει οντολογική αξίωση. Ωστόσο ό λόγος αυτός έρωτα, δέν ολοποιεί. Και από τήν άλλη μεριά, τό Πανεπιστήμιο, ως δ τόπος Οπου εδράζεται ό λόγος του-τος, χρωστάει αυτήν τήν επιστήμη σέ ένα λαό του οποίου ή «ιστορική αποστολή» έγκειται στό νά τόν επιτελέσει εργαζόμενος, μα-χόμενος καί γνωρίζοντας. Αυτός δ λαός-όποκείμενο δέν έχει ως αποστολή τήν χειραφέτηση της ανθρωπότητας, άλλα τήν πραγμάτωση του «άληθινού του πνευματικού κόσμου», πού είναι ή «πιό βαθείά δύναμη διατήρησης των δυνάμεων της γης και του αίμα-

120. Ο G. Oranel fccocve μια γαλλική μπάφραση στό *Phi*, Συμπλήρωμα στό *Annales de l'unioersiU de Toukuse-Le Mirail*, Toulouse (Ιανουάριος 1977).

τος». Αυτή ή παρείσφρυση της αφήγησης της φυλής καί της εργασίας μέσα στην αφήγηση τοῦ πνεύματος, γιά νά νομιμοποιήσει την γνώση και τους θεσμούς της, είναι διπλά άτυχης: μολονότι θεωρητικά ασταθής, εντούτοις επαρκούσε γιά νά βρει μέσα στό πολιτικό πλαίσιο αναφοράς ολέθριο απόηχο.

Χ

Η ΑΠΟΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

Μέσα στην σύγχρονη κοινωνία και στον σύγχρονο πολιτισμό, στην μεταμοντέρνα κοινωνία και στον μεταμοντέρνο πολιτισμό¹²¹ τὸ ζήτημα της νομιμοποίησης της γνώσης τίθεται με άλλους βρους. Ἡ μεγάλη αφήγηση ἀπώλεσε τὴν αξιοπιστία της, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι ὁ τρόπος ἐνοποίησης πού της ἀποδίδεται: θεωρητική ἀφήγηση, ἀφήγηση της χειραφέτησης.

Σέ αὐτὴ τὴν παρακμὴ τῶν ἀφηγήσεων μποροῦμε νὰ δοῦμε ἓνα ἀποτέλεσμα της ἀνόδου τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν τεχνολογιῶν μετὰ ἀπο τον δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο, πού ἐρίξε το βάρος περισσότερο στά μέσα της δράσης παρά στους σκοπούς της· ἢ ἐπίσης τὸ ἀποτέλεσμα της ἐπανεκδίπλωσης τοῦ φιλελεύθερου καπιταλισμοῦ μετὰ ἀπο τὴν ἀναδίπλωση του ὑπο τὴν προστασία του κεῦνσιανι-σμοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1930-1960· ἢ ἀνανέωση αὐτὴ ἐξάλειψε τὴν κομμουνιστικὴ ἐναλλακτικὴ λύση καὶ καταξίωσε τὴν ἀτομικὴ ἀπόλαυση ἀγαθῶν καὶ υπηρεσιῶν.

Αὐτές οἱ ἐρευνες τῶν αἰτίων εἶναι πάντα ἀπογοητευτικές. *Ἄν υποθέσουμε ὅτι δεχόμαστε τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη ἀπό αὐτές τίς υποθέσεις, μένει νὰ ἐξηγήσουμε τὸν συσχετισμὸ τῶν τάσεων πού ἐπικαλεστήκαμε μετὰ τὴν παρακμὴ της ἐνοποιητικῆς καὶ νομιμοποιού-

121. Βλ. σημ. 1. Ὅρισμένα; ἐπιστημονικὲς ὄψεις τοῦ μεταμοντερνισμοῦ ἀναφέρθηκαν στο I. Hassan, «Culture, Indeterminacy, and Immanence: Margins of the (Postmodern) Age», *Humanities in Society* 1 (Χημῶνας 1978), 51-85.

σας δύναμης τών μεγάλων αφηγήσεων της θεωρίας και της χειραφέτησης.

Το πλήγμα πού μπορούν να καταφέρουν σέ βάρος της καταστατικής θέσης τής γνώσης ή αναζωπύρωση και ή ευημερία του καπιταλισμού, από τη μιά, καί ή παραπλανητική πρόοδος τών τεχνικών, από τήν άλλη, οπωσδήποτε είναι κατανοητό. 'Αλλά πρέπει πρώτα να εντοπίσουμε τά σπέρματα «άπονομιμοποίησης»¹²⁸ και μηδενισμού πού ήσαν σύμφυτα στις μεγάλες αφηγήσεις τού δέκατου ένατου αιώνα για νά καταλάβουμε πώς ή σύγχρονη επιστήμη μπορούσε νά αποτελεί πρόσφορο έδαφος για τέτοιες επιπτώσεις προτού κán αυτές εμφανιστούν.

Πρώτα-πρώτα ή θεωρητική Ιεράρχηση ενέχει ένα είδος αμφισημίας σέ σχέση μέ τήν γνώση. Δείχνει Οτι ή τελευταία είναι άξια τού ονόματος της μόνο στον βαθμό πού αναδιπλασιάζεται (αίρεται, hebt sich auf) παραθέτοντας τις δικές της αποφάνσεις μέσα στους κόλπους ενός λόγου δευτέρας τάξεως (αυτωνυμία) πού τις νομιμοποιεί. Είναι τό ίδιο σα νά λέμε δι, στην αμεσότητα του, ό δηλωτικός λόγος πού έχει ορισμένη αναφορά (έναν έμβιο οργανισμό, μιά χημική ιδιότητα, ένα φυσικό φαινόμενο κτλ.) στην πραγματικότητα δέν ξέρει δι, τι πιστεύει πώς γνωρίζει. Η θετική επιστήμη δέν είναι γνώση. Και ή θεωρία τρέφεται από τήν κατάργηση της. Μέ αυτό τόν τρόπο, ή έγελιανή Θεωρητική αφήγηση εμπεριέχει, όπως άλλωστε ομολογεί καί ό ίδιος ό Hegel,¹²⁸ έναν σκεπτικισμό στό πεδίο της Θετικής γνώσης.

Μιά επιστήμη πού δέν βρήκε τή νομιμότητα της δέν είναι αληθινή επιστήμη, πέφτει στην χαμηλότερη βαθμίδα, στην βαθμίδα της ιδεολογίας ή τού εργαλείου ισχύος, αν ό λόγος πού δφειλε νά τή νομιμοποιήσει εμφανίζεται κι ό ίδιος σά νά προκύπτει από μian επιστημονική γνώση, Οπως μιά «χυδαία» αφήγηση. Πράγμα πού

122. Ο Cl. Mueller χρησιμοποιεί τήν έκφραση «μιά διαδικασία άπονομιμοποίησης», στό *The Politics of Communication, he. cit.*, 164.

123. «Δρόμος της αμφιβολίας (...), δρόμος της απελπισίας (...), σκεπτικισμός», γράφει δ Hegel στον Πρόλογο της *Φαινομενολογίας τού πνεύματος*, για νά περιγράψει το αποτέλεσμα της θεωρητικής ώθησης πού δέχτηκε ή φυσική γνώση.

δέν παύει νά συμβαίνει άν στρέψουμε εναντίον του τους κανόνες του παιχνιδιού της επιστήμης εκείνης, τήν δποία δ ίδιος καταγγέλλει ώς εμπειρική.

"Έστω ή θεωρητική απόφαση: μια επιστημονική απόφαση είναι γνώση άν, καί μόνο άν, τοποθετείται άφ' έαυτης μέσα σε μιαν καθολική διαδικασία γένεσης. Τό ερώτημα πού τίθεται σχετικά μέ αύτδ τδ ζήτημα είναι: άραγε αυτή ή απόφαση αποτελεί γνώση μέ τήν έννοια πού ή ίδια καθορίζει; Είναι γνώση μόνο άν μπορεί νά τοποθετηθεί άπδ μόνη της μέσα σέ μιαν καθολική διαδικασία γένεσης. Καί πράγματι μπορεί. Της άρκει νά προϋποθέσει δτι αυτή ή διαδικασία υπάρχει (ή Ζωή του Πνεύματος) και δτι ή ίδια είναι μιá έκφραση της. Αυτή ή προϋπόθεση είναι μάλιστα απαραίτητη στδ παιχνίδι της θεωρητικής γλώσσας. "Αν δέν διατυπωθεί, τότε ή γλώσσα της νομιμοποίησης δέν θα είναι νόμιμη, καί μαζί μέ τήν επιστήμη θά βυθιστεί μέσα στδ ά-νόητο, τουλάχιστον άν δώσουμε πίστη στον ιδεαλισμό.

'Αλλά μπορούμε νά καταλάβουμε αυτή τήν προϋπόθεση μέ ένα εντελώς διαφορετικδ νόημα, πού μας φέρνει κοντά στδν μεταμοντέρνο πολιτισμό: δπως θά λέγαμε μέσα στην προοπτική πού υιοθετήσαμε πρωτύτερα, ή προϋπόθεση τούτη καθορίζει τήν ομάδα κανόνων πού πρέπει νά δεχτούμε γιά νά παίξουμε ένα θεωρητικδ παιχνίδι.¹²⁴ Μιά παρόμοια αποτίμηση προϋποθέτει αρχικά δτι δεχόμαστε ώς γενικδ τρόπο της γλώσσας της γνώσης τδν τρόπο των «θετικών» επιστημών, καί κατά δεύτερο λόγο δτι κρίνουμε πώς ή γλώσσα συνεπάγεται (τυπικές καί αξιωματικές) προϋποθέσεις πού οφείλει πάντα νά εξηγηί. Μέ άλλα λόγια, δ Nietzsche δέν κάνει τίποτε άλλο, δταν δείχνει δτι δ «ευρωπαϊκός μηδενισμός» προκύπτει άπδ τήν άυτοεφαρμογή της απαίτησης γιά αλήθεια πάνω στην ίδιαν αυτήν απαίτηση.¹²⁶

124. Γιά νά μήν παραφορτώσουμε τήν έκθεση, αφήνουμε γιά μιαν κα- τοπινότερη μελέτη την εξέταση αύτης της ομάδας κανόνων.

125. Nietzsche, «Der europäische Nihilismus» (ms N VII 3)- «der Nihilismus, ein normaler Zustand» (ms W II 1)- «Kritik des Nihilismus» (ms W VII3)- «Zum Plane» (ms W II I), βλ. *Nietzsche Werke Kritische Gesamtausgabe*, YII, 1 & 2 (1887-1889), Berlin, de Gruyter, 1970. Αυτά

"Έτσι φανερόνεται ή ιδέα της προοπτικής πού δέν απέχει, τουλάχιστον από αυτή τήν πλευρά, από τήν προοπτική του γλωσσικού παιχνιδιού. Έδώ έχουμε να κάνουμε μέ μια διαδικασία απονομιμοποίησής πού ίχει ως κίνητρο τήν απαίτηση της νομιμοποίησης. Η «κρίση» της επιστημονικής γνώσης, τα σημάδια της οποίας πολλαπλασιάζονται από τα τέλη του δέκατου έλατου αιώνα, δέν προέρχεται από μιά τυχαία γονιμότητα των επιστημών πού ή ίδια θα ήταν αποτέλεσμα της προόδου των τεχνικών και της επέκτασης του καπιταλισμού. Απορρέει από μιν εσωτερική διάβρωση της αρχής της νομιμοποίησης της γνώσης. Αυτή ή διάβρωση λειτουργεί μέσα στο θεωρητικό παιχνίδι, καί αυτή, χαλαρώνοντας τό εγκυκλοπαιδικό υφάδι μέσα στο όποιο κάθε επιστήμη βφειλε νά βρει τήν θέση της, επιτρέπει στις επιστήμες νά χειραφετηθούν.

Οί κλασικές οριοθετήσεις των διαφόρων επιστημονικών πεδίων υφίστανται ταυτόχρονα μιν κριτική επεξεργασία: γνωστικοί κλάδοι εξαφανίζονται, γίνονται καταπατήσεις στα σύνορα των επιστημών, άπ' όπου γεννιούνται νέες περιοχές. Η θεωρητική ιεραρχία των γνώσεων δίνει τήν θέση της σέ Ινα έμμενές και κατά κάποιον τρόπο «επίπεδο» δίκτυο διερευνήσεων, των οποίων τά αμοιβαία δρια δέν παύουν νά μετατοπίζονται. Οί παλαιές «σχολές» διασπείρονται σέ ινστιτούτα και ιδρύματα κάθε λογής, τά πανεπιστήμια χάνουν τήν λειτουργία της θεωρητικής νομιμοποίησης. Αποστερημένα από τήν ευθύνη της αναζήτησης, τήν οποία καταπνίγει ή θεωρητική αφήγηση, περιορίζονται στην μεταβίβαση των γνώσεων πού θεωρούνται καθιερωμένες καί εξασφαλίζουν μέ τήν διδακτική περισσότερο τήν αναπαραγωγή των καθηγητών παρά των ειδημόνων. Σέ αυτή τήν κατάσταση τά βρίσκει ό Nietzsche και τά καταδικάζει.¹²⁶

"Όσο γιά τήν άλλη μεθόδευση νομιμοποίησης, ή οποία προέρ-

τά κείμενα αποτέλεσαν αντικείμενο σχολιασμού από τον K. Ryjik, *Nietzsche, le manuscrit de Lenzer Heide*, δακτυλ., Department de philosophic, University de Paris VIII (Vincennes).

126. «Sur l'avenir de nos établissements d'enseignement» (1872), γαλλ. μτφ. Backes, στο F. Nietzsche, *Ecrits posthumes 1870-1873*, Gallimard, 1975.

χεται από την Aufklärung, δηλ. το σχέδιο της χειραφέτησης, ή ενδογενής του διαβρωτική δύναμη δέν είναι μικρότερη από εκείνη που δρα μέσα στον θεωρητικό λόγο. Αναφέρεται όμως σε μια άλλη πλευρά. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι θεμελιώνει τη νομιμότητα της επιστήμης, την αλήθεια, στην αυτονομία των συνομιλητών που αναλαμβάνουν την ηθική, κοινωνική και πολιτική πρακτική. Αλλά αυτή ή νομιμοποίηση αποτελεί εξαρχής πρόβλημα, όπως είδαμε: ανάμεσα σε μια δηλωτική απόφαση με γνωστική αξία και σε μια επιτακτική απόφαση με αξία πρακτική, ή διαφορά αφορά την καταλληλότητα, συνεπώς την αρμοδιότητα. Τίποτα δέν αποδειχνει ότι, αν είναι αληθής μια απόφαση που περιγράφει τι είναι μια πραγματικότητα, τότε είναι ακριβής ή επιτακτική απόφαση, που θα συνεπιφέρει αναγκαστικά την μεταβολή της.

"Εστω μια κλειστή πόρτα. Από το *Η πόρτα είναι κλειστή* ως το *Ανοίξτε την πόρτα* δέν υπάρχει ακολουθία, με την έγνοια της προτασιακής λογικής. Οί δύο αποφάνσεις έχουν να κάνουν με δύο σύνολα αυτόνομων κανόνων, που καθορίζουν διαφορετικές καταλληλότητες και συνεπώς διαφορετικές αρμοδιότητες. Έδώ τό αποτέλεσμα αυτής της διαίρεσης του Λόγου σε γνωστικό και θεωρητικό, από την μία μεριά, και πρακτικό, από την άλλη, έχει ως αποτέλεσμα να πλήττεται ή νομιμότητα του επιστημονικού λόγου, όχι άμεσα, άλλα έμμεσα, αποκαλύπτοντας ότι αυτός είναι ένα γλωσσικό παιχνίδι προικισμένο με τους δικούς του κανόνες (του οποίου οί αργιόδρομοι της γνώσης στον Kant είναι μια πρώτη σύνοψη), άλλα χωρίς καμιά αποστολή ρύθμισης του πρακτικού παιχνιδιού (οοτε του αισθητικού, άλλωστε). "Έτσι εξομοιώνεται με τά άλλα είδη λόγου.

Αυτή ή «άπονομιμοποίηση», αν την ακολουθήσουμε έστω και ελάχιστα και αν επεκτείνουμε την εμβέλεια της, όπως κάνει με τον τρόπο του ό Wittgenstein, όπως κάνουν με τό δικό τους τρόπο στοχαστές σαν τον M. Buber και τον E. Levinas,^{1*7} ανοίγει τον

127. M. Buber, *Je et Tu*, Aubier, 1938' *Dialogisches Leben*, Zürich, Müller, 1947. B. Levinas, *Totaliti et infini*, La Hague, Nijhoff, 1961.

δρόμο σέ ένα σημαντικό ρεύμα του μεταμοντερνισμού: ή επιστήμη παίζει τό δικό της παιχνίδι, δέν μπορεί νά νομιμοποιήσκει τα άλλα γλωσσικά παιχνίδια. Για παράδειγμα, τό παιχνίδι της επιταγής της διαφεύγει. Άλλα πριν άπ' δλα δέν μπορεί επιπλέον νά νομιμοποιήσκει τόν εαυτό της, δπως τό υπέθετε ή θεωρία.

Μέσα σέ αυτή τήν διασπορά τών παιχνιδιών της γλώσσας, εκείνο πού φαίνεται νά διαλύεται είναι τό ίδιο τό κοινωνικό υποκείμενο. Ο κοινωνικός δεσμός είναι γλωσσικός, άλλα δέν είναι καμωμένος άπό ένα μοναδικό νήμα. Είναι ένα υφάδι δπου διαπλέκονται τουλάχιστον δύο ε?δη, και στην πραγματικότητα Ινας απροσδιόριστος αριθμός, γλωσσικών παιχνιδιών πού υπακούουν σέ διαφορετικούς κανόνες. Ο Wittgenstein γράφει: «Μπορούμε νά εκλάβουμε τήν γλώσσα μας σάν μιά γηραιά πόλη: έχουμε έναν λαβύρινθο άπό δρομάκια και μικρές πλατείες, παλιά καί νέα σπίτια, σπίτια πού επεκτάθηκαν σέ πίο βψιμες εποχές, και δλα αυτά τριγυρισμένα άπό πολλά νέα προάστεια μέ ευθείς δρόμους πού Ιχουν εκατέρωθεν ομοιόμορφα σπίτια».¹²⁸ Καί για νά δείξει εντελώς, διτ ή αρχή της ενιαίας ολότητας ή της σύνθεσης κάτω άπό τήν εξουσία ενός μεταλόγου της γνώσης είναι ανεφάρμοστη, υποβάλλει τήν «πόλη» της γλώσσας στο παλιό παράδοξο του σωρείτη, ερωτώντας: «Άπό πόσα σπίτια και δρόμους καί πάνω αρχίζει μια πόλη νά είναι πόλη;».¹²⁹

Νέες γλώσσες έρχονται νά προστεθούν στίς παλαιές, σχηματίζοντας τα προάστεια της παλαιάς πόλης, «ό χημικός συμβολισμός, ή απειροστική σημείωση».¹³⁰ Μετά άπό τριάντα πέντε χρόνια, μπορούμε νά προσθέσουμε τις γλώσσες-μηχανές, τίς μήτρες της θεωρίας τών παιγνίων, τις νέες μουσικές σημειώσεις, τις καταγραφές τών μη δηλωτικών λογικών (λογικές του χρόνου, δεοντι-

«Martin Buber und die Erkenntnistheorie» (1958) στο έργο *Philosophen des 20. Jahrhunderts*, Stuttgart, Kohlhammer, 1963· γαλλ. μτφ. «Martin Buber et la theorie de la connaissance», *Noms propres*, Montpellier, Fata Morgana, 1976.

128. *Investigations philosophiques*, loc. «/», § 18.

129. *Ibid.*

130. *Ibid.*

κές λογικές, τροπικές λογικές), τήν γλώσσα του γενετικού κώδικα, τις γραφικές παραστάσεις των φωνολογικών δομών κτλ.

Απο αυτήν τήν έκρηξη μπορούμε νά αποκομίσουμε μιαν απαισιοδόξη εντύπωση: κανείς δέν μιλάει βλες αυτές τις γλώσσες, δέν έχουν καθολική μεταγλώσσα, το σχέδιο του συστήματος-ύποκειμέ-νου είναι μια αποτυχία, το σχέδιο της χειραφέτησης δέν έχει καμιά σχέση μέ τήν επιστήμη, έχουμε βυθιστεί μέσα στον θετικισμό αύτης ή εκείνης της ιδιαίτερης γνώσης, οι σοφοί έχουν γίνει επιστήμονες, τά ερευνητικά καθήκοντα έχουν αποβεί τμηματικά καθήκοντα πού κανείς δέν τά ελέγχει.¹⁸¹ καί άπο τήν πλευρά της ή θεωρητική ή ανθρωπιστική φιλοσοφία δέν έχει πλέον παρά νά αθετήσει τις νομιμοποιητικές της λειτουργίες¹⁸² αύτο εξηγεί τήν κρίση πού περνάει εκεί βπου ισχυρίζεται ακόμα ότι τις άσκει ή τήν υποβάθμιση της σέ μιά μελέτη της λογικής ή της Ιστορίας τών ιδεών εκεί όπου άπο ρεαλισμό παραιτήθηκε άπο τις λειτουργίες εκείνες.¹⁸⁸

Τούτη ή απαισιοδοξία γαλούχησε τήν γενιά τών άρχων του

131. Βλ. για παράδειγμα «La taylorisation de la recherche» στο *(Auto)critique de la science, loc. cit.*, 291-293. Καί προπαντός D. J. de Sol-la Price (*Little Science, Big Science*, N. York, Columbia U.P., 1963), πού υπογραμμίζει τό χάσμα ανάμεσα σέ έναν μικρό αριθμό ερευνητών μέ υψηλή απόδοση (πού καταλήγει σέ δημοσιεύσεις) καί στην μεγάλη μάζα τών ερευνητών μέ χαμηλή απόδοση. Ο αριθμός των τελευταίων αυξάνεται ως τό τετράγωνο του άριθμού των πρώτων, μολονότι ο αριθμός των πρώτων αυξάνεται πραγματικά κάθε είκοσι χρόνια. Ο Price συμπεραίνει) ότι ή επιστήμη, θεωρούμενη ως κοινωνική οντότητα, είναι *undemocratic* (59) καί Οτι *the eminent scientist* βρίσκεται εκατό χρόνια μπροστά άπό τόν *minimal one* (56).

132. Βλ. J. T. Desanti, «Sur le rapport traditionnel des sciences et de la philosophie», *La philosophic silencieuse, ou critique des philosophies de la science*, Seuil, 1975.

133. Η ανακατάταξη της πανεπιστημιακής φιλοσοφίας μένα στό σύνολο των επιστημών του άνθρώπου έχει, άπό αυτή τήν σκοπιά, μιά σπουδαιότητα πού ξεπερνά κατά πολύ τις επαγγελματικές έγνοιες. Δέν πιστεύουμε ότι ή φιλοσοφία ως εργασία νομιμοποίησης είναι καταδικασμένη' πιθανώς **Όμως** νά μην μπορεί νά τήν φέρει σέ πέρας, ή τουλάχιστον νά τήν προωθήσει, παρά αναθεωρώντας τους δεσμούς της μέ τόν πανεπιστημιακό θεσμό. Βλ. σχετικά τό Προοίμιο στό *Projet d'un institut polytechnique de philosophie*, Departement de philosophie, Universite de Paris VHI (Vincennee), 1979.

αιώνα στην Βιέννη: τους καλλιτέχνες Musil, Kraus, Hofmannsthal, Loos, Schönberg, Broch, άλλα επίσης τους φιλοσόφους iMach και Wittgenstein.¹³⁴ 'Αναμφίβολα, αυτοί ώθησαν δυο μακρύτερα γινόνταν την συνείδηση και τήν θεωρητική καί καλλιτεχνική υπευθυνότητα της άπονομιμοποίησης. Σήμερα μπορούμε νά ποϋμε ότι αυτή ή πένθιμη εργασία περατώθηκε. Δέν θά ξαναρχίσει. Ή δύναμη του Wittgenstein ήταν οτι δέν ακολούθησε τήν λύση τοϋ θετικισμού, τήν οποία επεξεργαζόταν ό Κύκλος της Βιέννης,¹³⁵ και διτ χάραξε μέσα στην έρευνα του γιά τα γλωσσικά παιχνίδια τήν προοπτική ενός άλλου είδους νομιμοποίησης των γλωσσικών παιχνιδιών από τήν αποδοτικότητα. Μέ αυτόν τόν τρόπο έχει νά κάνει ό μεταμοντέρνος κόσμος. Ή νοσταλγία της άπωλεσμένης αφήγησης έχει δυτως άπωλεσθει κι ή ίδια γιά τους περισσότερους ανθρώπους. Διόλου δέν σημαίνει δυως διτ γι' αυτό είναι καταδικασμένοι στην βαρβαρότητα. Εκείνο πού τους συγκρατεί είναι διτ γνωρίζουν πώς ή νομιμοποίηση δέν μπορεί νά έρθει παρά μόνο από τήν γλωσσική τους πρακτική και από τήν επικοινωνιακή άλλη-λενέργειά τους. Μπροστά στην οιαδήποτε άλλη πίστη, ή επιστήμη πού «γελάει κάτω από τά μουστάκια της» τους δίδαξε τήν σκληρή λιτότητα τοϋ ρεαλισμού".¹³⁶

134. Βλ. A. Janik & St. Toulmin, *Wittgenstein's Vienna*, N. York, Simon & Schuster, 1973. J. Piel (od.), «Vienne d'but d'un siecle», *Critique* 339-340 (Αδυοοδυτος-Σεπτέμβριος 1975).

135. Βλ. J. Habermas, «Dogmatisme, raison et decision: thoorie et pratique dans un civilisation scientifisoe» (1983), *Thiorie et pratique*, II, *loc. cit.*, 95.

136. «Ή επιστήμη γελάει κάτω από τά μουστάκια της» είναι 6 τίτλος κεφαλαίου τοϋ *Ό δυθρωπος χωρίς Ιδιότητες* τοϋ Musil* τό αναφέρει καί τό σχολιάζει 6 J. Bouveresse, «La problematique du sujet...», *loc. cit.*

Η ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

"Ας επιστρέψουμε στην επιστήμη καί ας εξετάσουμε αρχικά τήν πραγματολογία της έρευνας. Σήμερα οι θεμελιώδεις κανόνες της βρίσκονται ύπο τήν επήρεια δύο σημαντικών τροποποιήσεων: τον εμπλουτισμό των επιχειρηματολογιών, τήν περιπλοκή της διαχείρισης τών αποδείξεων.

Ο 'Αριστοτέλης, ό Descartes, ό Stuart Mill επιχειρήσαν διαδοχικά νά ορίσουν τους κανόνες μέσω τών οποίων μιά απόφαση μέ δηλωτική αξία μπορεί νά επιτύχει τήν συναίνεση του δέκτη.¹³⁷ Η επιστημονική έρευνα δέν δίνει καί μεγάλη σημασία σέ αυτές τις μεθόδους. Μπορεί νά χρησιμοποιήσει, και χρησιμοποιεί, γλώσσες πού, βπως είπαμε, οί αποδεικτικές τους ιδιότητες φαίνονται νά αρνούνται τον Λόγο τών κλασικών. Ο Bachelard συνέταξε Ιναν κατάλογο τους, πού ήδη είναι ατελής.¹⁸⁸

Εντούτοις ή χρήση αυτών τών γλωσσών δέν είναι τυχαία. Υπακούει σέ μιά συνθήκη τήν οποία μπορούμε νά ονομάσουμε πραγματολογική, το νά διατυπώνουμε δηλαδή τους δικούς μας κανόνες καί νά ζητούμε από τον δέκτη νά τους αποδεχτεί. Υπακούον-

137. Ο 'Αριστοτέλης στά *Αναλντιχά* (330 π.Χ. πβρίπου), 6 Descartes στίς *Regulae ad directionem ingenii* (γύρω στο 1628) καί στά *Principe* de la phUosophie* (1644), & Stuart Mill στά *System of Logic* (1843).

138. O. Bachelard, *Le rationalism« appliquo*, P.U.F., 1949' M. Serres, «La roforme et les sept poches», *L'Arc* 42 (αφιέρωμα στον Bachelard), 1970.

τας σέ αυτή τήν συνθήκη, καθορίζουμε μιαν αξιωματική, ή οποία περιλαμβάνει τόν ορισμό τών συμβόλων, πού θα χρησιμοποιηθούν στην προτεινόμενη γλώσσα, τήν μορφή πού θα οφείλουν νά σεβαστούν οί εκφράσεις αυτής της γλώσσας γιά νά μπορέσουν νά γίνουν δεχτές (εκφράσεις καλοσχηματισμένες) και τις πράξεις πού θά επιτραπούν πάνω σέ αυτές τις εκφράσεις καί πού ορίζουν τά καθαυτό αξιώματα.¹³⁹

'Αλλά πώς γνωρίζουμε τί πρέπει νά περιλαμβάνει ή τί περιλαμβάνει μιá αξιωματική; Οί συνθήκες πού μόλις απαριθμήσαμε είναι τυπικές. Πρέπει νά υπάρξει μιá μεταγλώσσα πού νά καθορίζει αν μιá γλώσσα ικανοποιεί τις τυπικές συνθήκες μιας αξιωματικής: αυτή ή μεταγλώσσα είναι ή γλώσσα τής λογικής.

Έδώ επιβάλλεται μιá διευκρίνιση στά πεταχτά. Τό αν αρχίζουμε καθορίζοντας τήν αξιωματική, γιά ν' αντλήσουμε συνακόλουθα άπ' αυτήν αποφάνσεις αποδεχτές σ' αυτήν, ή άν αντίθετα ό επιστήμονας αρχίζει πιστοποιώντας τά γεγονότα καί εκφέροντας τα, γυρεύοντας στην συνέχεια νά ανακαλύψει τήν αξιωματική τής γλώσσας πού χρησιμοποίησε γιά νά τά εκφέρει, δέν συνιστά μιαν λογική, άλλα μόνο μιαν εμπειρική εναλλακτική λύση. 'Αναμφίβολα αυτή έχει μεγάλη σημασία γιά τόν ερευνητή, καί επίσης γιά τόν φιλόσοφο, άλλα τό ζήτημα τής καταξίωσης τών αποφάνσεων τίθεται παρομοίως καί στις δύο περιπτώσεις.¹⁴⁰

Μιά πío καίρια ερώτηση γιά τή νομιμοποίηση είναι ή ακόλουθη: μέσω ποιών κριτηρίων ό θεωρητικός τής λογικής καθορίζει τις ιδιότητες πού απαιτεί μιá αξιωματική; Υπάρχει τάχα τό μοντέλο μιας επιστημονικής γλώσσας; Αυτό τό μοντέλο είναι μοναδικό; Είναι έπαληθεύσιμο; Οί ιδιότητες, πού εν γένει απαιτεί ή σύνταξη ενός τυπικού συστήματος,¹⁴¹ είναι ή συνοχή (για παρά-

139. D. Hubert, *Grundlagen der Geometrie*, 1899· N. Bourbaki, «L'architecture des mathematiques», στ& Le Lionnais (od.), *Les grands courants de la pensee mathematique*, Hermann, 1948' R. Blanche, *L'axiomatique*, P.U.F., 1955.

140. Βλ. Blanche, *op. cit.*, κεφ. Υ.

141. 'Ακολουθοῦμ* έδω τόν R. Martin, *Logique contemporaine et formalUation*, P.U.F., 1964, 33-41 xal 122 κ.έ.

δείγμα, ένα σύστημα μή συνεκτικό σέ σχέση μέ την άρνηση θά δεχόταν μέσα του εξίσου μιαν πρόταση καί τόν αντίποδα της), ή συντακτική πληρότητα (τό σύστημα χάνει την συνεκτικότητα του αν τοῦ προσθέσουμε Ινα αξίωμα), ή δυνατότητα τελεσίδικης απόφασης (υπάρχει μιá αποτελεσματική μεθόδευση πού επιτρέπει νά αποφασίσουμε αν ή Οποια πρόταση ανήκει ή δέν ανήκει στό σύστημα) καί ή ανεξαρτησία των αξιωμάτων μεταξύ τους. 'Αλλά δ Gödel έδειξε πειστικά δτι μέσα στό αριθμητικό σύστημα υπάρχει μιá πρόταση πού οδτε νά αποδειχθεί οδτε νά απορριφθεί μπορεί μέσα στό πλαίσιο του συστήματος* τοῦτο συνεπάγεται Οτι τό αριθμητικό σύστημα δέν υπακούει στην απαίτηση της πληρότητας.¹⁴³

Καθώς μπορούμε νά γενικεύσουμε αυτή τήν ιδιότητα, πρέπει λοιπόν νά αναγνωρίσουμε Οτι υπάρχουν εσωτερικοί περιορισμοί στίς τυποκρατίες.¹⁴⁸ Αῦτοι οί περιορισμοί σημαίνουν Οτι, γιά τόν θεωρητικό της λογικής, ή μεταγλώσσα πού χρησιμοποιείται γιά τήν περιγραφή μιας τεχνητής γλώσσας (αξιωματική) είναι ή «φυσική γλώσσα» ή ή «καθημερινή γλώσσα»: αυτή ή γλώσσα είναι καθολική, επειδή Ολες οί άλλες γλώσσες μεταφράζονται σε αυτή* δέν είναι συνεκτική σέ σχέση μέ τήν άρνηση: επιτρέπει τόν σχηματισμό παραδόξων.¹⁴⁴

"Έτσι, τό ζήτημα της νομιμοποίησης της γνώσης τίθεται διαφορετικά. "Όταν δηλώνουμε βτι μιá απόφαση μέ δηλωτικό χαρακτήρα είναι αληθής, προϋποθέτουμε Οτι τό αξιολογικό σύστημα,

142. K. Gödel, «Ueber formal unentschuldbare Satze der Principia Mathematica und verwandter Systeme», *Monatsschrift für Mathematik und Physik* (1931). Γιά μιαν προστιή στον αμύητο αναγνώστη ίκθ*ση τοῦ θεωρήματος τοῦ Gödel βλ. D. Lacombe, «Les idees actuelles sur la structure des mathematiques», στό Ιργο *Notion de structure et structure de la Connaissance*, Albin-Michel, 1957, 39-160.

143. J. Ladriere, *Les limitations internes des formalismes*, Louvain & Paris, 1957.

144. A. Tarski, *Logique, simantique mitamathematique*, I, Armand Colin, 1972* J. P. Descles & Z. Guentcheva-Descles, «Motalangue, motalinguistique», *Documents de travail* 60-61, Universita di Urbino (Ιανουάριος-Φαβρουάριος 1977).

μέσα στο οποίο μπορεί να αποφασιστεί και να αποδειχτεί, έχει διατυπωθεί, ότι είναι γνωστό από τους συνομιλητές και έχει γίνει δεχτό από αυτούς ως τυπικά ικανοποιητικό κατά το δυνατόν. Μέ αυτό το πνεύμα αναπτύχθηκε για παράδειγμα ή μαθηματική της ομάδας Birkhoff.¹⁴⁸ 'Αλλά ανάλογες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για τις άλλες επιστήμες: αυτές οφείλουν την καταστατική τους θέση στην ύπαρξη μιας γλώσσας που οι κανόνες της λειτουργίας της δεν μπορούν να αποδειχτούν οι ίδιοι, άλλα αποτελούν το αντικείμενο μιας συμφωνίας ανάμεσα στους εμπειρογνώμονες. Αυτοί οι κανόνες είναι απαιτήσεις, τουλάχιστον για ορισμένους από αυτούς. 'Η απαίτηση είναι ένας τρόπος της επιταγής.

'Η επιχειρηματολογία που απαιτείται για την αποδοχή μιας επιστημονικής απόφασης υπακούει λοιπόν σε μια «πρώτη» αποδοχή (που στην πραγματικότητα ανανεώνεται συνεχώς χάρη στην αρχή της έφεσιμότητας) κανόνων που ορίζουν τα μέσα της επιχειρηματολογίας. 'Εξ οδ και δύο αξιοσημείωτες ιδιότητες αυτής της γνώσης: ή ευλυγισία των μέσων της, δηλαδή ή πολλαπλότητα των γλωσσών της, και ή χαρακτήρας της ως πραγματολογικού παιχνιδιού, όπου ή δυνατότητα αποδοχής Όσων «κινήσεων» γίνονται (ή εισαγωγή νέων προτάσεων) εξαρτάται από ένα σύμβολο ανάμεσα στους συμπαίκτες. 'Εξ οδ επίσης ή διαφορά ανάμεσα σε δύο είδη «προόδου» μέσα στην γνώση: τό 'Ινα αντιστοιχεί σε μία νέα κίνηση (νέα επιχειρηματολογία) μέσα στο πλαίσιο των εγκαθιδρυμένων κανόνων, τό άλλο στην επινόηση νέων κανόνων, και συνεπώς σε μία μεταβολή του παιχνιδιού.¹⁴⁸

Σε αυτή τή νέα διάταξη αντιστοιχεί προφανώς μία μείζων μετάθεση της ιδέας του Λόγου. 'Η αρχή μιας καθολικής μεταγλώσσας έχει αντικατασταθεί από τήν αρχή της πολλότητας των τυπικών και αξιωματικών συστημάτων που είναι ικανά να αποδείξουν δηλωτικές αποφάνσεις, καθώς αυτά τα συστήματα περιγράφονται

145. *Les iUments des mathematiques*, Hermann, 1940 κ.έ. **Οτ μακρινές αφετηρίες αυτής της εργασίας απαντώνται οτίς πρώτες απόπειρες απόδειξης ορισμένων «αξιωμάτων» της εκκείδειας γεωμετρίας.** Βλ. L. Brunsch-vieg, *Les itapes de la philosophic mathematique*, P.U.F., γ' fccS. 1947.

146. Th. Kuhn, *The structure...*, *he. cit.*

μέσα σέ μια καθολική, άλλα 8χι συνεκτική μεταγλώσσα. Εκείνο πού νομιζόταν παράδοξο ή καί παράλογο μέσα στην γνώση της κλασικής καί μοντέρνας επιστήμης μπορεί νά βρει σέ κάποιο άπο αυτά τά συστήματα μιά δύναμη νέας πειθούς και νά αποσπάσει τήν συγκατάθεση της κοινότητας των εμπειρογνομόνων.¹⁴⁷ Η μέθοδος τών γλωσσικών παιχνιδιών, πού ακολουθήσαμε εδώ, επικαλείται μετρίοφρονα αύτο το ρεύμα σκέψης.

Όδηγείται κανείς σέ μιαν ολωσδιόλου διαφορετική κατεύθυνση άπο τήν άλλη σημαντική πλευρά της έρευνας, πού άφορα τήν διαχείριση της απόδειξης. Η τελευταία αποτελεί κατ' αρχήν μέρος της επιχειρηματολογίας πού προορίζεται νά καταστήσει δεχτή μιά νέαν απόφαση, όπως ή μαρτυρία ή το πειστήριο στην περίπτωση της δικανικής ρητορικής.¹⁴⁸ Άλλά αυτή θέτει ένα ειδικό πρόβλημα: εδώ ή αναφορά (ή «πραγματικότητα») καλείται καί παρατίθεται στην διαμάχη μεταξύ επιστημόνων.

Είπαμε δι τού ζήτημα της απόδειξης αποτελεί πρόβλημα, επειδή θά έπρεπε νά αποδείξουμε τήν απόδειξη. Μπορούμε τουλάχιστον νά κοινολογήσουμε τά μέσα της απόδειξης, έτσι ώστε οί άλλοι επιστήμονες νά μπορούν νά είναι βέβαιοι γιά τού αποτέλεσμα επαναλαμβάνοντας τήν διαδικασία πού οδηγεί σέ αυτό. Σίγουρο είναι δι ή διαχείριση μιας απόδειξης ισοδυναμεί μέ τήν διαπίστωση ενός γεγονότος. Άλλά τί είναι μιά διαπίστωση; Έ καταγραφή του γεγονότος άπύ τού μάτι, το αυτί, Ινα βργανο τών αισθήσεων;¹⁴⁹ Οί αισθήσεις απατούν, καί είναι περιορισμένες σέ έκταση, σέ διακριτική δύναμη.

Έδώ παρεμβαίνουν οί τεχνικές. Άρχικά είναι προεκτάσεις τών ανθρώπινων οργάνων ή φυσιολογικών συστημάτων, τά όποια έχουν

147. Μιά ταξινόμηση των λογικομαθηματικών παραδόξων θά βρούμι στον F; P. Ramsey, *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*, N. York, Harcourt, Brace & Co., 1931.

148. Βλ. Άριστοτέλους, *Ρητορική*, Π, 1393αχί.

149. Είναι το πρόβλημα τής μαρτυρίας καθώς επίσης καί της Ιστορικής πηγής: τό γεγονός είναι γνωστό έξ ακοής ή έξ όψεως; Η διάκριση υπάρχει στον Ηρόδοτο. Βλ. Fr. Hartog, «Herodote rapsode et arpenteur», *Hirodote* 9 (Δεκέμβριος 1977), 56-65.

ώς λειτουργία να δεχτούν τά δεδομένα ή να επιδράσουν πάνω στο πλαίσιο αναφοράς.¹⁵⁰ Ήπακούουν σέ μιαν αρχή, στην αρχή της μεγιστοποίησης των αποδόσεων: αδξηση τού output (πληροφορίες ή τροποποιήσεις πού έχουν ληφθεί), μείωση τού input (καταναλω-θείσα ενέργεια) γιά νά τΙς επιτύχουμε.¹⁶¹ Είναι λοιπόν παιχνίδια, πού ό στόχος τους δέν είναι το αληθές, ούτε τó δίκαιο, ούτε τó καλον κτλ., άλλα τό αποτελεσματικό: μιá τεχνική «κίνηση» είναι «καλή» δταν κάνει κάτι καλύτερο καΐ/ή βταν καταναλώνει λιγότερο από μιαν άλλη.

Αυτός ό ορισμός της τεχνικής αρμοδιότητας είναι βημιος. Οί επινοήσεις έγιναν επί μακρόν μέ άτακτο τρόπο, μέ τήν ευκαιρία τυχαίων ερευνών ή μέ έρευνες πού ενδιαφέρουν περισσότερο ή εξίσου τις τέχνες (μέ τήν αρχαιοελληνική σημασία) παρά τήν γνώση: γιά παράδειγμα οί κλασσικοί Έλληνες δέν αποκαθιστούν έντονες σχέσεις ανάμεσα σέ αυτήν τήν τελευταία και στίς τεχνικές.¹⁶² Κατά τόν δέκατο έκτο και τόν δέκατο έβδομο αιώνα οί εργασίες των «προοπτικών» απορρέουν ακόμη από τήν περιέργεια καΐ τήν καλλιτεχνική καινοτομία.¹⁶⁸ Η ίδια κατάσταση συνεχίζεται μέχρι τά τέλη τού δέκατου δγδοου αιώνα.¹⁶⁴ Και μπορούμε νά υποστηρίξουμε δτι στις μέρες μας ακόμη «άγριες» δραστηριότητες τεχνικής επινόησης, ενίοτε σχετικές μέ τά αυτοσχέδια μαστορέματα, επιμένουν νά υπάρχουν έξω από τΙς ανάγκες τής επιστημονικής επιχειρηματολογίας.¹⁶⁶

150. A. Gehlen, «Die Technik in der Sichtweise der Anthropologie», *Anthropologische Forschung*, Hamburg, 1961.

151. A. Leroi-Gourhan, «Milieu et techniques», Albin-Michel, 1945· *Le geste et la parole I, Technique et langage*, Albin-Michel, 1964.

152. J. P. Vernant, *Mythe et pensie chez les Grecs*, Maspero 1965, κυρίως τά 4ο μέρος: «Le travail et la pensee technique».

153. J. Baltrusaitis, *Anamorphoses ou magie artificielle des effets merveilleux*, O. Perrin, 1969.

154. L. Mumford, *Technics and civilization*, N. York, 1934· γαλλ. μτφ. Montanier, *Technique et civilisation*, Seuil, 1950' B. Gille, *Histoire des techniques*, Gallimard (Pleiade), 1978.

155. Ένα εντυπωσιακό παράδειγμα μελέτησαν οί M. J. Mulkay & D. O. Edge, «Cognitive, Technical and Social Factors in the Growth of Radio-

Εντούτοις, ή ανάγκη διαχείρισης της απόδειξης γίνεται εντονότερα αίσθητή στον βαθμό πού ή πραγματολογία της επιστημονικής γνώσης παίρνει τήν θέση τών παραδοσιακών ή έξ άποκαλύψεως γνώσεων."Ήδη στην κατακλείδα του *Λόγου* του, δ Descartes ζητεί εργαστηριακές αποδείξεις. Τίθεται τότε τό πρόβλημα: οί συσκευές πού μεγιστοποιούν τίς αποδόσεις του ανθρώπινου σώματος σκοπεύοντας στην διαχείριση τής απόδειξης απαιτούν μιά συμπληρωματική δαπάνη. Συνεπώς, δέν υπάρχει απόδειξη καί επαλήθευση τών αποφάνσεων, οδτε καί αλήθεια, χωρίς χρήμα. Τά παιχνίδια της επιστημονικής γλώσσας θα γίνουν παιχνίδια τών πλουσίων, όπου ό πιο πλούσιος έχει περισσότερες πιθανότητες νά έχει δίκιο. Διαφαίνεται έτσι μιά εξίσωση ανάμεσα στον πλούτο, στην αποτελεσματικότητα καί στην αλήθεια.

Κατά τά τέλη του δέκατου δγδοου αιώνα, τήν εποχή της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης, ανακαλύπτεται ή σχέση αμοιβαιότητας: δέν νοείται τεχνική χωρίς πλούτο, άλλα οδτε καί πλούτος χωρίς τεχνική. "Ένα τεχνικό σχέδιο απαιτεί μίαν επένδυση* επειδή βμως μεγιστοποιεί τήν απόδοση, στην οποία εφαρμόζεται, μπορεί επίσης νά μεγιστοποιήσει τήν υπεραξία πού προκύπτει από αυτήν τήν καλύτερη απόδοση. Άρκει αυτή ή υπεραξία νά έχει πραγματοποιηθεί, δηλαδή τό προϊόν της απόδοσης νά έχει πωληθεί. Καί μπορούμε νά εκλεπτύνουμε τό σύστημα μέ τόν ακόλουθο τρόπο: ένα μέρος του προϊόντος αυτής της πώλησης απορροφάται από τά κονδύλια της έρευνας πού προορίζονται για τήν επιπλέον βελτίωση τής απόδοσης. Αυτήν ακριβώς τήν στιγμή ή επιστήμη γίνεται παραγωγική δύναμη, δηλαδή στοιχείο μέσα στην κυκλοφορία του κεφαλαίου.

Αυτό πού αρχικά επιβάλλει στίς τεχνικές τήν επιταγή της βελτίωσης τών αποδόσεων καί της πραγμάτωσης τών προϊόντων είναι μάλλον ή επιθυμία του πλουτισμού παρά της γνώσης. Ή «οργανική» συνύφανση της τεχνικής μέ τό κέρδος προηγείται από τήν

**astronomy», *Social Science Information* (1973), 25-61: χρησιμοποίηση εργασι-
τεχνικών ραδιοφωνικών σταθμών για την επαλήθευση ορισμένων συνεπειών
της θεωρίας της σχετικότητας.**

σύνδεση της μέ τήν επιστήμη. Οί τεχνικές αποκτούν βαρύτητα μέσα στην σύγχρονη γνώση μόνο μέσω του* πνεύματος της γενικευμένης αποδοτικότητας. 'Αλλά ακόμα καί σήμερα, ή υποταγή της πρόοδου της γνώσης στην πρόοδο της τεχνολογικής επένδυσης δέν είναι άμεση.¹⁵⁸

'Αλλά ό καπιταλισμός προσκομίζει τήν λύση του στό επιστημονικό πρόβλημα των κονδυλίων για τήν έρευνα: άμεσα, μέ τή χρηματοδότηση των κέντρων έρεύνης μέσα στις επιχειρήσεις, όπου οι επιταγές της αποδοτικότητας και της επανεμπορευματοποίησης προσανατολίζουν κατά προτεραιότητα τις μελέτες προς τις «εφαρμογές» έμμεσα, μέ τήν δημιουργία ιδιωτικών, κρατικών ή μεικτών Ιδρυμάτων ερευνών, πού προσφέρουν κονδύλια για ενίσχυση προγραμμάτων σέ πανεπιστημιακά τμήματα, σέ εργαστήρια έρεύνης ή σέ ανεξάρτητες ομάδες ερευνητών χωρίς νά περιμένουν από τό αποτέλεσμα των εργασιών τους άμεσο κέρδος, άλλα θέτοντας ως αρχή τήν χρηματοδότηση ερευνών χωρίς αντίκρυσμα επί Ινα διάστημα για νά αυξήσουν τις πιθανότητες επιτυχίας μιας αποφασιστικής, συνεπώς πολύ αποδοτικής καινοτομίας.¹⁵⁷ Τά κράτη-

156. Ο Mulkay αναπτύσσει ένα εΟκαμπτο μοντέλο της σχετικής ανεξαρτησίας των τεχνικών καί της επιστημονικής γνώσης: «The Model of Branching», *The Sociological Review* XXXIII (1976), 509-526. Ο Η. Brooks, πρόεδρος τής Science and Public Committee της National Academy of Science, κρίνοντας από κοινού μέ άλλους συγγραφείς του «Rapport Brooks» (O.C.D.E., Ιούνιος 1971) τόν τρόπο επένδυσης στην R. & D. κατά τήν διάρκεια τής δεκαετίας του εξήντα, δήλωνε: «Ένα από τά αποτελέσματα του συναγωνισμού για τήν κατάκτηση της σελήνης ήταν ότι αυξήθηκε τό κόστος της τεχνολογικής ανανέωσης μέχρι σημείου πού κατάντησε υπερβολικά δαπανηρό (...). Η έρευνα είναι μία ουσιαστικά μακρόπνοη δραστηριότητα: μία μεγαλύτερη επιτάχυνση ή μία επιβράδυνση'συνεπάγεται μυστικές δαπάνες καί πολυάριθμες αναρμοδιότητες. Η διανοητική απόδοση δέν μπορεί νά υπερβεί έναν ορισμένο ρυθμό» («Les Etats-Unis ont-ils une politique de la science?»), *La recherche* 14, Ιούλιος 1971, 611). Τόν Μάρτιο του 1972, ό E. E. David, επιστημονικός σύμβουλος στον Λευκό ΟΓκο, πού πρότεινε τήν Ιδέα μιας Research Applied to National Needs (R.A.N.N.), κατέληγε μέ τό Ιδιο πνεύμα: ευρεία καί ευκίνητη στρατηγική για τήν έρευνα, πού άκαμπτη τακτική για τήν ανάπτυξη (*La recherche* 21, Μάρτιος 1972, 211).

157. Τιταν ίνας από τους δρους του Lazarsfeld για νά δεχτεί νά δη-

έθνη, προπαντός κατά τδ κενσιακό τους στάδιο, ακολουθούν τον Ιδιο κανόνα: εφαρμοσμένη έρευνα, θεμελιώδης έρευνα. Συνεργάζονται μέ τΙς επιχειρήσεις μέσω κάθε λογής φορέων.¹⁵⁸ Οι κανονιστικές αρχές οργάνωσης της εργασίας, πού δεσπάζουν στΙς επιχειρήσεις, εισδύουν στά εργαστήρια εφαρμοσμένων μελετών: ιεραρχία, απόφαση για τήν εργασία, σχηματισμός ομάδων, αξιολόγηση των ατομικών ή συλλογικών αποδόσεων, επεξεργασία πωλήσιμων προγραμμάτων, διερεύνηση της πελατείας κτλ.¹⁶⁹ Τά κέντρα «καθαρής» έρευνας υποφέρουν λιγότερο, επίσης δμως λαβαίνουν λιγότερα κονδύλια.

Η διαχείριση της απόδειξης, πού κατ' αρχήν δέν είναι παρά ένα μέρος μιας επιχειρηματολογίας προοριζόμενης νά αποσπάσει τήν συναίνεση τών δεκτών του επιστημονικού μηνύματος, περνά έτσι από τόν έλεγχο ενός άλλου γλωσσικού παιχνιδιού, Οπου τό ζήτημα δέν είναι ή αλήθεια, άλλα ή αποδοτικότητα, δηλαδή ή καλύτερη σχέση input/output. Τό κράτος κατ'ή ή επιχείρηση εγκαταλείπει τήν αφήγηση της ιδεαλιστικής ή ανθρωπιστικής νομιμοποίησης για νά δικαιώσει τή νέα υπόθεση: στον λόγο τών σημερινών χορηγών κεφαλαίων ή μόνη αξιόπιστη υπόθεση είναι ή ισχύς. Δέν αγοράζει κανείς ειδήμονες, τεχνικούς και συσκευές για νά γνωρίσει τήν αλήθεια, άλλα για νά αυξήσει τήν ισχύ.

μουργήσει τό Mass Communication Research Center στό Princeton, τό 1937. Αυτό δέν έγινε χωρίς εντάσεις. Οι βιομηχανίες ραδιοφώνων αρνήθηκαν νά επενδύσουν στό πρόγραμμα. "Έλεγον για τόν Lazarsfeld δι ξεκινούσε διάφορα πράγματα άλλα δέν τέλειωνε τίποτα. Ο ίδιος έλεγε στον Morrison: «I usually put thinkers together and hoped they worked». Τό αναφέρει 6 D. Morrison, «The Beginning of Modern Mass Communication Research», *Archives europeennes de sociologie* XIX, 2 (1978), 347-359.

158. ΣτΙς ΗΠΑ τό ύψος τών κονδυλίων πού διατίθεται από τό ομοσπονδιακό Κράτος για τήν R. & D. Ισούται μέ τά Ιδιωτικά κεφάλαια τού έτους 1956· έκτοτε τά υπερβαίνει (O.C.D.E. 1965).

159. Ο Nisbet, *op. cit.*, κεφ. 5, κάνει μία πικρή περιγραφή τής διεύθυνσης τού higher capitalism στό πανεπιστήμιο μέ τήν μορφή ερευνητικών κέντρων πού είναι ανεξάρτητα από τά τμήματα. Οι κοινωνικές σχέσεις στά κέντρα κλονίζουν τήν ακαδημαϊκή παράδοση. Βλ. επίσης στην *(Auto)critique de la science, loc. cit.*, τά κεφάλαια: «Τό επιστημονικό προλεταριάτο», «Οι ερευνητές», «Η κρίση τών μανδρινών».

Το ζήτημα είναι να ξέρουμε σε τί συνίσταται ο λόγος της ισχύος και αν μπορεί να συγκροτήσει μία νομιμοποίηση. Έκείνο που αρχικά φαίνεται να στέκει εμπόδιο, είναι η διάκριση που έγινε από την παράδοση ανάμεσα στην δύναμη και στο δίκαιο, ανάμεσα στην δύναμη και στην σοφία, δηλαδή ανάμεσα σε εκείνο που είναι ισχυρό, εκείνο που είναι δίκαιο και εκείνο που είναι αληθές. Σε αυτήν ακριβώς την ασυμμετρία αναφερθήκαμε παραπάνω, με τους δρους της θεωρίας του γλωσσικού¹ παιχνιδιού, όταν διακρίναμε το δηλωτικό παιχνίδι, που το καίριο σημείο είναι το αληθές/ψευδές, το επιτακτικό παιχνίδι, που ανήκει στο επίπεδο του δικαίου/άδικου, το τεχνικό παιχνίδι, που το κριτήριο είναι: αποτελεσματικό/ αναποτελεσματικό. Η «δύναμη» φαίνεται να σχετίζεται μόνο με αυτό το τελευταίο παιχνίδι, δηλαδή της τεχνικής. Εξαιρείται η περίπτωση που αυτή ενεργεί μέσω της τρομοκρατίας. Αυτή η περίπτωση βρίσκεται έξω από το γλωσσικό παιχνίδι, επειδή η αποτελεσματικότητα της δύναμης προκύπτει τότε ολόκληρη από την απειλή της εξαφάνισης του συμπαίκτη, και όχι με μία «κίνηση» καλύτερη από την δική του. "Όποτε η αποτελεσματικότητα, δηλαδή η επίτευξη του ζητούμενου αποτελέσματος, έχει ως κίνητρο ένα «πες ή κάνε αυτό, διαφορετικά δεν θα μιλήσεις πιά», μπαίνουμε στην τρομοκρατία, καταστρέφουμε τον κοινωνικό δεσμό.

Η αλήθεια όμως είναι βτι η αποδοτικότητα, αυξάνοντας την ικανότητα διαχείρισης της απόδειξης, αυξάνει επίσης την Ικανότητα να έχει κάποιος δίκιο: το τεχνικό κριτήριο, που εισάγεται μαζικά στην επιστημονική γνώση, επηρεάζει το κριτήριο της αλήθειας. Ειπώθηκαν ανάλογα πράγματα για την σχέση ανάμεσα στην δικαιοσύνη και στην αποδοτικότητα: οί πιθανότητες να θεωρηθεί μία τάξη πραγμάτων ως δίκαιη αυξάνονταν, όπως λέγεται, όσο *xal* οί πιθανότητες που έχει να εκτελεστεί, και οί τελευταίες πάλι αυξάνονται μαζί με την αποτελεσματικότητα αυτού που δίνει τις εντολές. "Έτσι ο Luhmann πιστεύει ότι διαπιστώνει στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες την αντικατάσταση της κανονιστικής ισχύος των νόμων με την αποδοτικότητα των διαδικασιών.¹⁶⁰ Ο

160. N. Luhmann, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied, Luchterhand, 1969.

«έλεγχος του πλαισίου», δηλαδή ή βελτίωση Όσων αποδόσεων πραγματώνονται ενάντια στους εταίρους πού συνιστούν αυτό τό τελευταίο (είτε αυτό είναι ή «φύση» είτε οί άνθρωποι), θά μπορούσε νά ισχύει σάν Ινα είδος νομιμοποίησης.¹⁶¹ Θά ήταν μιά έμπρακτη νομιμοποίηση.

Ό ορίζοντας αυτής της διαδικασίας είναι ό ακόλουθος: άφοϋ ή «πραγματικότητα» είναι εκείνη πού προσφέρει τΙς αποδείξεις γιά τήν επιστημονική επιχειρηματολογία καί τά αποτελέσματα γιά τις επιταγές καί τις υποσχέσεις νομικής, ηθικής και πολιτικής υφής, κυριαρχούμε πάνω στίς μέν καί στίς δέ κυριαρχώντας πάνω στην «πραγματικότητα», πράγμα πού το επιτρέπουν οί τεχνικές. Ενισχύοντας τις τελευταίες, «ενισχύουμε» τήν πραγματικότητα, συνεπώς τΙς πιθανότητες νά είναι δίκαιη καί νά έχει δίκιο. 'Αντίστροφα, ενισχύουμε τόσο περισσότερο τΙς τεχνικές Όσο μπορούμε νά διαθέτουμε τήν επιστημονική γνώση και τήν εξουσία της λήψης τών αποφάσεων.

Έτσι ή νομιμοποίηση παίρνει μορφή άπο τήν δύναμη. Η τελευταία δέν είναι μόνον ή καλή αποδοτικότητα, άλλα επίσης και ή καλή επαλήθευση και ή καλή ετυμηγορία. Νομιμοποιεί τήν επιστήμη και τό δίκαιο μέ τήν αποτελεσματικότητα τους, καί τήν τελευταία μέ εκείνα. Αυτόνομιμοποιείται βπως φαίνεται νά κάνει ένα σύστημα ρυθμισμένο σύμφωνα μέ τήν μεγιστοποίηση τών αποδόσεων του.¹⁸⁸ 'Αλλά αυτός ακριβώς ό έλεγχος, πού ασκείται στό πλαίσιο αναφοράς, πρέπει νά επιφέρει τήν γενικευμένη πληροφόρηση. Η αποδοτικότητα μιας απόφανσης, είτε είναι δηλωτική είτε

161. Ό Cl. Mueller, σχολιάζοντας τόν Luhmann, γράφει: «Μέσα στις αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, ή νόμιμη-όρθολογική νομιμοποίηση έχει αντικατασταθεί άπό μιά τεχνοκρατική νομιμοποίηση, πού δέν αποδίδει καμιά σημασία (significance) στις ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ των πολιτών οδτε στην Ιδια τήν ηθικότητα» (*The Politics of Communication, loc. cit.*, 135). Βλ. μιά γερμανική βιβλιογραφία γιά τό τεχνοκρατικό ζήτημα στον Habermas, *Theorie et pratique*, Π, *loc. cit.*, 135-136.

162. Μιά γλωσσολογική ανάλυση τοϋ έλεγχου τής αλήθειας έγινε άπό τόν O. Fauconnier, «Comment controler la vorite? Remarques Ulustrtes par des assertions dangereuses et pernicieuses en tout genre», *Acte» de la recherche en sciences sociales* 25 (Ιανουάριος 1979), 1-22.

επιτακτική, αυξάνεται στον βαθμό των πληροφοριών τις οποίες διαθέτουμε για την αναφορά. "Έτσι ή αΟξηση της ισχύος καί ή άυτονομιμοποίησή της περνά τώρα άπό την παραγωγή, την απομνημόνευση, την προσιτότητα και την λειτουργικότητα των πληροφοριών.

Η σχέση της επιστήμης με την τεχνική αντιστρέφεται. Η περιπλοκότητα των επιχειρηματολογιών φαίνεται τότε ενδιαφέρουσα κυρίως επειδή μας υποχρεώνει να εκλεπτύνουμε τά μέσα απόδειξης, οπότε ή αποδοτικότητα ευνοείται. Η διασπάθιση των κονδυλίων για την έρευνα έκ μέρους του κράτους, των επιχειρήσεων και των μεικτών εταιρειών υακούει σέ αυτή την λογική της αοξησης της ισχύος. "Όσοι τομείς της έρευνας δέν μπορούν να αποδείξουν την συνεισφορά τους, έστω και έμμεση, στην μεγιστοποίηση των αποδόσεων του συστήματος, αποκόβονται άπό τις παροχές κονδυλίων και καταδικάζονται σέ μαρασμό. Τό κριτήριο της αποδοτικότητας το επικαλούνται ρητά οι διοικήσεις για νά δικαιώσουν την άρνηση παροχής μέσων σ' αυτό ή στό άλλο κέντρο έρεύνης.¹⁸³

163. "Έτσι τό 1970 ζητήθηκε άπό τό βρετανικό University Grants Committee νά παίξει «έναν πιό θετικό ρόλο στό πεδίο της παραγωγικότητας, της εξειδίκευσης, της συγκέντρωσης των θεμάτων καί του έλεγχου των οικοδομημάτων, περιορίζοντας τό κόστος των τελευταίων». (*The Politics of Education* (ol E. Boyle & A. Crosland μιλούν στον M. Kogan), Penguin Education Special, 1971). Αυτό μπορεί νά φανεί αντιφατικό μέ δηλώσεις βπως του Brooks πού αναφέραμε παραπάνω (σημ. 156). 'Αλλά: 1) ή «στρατηγική» μπορεί νά είναι φιλελεύθερη καί ή «τακτική» ανταρχική, όπως λέει άλλωστε 6 Edwards· 2) ή υπευθυνότητα στους κόλπους των Ιεραρχιών της δημόσιας εξουσίας συχνά κατανοείται πολύ στενά, δηλ. ως Ικανότητα υπολογισμού της αποδοτικότητας ενός σχεδίου" 3) οι δημόσιες εξουσίες δέν προστατεύονται άπό τις πιέσεις Ιδιωτικών ομάδων, των οποίων τό κριτήριο αποδοτικότητας είναι άμεσα περιοριστικό. *Αν οι πιθανότητες καινοτομίας στην έρευνα διαφεύγουν άπό τον υπολογισμό, τό δημόσιο συμφέρον φαίνεται διτι είναι ή αρωγή κάθε έρευνας, 8χι όμως υπό συνθήκες πού άξιολογούν την αποτελεσματικότητα μέσα σέ καθορισμένη προθεσμία.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΩ
ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

"Όσο για τήν άλλη Ιποψη της γνώσης, δηλαδή τήν μετάδοση, ήτοι τήν εκπαίδευση, φαίνεται εοκολο να περιγράψουμε τόν τρόπο πού τήν επηρεάζει ή κυριαρχία του κριτηρίου της αποδοτικότητας.

Άφου έχει γίνει δεκτή ή ιδέα τών επιβεβαιωμένων γνώσεων, το ζήτημα της μετάδοσης τους υποδιαιρείται πραγματολογικά σε μια σειρά ερωτήσεων: ποιος μεταδίδει; τί; σε ποιόν; μέ τί μέσο; μέ ποια μορφή; μέ ποιο αποτέλεσμα;^{1β*} Μιά ολόκληρη πανεπιστημιακή πολιτική έχει σχηματιστεί από Ινα συνεκτικό σύνολο αποκρίσεων σε αυτές τις ερωτήσεις.

"Όταν τδ καίριο κριτήριο είναι ή αποδοτικότητα του υποτιθέμενου κοινωνικού συστήματος, δηλαδή Όταν υιοθετούμε τήν προοπτική της θεωρίας τών συστημάτων, κάνουμε τήν ανώτερη εκπαίδευση υποσύστημα του κοινωνικού συστήματος καϊ εφαρμόζουμε τό ίδιο κριτήριο της αποδοτικότητας στην λύση του καθενός από αυτά τά προβλήματα.

Τό αποτέλεσμα πού πρέπει νά επιτύχουμε είναι ή μεγαλύτερη συνεισφορά της ανώτερης εκπαίδευσης στην καλύτερη αποδοτικότητα του κοινωνικού συστήματος. Θά πρέπει λοιπόν νά διαμορφώ-

164. Κατά τήν διάρκεια των σεμιναρίων του Princeton Radio Research Center, πού διηύθυνε δ Lazarsfeld τό 1939-1940, 6 Lasswell καθάρισε τήν διαδικασία τ%ς επικοινωνίας μέ τήν διατύπωση: *Who soya what to whom in what channel with what effect?* Βλ. D. Morrison, *art. cit.*

σει αρμοδιότητες πού εΤναι απαραίτητες σέ αυτήν τήν τελευταία. Τοϋτες είναι δύο ειδών. Οί μέν προορίζονται Ιδιαίτερα νά αντιμετωπίσουν τόν παγκόσμιο ανταγωνισμό. Ποικίλλουν ανάλογα μέ τις αμοιβαίες «ειδικότητες» πού τα κράτη-έθνη ή τά μεγάλα Ιδρύματα της εκπαίδευσης μπορούν νά πωλήσουν στην παγκόσμια αγορά. *Αν ή γενική μας υπόθεση είναι σωστή, τότε θά αυξηθεί ή ζήτηση εμπειρογνομόνων, ανώτερων καί μέσων στελεχών τών πρωτοποριακών τομέων πού αναφέρθηκαν στην αρχή αυτής της μελέτης και πού είναι οί πρωταγωνιστές τών επερχόμενων χρόνων: δσοι γνωστικοί κλάδοι σχετίζονται μέ τήν «τηλεματική» παιδεία (ειδικοί της πληροφορικής, της κυβερνητικής, της γλωσσολογίας, της μαθηματικής, της λογικής...) θά πρέπει νά αποκτήσουν μιαν προτεραιότητα αναφορικά μέ τήν εκπαίδευση. Πόσο μάλλον πού δ πολλαπλασιασμός αυτών τών εμπειρογνομόνων θά έπρεπε νά επιταχύνει τις προόδους της έρευνας σέ άλλους τομείς της γνώσης, δπως είδαμε νά συμβαίνει στην ιατρική καί στην βιολογία.

Απο τήν άλλη μεριά, ή ανώτερη εκπαίδευση, πάντα μέσα στην ίδια γενική υπόθεση, θά έπρεπε νά εξακολουθήσει νά προσφέρει στό κοινωνικό σύστημα τις αρμοδιότητες πού αντιστοιχούν στις ιδιάζουσες απαιτήσεις της, πού αποσκοπούν στην διατήρηση της εσωτερικής συνοχής της. Προηγουμένως, αυτό τό έργο περιλάμβανε τόν σχηματισμό καί τήν διάδοση ενός γενικού μοντέλου ζωής, τό όποιο νομιμοποιούσε τις περισσότερες φορές τήν αφήγηση της χειραφέτησης. Μέσα στό πλαίσιο της άπονομιμοποίησης, τά πανεπιστήμια και τά Ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης καλούνται στό έξης νά διαπλάσουν αρμοδιότητες καί δχι πλέον Ιδεώδη: τόσοι γιατροί, τόσοι καθηγητές αυτού* ή του άλλου γνωστικού κλάδου, τόσοι μηχανικοί, τόσοι διοικητικοί κτλ. Η μετάδοση γνώσεων δέν εμφανίζεται πλέον σά νά αποσκοπεί στην διαμόρφωση μιας ελίτ Ικανής νά καθοδηγήσει τό έθνος στην χειραφέτηση του, προσφέρει στό σύστημα τους παίκτες πού είναι ικανοί νά παίξουν κατάλληλα τόν ρόλο τους μέσα στις πραγματολογικές θέσεις πού έχουν ανάγκη οί θεσμοί.¹⁶⁸

165. Αυτό δνομάζβι δ Parsons «έργαλβιακδ ακτιβισμό» πλέκοντας τα

""Αν οί σκοποί της ανώτερης εκπαίδευσης είναι λειτουργικοί, τότε τί συμβαίνει μέ τους δέκτες; Ο φοιτητής έχει ήδη αλλάξει καί θά πρέπει νά αλλάξει ακόμα. Δέν είναι πλέον ένας νέος που βγαίνει από τις «φιλελεύθερες μειοψηφίες»^{1*6} καί γνιιάζεται άμεσα ή έμμεσα για το μέγα έργο της κοινωνικής προόδου πού εννοείται ως χειραφέτηση. Μέ αυτή τήν έννοια τό «δημοκρατικό» πανεπιστήμιο πού δεν άσκει επιλογή για τήν είσοδο σ' αυτό, πού στοιχίζει λίγο στον φοιτητή καί στην κοινωνία (αν υπολογίσουμε το κόστος κατά φοιτητή) πού όμως δέχεται πολυάριθμες έγγραφες¹⁶⁷ και πού πρότυπο του ήταν το πανεπιστήμιο του χειραφετητικού ανθρωπισμού, σήμερα εμφανίζεται ελάχιστα αποδοτικό.¹⁶⁸ Η άνώ-

έγκωμίο του μέχρι σημείου νά τόν συγγεί με τήν «ορθολογική γνώση»: «Ο προσανατολισμός προς τήν ορθολογική γνώση υπονοείται μέσα στην κοινή καλλιέργεια του εργαλειακού ακτιβισμού, άλλα δεν γίνεται λίγο ή πολύ έκδηλος καί δεν εκτιμάται εξαιρετικά παρά μόνο στις πίο καταρτισμένες κοινωνικές κατηγορίες πού τόν χρησιμοποιούν πίο φανερά στις επαγγελματικές τους δραστηριότητες» (T. Parsons & G. M. Piatt, «Considerations on the American Academic Systems», *Minerva* VI (καλοκαίρι 1968), 507* τό αναφέρει ό Α. Touraine, *UniversitS et sociiU...*, *loe. cit.*, 146).

166. Είναι αυτό πού ό Mueller ονομάζει *professional intelligentsia* αντιπαραθέτοντας την προς τήν *technical intelligentsia*. Ακολουθώντας τόν J. K. Galbraith, περιγράφει τήν ταραχή καί τήν αντίσταση της πρώτης απέναντι στην τεχνοκρατική νομομοποίηση (*op. cit.*, 172-177).

167. Στις αρχές του 1970-1971 στην ηλικία των δεκαενιάχρονων τό ποσοστό των εγγεγραμμένων στην ανώτερη εκπαίδευση ήταν από 30 έως 40% για τόν Καναδά, τις Η.Π.Α., τήν Ε.Σ.Σ.Δ. καί τήν Γιουγκοσλαβία* περίπου 20% για τήν Γερμανία, τήν Γαλλία, τήν Μεγάλη Βρετανία, τήν Ιαπωνία καί τις Κάτω Χώρες. Για όλες αυτές τις χώρες είχε διπλασιαστεί ή τριπλασιαστεί σέ σχέση μέ τά ποσοστά του" 1959. Σύμφωνα μέ τήν ίδια πηγή (M. Deveze, *Histoire contemporaine de Vuniversiti*, Paris, SEDES, 1976, 439-440), ή σχέση φοιτητικός πληθυσμός/όλικός πληθυσμός ανάμεσα στό 1950 καί στό 1970 πέρασε από 4% σέ 10% περίπου για τήν δυτική Ευρώπη, από 6,1 σέ 21,3% για τόν Καναδά, από 15,1 σέ 32,5% για τις Η.Π.Α.

168. Στην Γαλλία, από τό 1968 ως τό 1975, δ ολικός προϋπολογισμός για τήν ανώτερη εκπαίδευση (χωρίς τό C.N.R.S.) άνηλθε (σέ εκατομμύρια φράγκα) από 3.075 σέ 5.454 ή από 0,55 σέ 0,89% του Α.Ε.Π. Οι αυξήσεις αυτές σέ απόλυτους αριθμούς άφοροϋν τις κατηγορίες: Άμοιβές, Λειτουργικά έξοδα, Υποτροφίες* ή κατηγορία Έπιχορηγήσεις για τήν Έρευνα παρέμεινε άίσθητά στάσιμη (Deveze, *op. cit.*, 447-450). Για τήν δεκαετία τοδ 1970,

τερη εκπαίδευση έχει υποστεί ήδη μιαν σπουδαία μεταβολή, ή οποία κατευθύνεται από διοικητικά μέτρα και συνάμα από μια κοινωνική ζήτηση ελάχιστα ελεγχόμενη και προερχόμενη από νέους χρήστες, με την τάση να διαχωρίσει τις λειτουργίες της σε δύο μεγάλες κατηγορίες υπηρεσιών.

Με τη λειτουργία της επαγγελματοποίησης, ή ανώτερη εκπαίδευση απευθύνεται ακόμα σε νέους προερχόμενους από φιλευ-θερες ελίτ, στις όποιες έχει μεταδοθεί ή αρμοδιότητα που κρίνει αναγκαία το επάγγελμα* σ* αυτούς προστίθενται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο (για παράδειγμα, τα τεχνολογικά ινστιτούτα), άλλα σύμφωνα με το ίδιο διαλεκτικό μοντέλο, δέκτες νέων γνώσεων που συνδέονται με τις νέες τεχνικές και τεχνολογίες και που είναι επίσης νέοι μη «δραστηριοποιημένοι» ακόμη.

Πέρα από αυτές τις δύο κατηγορίες φοιτητών, που αναπαράγουν την «επαγγελματική інτελλιγκέντσια» και την «τεχνική інτελλιγκέντσια»,¹⁶⁹ οι άλλοι νέοι, όσοι κυκλοφορούν στο πανεπιστήμιο, είναι στην πλειονότητα τους άνεργοι που δεν υπολογίζονται στις στατιστικές της αναζήτησης εργασίας. "Οντως είναι υπεράριθμοι σε σχέση με τους απόφοιτους των γνωστικών κλάδων, μέσα στους οποίους τους βρίσκουμε (φιλολογία και επιστήμες του ανθρώπου). 'Ανήκουν στην πραγματικότητα, παρά την ηλικία τους, στη νέα κατηγορία των δεκτών της μετάδοσης της γνώσης.

Γιατί, πλάι σε αυτή την επαγγελματοποιητική λειτουργία, το πανεπιστήμιο αρχίζει ή θα έπρεπε να αρχίζει να παίζει ένα νέο ρόλο μέσα στο πλαίσιο της βελτίωσης των αποδόσεων του συστήματος, δηλ. τον ρόλο της επιμόρφωσης ή της διαρκούς εκπαίδευσης.¹⁷⁰ Πέρα από τα πανεπιστήμια, τα τμήματα ή τα ινστιτούτα

δ E. E. David δήλωνε ότι δεν χρειαζόταν πολύ περισσότεροι Ph. D. από την προηγούμενη δεκαετία (*art. cit.*, 212).

169. Σύμφωνα με την ορολογία του Cl. Mueller, *op. cit.*

170. Είναι αυτό που οι M. Rioux και J. Dofny υποδηλώνουν με την ένδειξη «πνευματική κατάρτιση»: J. Dofny & M. Rioux «Inventaire et bilan de quelques expériences d'intervention de l'université», *L'université dans son milieu: action et responsabilité* (Συζήτηση του A.U.P.E.L.F.),

μέ επαγγελματική αποστολή, ή γνώση δέν μεταδίδεται ούτε θά μεταδίδεται πλέον μαζικά καί άπαξ δια παντός σέ νέους πρίν λάβουν ενεργό μέρος στην ζωή* μεταδίδεται *καί* θά μεταδίδεται «μέ παραγγελία από τον κατάλογο» σέ εήλικους πού ήδη είναι ενεργοί ή περιμένουν νά ενεργοποιηθούν, γιά νά βελτιώσουν τήν αρμοδιότητα τους και τήν προαγωγή τους, άλλα επίσης και γιά νά αποκτήσουν πληροφορίες, γλώσσες καί γλωσσικά παιχνίδια πού τους επιτρέπουν νά διευρύνουν τόν ορίζοντα της επαγγελματικής τους ζωής καί νά αρθρώσουν τήν τεχνική και ηθική τους εμπειρία.¹⁷¹ Η νέα τροπή πού έλαβε ή μετάδοση της γνώσης έχει κι αυτή τις συγκρούσεις της. Γιατί, όσο είναι συμφέρον του συστήματος, και κατά συνέπεια εκείνων πού μέσα του λαμβάνουν τις «αποφάσεις», νά ενθαρρύνουν τήν επαγγελματική προαγωγή, άφού αυτή δέν μπορεί παρά νά βελτιώνει τις αποδόσεις του συνόλου, άλλο τόσο ό πειραματισμός πάνω στους λόγους, τους θεσμούς και τις αξίες, συνοδευόμενος από αναπόδραστες «ανωμαλίες» στό εγκύκλιο πρόγραμμα, στον έλεγχο της γνώσης καί στην παιδαγωγική, χωρίς νά μιλήσουμε γιά τις κοινωνικοπολιτικές μεταπτώσεις, εμφανίζεται ως ελάχιστα λειτουργικός καί βλέπει νά μή του δίνεται

Universite de Montreal, 1971, 155-162. Οι συγγραφείς άσκουν κριτική σέ εκείνο πού αποκαλούν δύο τύπους πανεπιστημίου της Βόρειας Αμερικής: τα *liberal art colleges*, όπου ή διδασκαλία καί ή ήρευνα είναι πληροί αποσυνδεμένες άπο τήν κοινωνική ζήτηση, καί το *multiversity*, έτοιμο νά χορηγήσει κάθε διδασκαλία της οποίας τά έξοδα δέχεται νά αναλάβει ή κοινότητα. Πάνω στην τελευταία διατύπωση βλ. G. Kerr, *The Uses of the University, With a Postscript 1972*, Cambridge (Ma), Harvard U.P., 1972. Στο ίδιο πνεύμα, άλλα χωρίς τόν παρεμβατισμό του πανεπιστημίου στην κοινωνία πού. εισηγούνται οι Dofny καί Rioux, βλ. τήν περιγραφή του μελλοντικού πανεπιστημίου πού κάνει 6 M. Alliot στην διάρκεια της Ιδιας συζήτησης, «Structures optimales de l'institution universitaire», *ibid.*, 141-154. Ό M. Alliot συμπεραίνει: «Πιστεύουμε στις δομές, ένω κατά βάθος θά έπρεπε νά υπάρχουν όσο τό δυνατόν λιγότερες δομές». Αυτός είναι ό σκοπός του Πειραματικού Κέντρου, κατόπιν Universite de Paris VHI (Vincennes), πού διβκηρύχτηκε κατά τήν ίδρυση του τό 1968. Σχετικά μέ αυτό τό θέμα βλ. τόν φάκελο *Vincennes ou le desir d'apprendre*, Alain Moreau, 1979.

171. Ό συγγραφέας υπήρξε μάρτυρας τής εμπειρίας πολυάριθμων τμημάτων των Vincennes.

ή παραμικρή πίστωση έν ονόματι της σοβαρότητας του συστήματος. Εντούτοις, αυτό που διαγράφεται εδώ είναι ένας δρόμος εξόδου από τον λειτουργισμό εξίσου λίγο αμελητέος όσο και ο λειτουργισμός που τον χάραξε.¹⁷² Μπορούμε όμως να φανταστούμε ότι ή ευθύνη γι' αυτό θα ανατεθεί σε έξωπανεπιστημιακά δίκτυα.¹⁷⁸ "Όπως και να έχουν τα πράγματα, ή αρχή της αποδοτικότητας, έστω και αν δέν επιτρέπει να αποφασίσουμε σαφώς σε όλες τις περιπτώσεις για την ενδεδειγμένη πολιτική, έχει ως σφαιρική συνέπεια την υποταγή των ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στις εξουσίες. Από την στιγμή που ή γνώση δέν εμπειριέχει πλέον τον σκοπό της ως πραγμάτωση της ιδέας ή ως χειραφέτηση των ανθρώπων, ή μετάδοση της ξεφεύγει από την αποκλειστική υπευθυνότητα των λογίων ή των φοιτητών. Η ιδέα της «πανεπιστημιακής ελευθερίας» ανήκει σήμερα σε άλλη εποχή. Οι «αυτόνομίες» που αναγνωρίζονται στα πανεπιστήμια μετά από την κρίση που γνώρισαν κατά τά τέλη της δεκαετίας του εξήντα, είναι ασήμαντη σε σύγκριση με τό χοντρό γεγονός ότι τά συμβούλια των διδασκόντων σχεδόν πουθενά δέν έχουν την δύναμη να αποφασίσουν για τό μέρος του προϋπολογισμού που δικαιούται τό ίδρυμα τους"¹⁷⁴ ή μόνη

172. Ο νόμος προσανατολισμού της ανώτερης εκπαίδευσης από 12 Δεκεμβρίου 1968 θεωρεί την διαρκή μόρφωση (με την επαγγελματική έννοια) ως μία από τις αποστολές της ανώτερης εκπαίδευσης: αυτή «οφείλει να είναι ανοιχτή στους παλιούς φοιτητές καθώς και στα πρόσωπα που δέν είχαν την δυνατότητα να ακολουθήσουν σπουδές που, ανάλογα με την Ικανότητα τους, θα τους επέτρεπαν να βελτιώσουν τις πιθανότητες προαγωγής ή τροποποίησης της επαγγελματικής τους δραστηριότητας».

173. Σε μία συνέντευξη που έδωσε στο *Télé-sept-jours* 981 (17 Μαρτίου 1979), ο Γάλλος υπουργός Παιδείας, που είχε επισήμως συστήσει την σειρά *Όλοκαύτωμα* (παρουσιάστηκε από το δεύτερο κανάλι) στους μαθητές της δημόσιας εκπαίδευσης (πρωτοφανής πρωτοβουλία), δηλώνει ότι ή απόπειρα του εκπαιδευτικού τομέα να δημιουργήσει ένα αυτόνομο οπτικο-ακουστικό εργαλείο απέτυχε και ότι «ή πρώτη μέριμνα αναφορικά με την εκπαίδευση είναι να μάθει τά παιδιά να επιλέγουν το πρόγραμμα» που θα δουν στην τηλεόραση.

174. Στην Μεγάλη Βρετανία, όπου ή συμμετοχή του κράτους στις δαπάνες κεφαλαίων και λειτουργικών εξόδων των πανεπιστημίων άνηλθε από 30 σε 80% ανάμεσα στο 1920 και το 1960, το University Grants Committee,

δύναμη πού έχουν είναι νά κατανέμουν το ποσό πού τους χορηγείται, καί μάλιστα μόνο τά υπόλοιπα του.¹⁷⁵

Τώρα, τί μεταδίδεται στην ανώτερη εκπαίδευση; Εφόσον πρόκειται γιά έπαγγελματοποίηση, καί άπό σκοπιά στενά λειτουργι-στική, το ουσιώδες τοῦ μεταδόσιμου συνίσταται σ' Ινα νέο οργανωμένο απόθεμα γνώσεων. Η εφαρμογή νέων τεχνικών σέ αυτό το απόθεμα μπορεί νά έχει σοβαρότατη επίπτωση πάνω στο επικοινωνιακό υπόβαθρο της διδασκαλίας. Τοῦτο το τελευταίο δέν φαίνεται νά συμπίπτει απαραίτητα μ' ενα μάθημα πού διδάσκεται δια ζώσης άπο έναν καθηγητή μπροστά σέ βουβούς φοιτητές, ενώ οί ερωτήσεις γίνονται στα «φροντιστήρια» πού διευθύνονται άπο έναν βοηθό. Στον βαθμό πού οί γνώσεις μπορούν νά μεταφραστούν στην γλώσσα της πληροφορικής και στον βαθμό πού ό παραδοσιακός δάσκαλος μπορεί νά εξομοιωθεί μέ μιά μνήμη, ή διδακτική μπορεί νά ανατεθεί σέ μηχανές πού συνδέουν τίς κλασικές μνήμες (βιβλιοθήκες κτλ.) καθώς καί τίς τράπεζες στοιχείων μέ νοήμονα τερματικά πού τίθενται στην διάθεση των φοιτητών.

Η παιδαγωγική δέν θά υποφέρει κατ' ανάγκην άπό αυτό, γιατί μολαταῦτα θά έπρεπε νά διδαχθεί κάτι στους φοιτητές: δχι τά περιεχόμενα, άλλα τήν χρήση των τερματικών, δηλαδή άπό τήν μιά μεριά των νέων γλωσσών, καί άπό τήν άλλη μιά πιό εκλεπτυσμένη χρησιμοποίηση αύτου τοῦ γλωσσικού παιχνιδιού πού είναι ή έρωτηματοθεσία: πού νά απευθυνθεί ή ερώτηση, δηλαδή ποια είναι ή κατάλληλη μνήμη γιά κείνο πού θέλουμε νά μάθουμε; Πώς νά τήν διατυπώσουμε γιά νά αποφύγουμε τίς παρεξηγήσεις;¹⁷ Μέσα σέ

προσαρτημένο στό υπουργείο γιά τήν επιστήμη και τά πανεπιστήμια, άφου εξετάσει τίς ανάγκες καί τά σχέδια ανάπτυξης πού παρουσίασαν τά πανεπιστήμια, τους διανέμει τήν ετήσια επιχορήγηση. Στίς Η.Π.Α. τά τραστ είναι πανίσχυρα.

175. Δηλαδή στην Γαλλία, ανάμεσα στά τμήματα γιά τίς δαπάνες λειτουργίας καί εξοπλισμού. ΟΙ αμοιβές δέν εμπίπτουν στην δική τους αρμοδιότητα, έκτος γιά τδ βοηθητικό προσωπικό. Η χρηματοδότηση σχεδίων, νέων κατευθύνσεων κτλ., περιλαμβάνεται στό παιδαγωγικό πρόγραμμα τοῦ πανεπιστημίου.

176. M. Mc Luhan, *DOeü á oreiüe*, Denöel-Gonthier, 1977* P. Antoine, «Comment e'inforraer?», *Projet* 124 (Άπρίλιος 1978), 395-413.

αυτήν τήν προοπτική, μιά στοιχειώδης κατάρτιση στην πληροφορική, και ιδιαίτερα στην τηλεματική, θά έπρεπε απαραίτητως να αποτελεί μέρος μιας ανώτερης προπαίδευσης, μέ τήν ίδια έννοια πού θεωρείται απαραίτητη για παράδειγμα ή κατάκτηση της τρέχουσας χρήσης μιας ξένης γλώσσας.¹⁷⁷

Μόνο μέσα στην προοπτική των μεγάλων αφηγήσεων της νομιμοποίησης (ζωή του πνεύματος και/ή χειραφέτηση της ανθρωπότητας) μπορεί να φανεί ελαττωματική, και μάλιστα ανυπόφορη, ή μερική αντικατάσταση των διδασκόντων άπο μηχανές. Είναι όμως πιθανό ότι αυτές οι αφηγήσεις δέν συνιστούν πλέον το κύριο κίνητρο του ενδιαφέροντος για τήν γνώση. Άν τό κίνητρο είναι ή ισχύς, τότε αυτή ή έποψη της κλασικής διδακτικής παύει να είναι καίρια. ' Η ρητή ή δχι ερώτηση πού τίθεται άπο τόν επαγγελματικά προσανατολισμένο φοιτητή, άπό τδ κράτος ή άπό το ίδρυμα της ανώτερης εκπαίδευσης δέν είναι πιά: αληθεύει; άλλα: σέ τί χρησιμεύει; Μέσα στό πλαίσιο της εμπορευματοποίησης της γνώσης, αυτή ή τελευταία ερώτηση τις περισσότερες φορές σημαίνει: μπορεί νά πουληθεί; Και μέσα στό πλαίσιο της αύξησης της ισχύος: είναι αποτελεσματικό; Όστόσο ή κατοχή μιας Ικανότητας για απόδοση φαίνεται νά μπορεί νά πωληθεί μέσα στις συνθήκες πού περιγράψαμε παραπάνω, και είναι αποτελεσματική έξ όρισμού. 'Εκείνο πού δέν πουλιέται πιά, είναι ή αρμοδιότητα σύμφωνα μέ άλλα κριτήρια, Όπως τό άληθές/ψευδές, τό δίκαιο/άδικο κτλ., και προφανώς ή έν γένει αδύναμη αποδοτικότητα.

Η προοπτική μιας πλατειάς άγορας λειτουργικών αρμοδιοτήτων είναι ανοιχτή. ΟΙ κάτοχοι αυτού του είδους γνώσης είναι και θά είναι τό αντικείμενο της προσφοράς, ήτοι ό στόχος της πολιτικής του δελεασμού.¹⁷⁸ Άπό αυτήν τήν άποψη, δέν άγγέλλεται πλέον τδ τέλος της γνώσης. 'Απεναντίας, ή Έγκυκλοπαιδεία της αδριον είναι οι τράπεζες των στοιχείων. Αυτές ξεπερνούν τήν ικανότητα

177. Ξέρουμε ότι ή χρησιμοποίηση των νομιμόνων τερματικών διδάχτηκε στην Ίαπωνία. Στον Καναδά τά απομονωμένα πανεπιστημιακά και κολλεγιακά κέντρα τους χρησιμοποιούν σταθερά.

178. Ήταν ή πολιτική πού ακολούθηθηκε άπο τά αμερικανικά κέντρα ίρευνας πρίν άπό τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

κάθε χρήστη. Είναι ή «φύση» για τόν μεταμοντέρνο άνθρωπο.¹⁷⁹ Εντούτοις θα σημειώσουμε βτι ή διδακτική δέν συνίσταται μόνο στην μετάδοση πληροφοριών καί δτι ή αρμοδιότητα, Ιστω καί αποδοτική, δέν συμπυκνώνεται στην κατοχή μιας καλής μνήμης των δεδομένων ή σέ μιά καλή ικανότητα πρόσβασης στις μνήμες-μη-χανές. Είναι κοινότοπο να υπογραμμίζουμε τήν σπουδαιότητα της Ικανότητας να ενεργοποιούνται τά καίρια δεδομένα για το ύπο επίλυση πρόβλημα «έδώ και τώρα» καί νά συντονίζονται σέ μιν αποτελεσματική στρατηγική.

Ενόςω το παιχνίδι είναι ατελές άπδ πλευράς πληροφόρησης, υπερτερεί δποιος μπορεί νά αποκτήσει συμπληρωματική πληροφόρηση. Έξ ορισμού αυτή είναι ή περίπτωση ενός φοιτητή πού μαθαίνει. 'Αλλά, στά παιχνίδια της πλήρους πληροφόρησης,¹⁸⁰ ή καλύτερη αποδοτικότητα έξ υποθέσεως δέν μπορεί νά συνίσταται στην απόκτηση ενός τέτοιου συμπληρώματος. Προκύπτει από μιά νέα διάταξη των δεδομένων, πού συγκροτούν καθαυτό μιά «κίνηση». Αυτή ή νέα διάταξη επιτυγχάνεται τις περισσότερες φορές μέ τήν συνάρτηση σειρών από δεδομένα, τά όποια μέχρι τότε νομίζονταν ανεξάρτητα.¹⁸¹ Μπορούμε νά αποκαλέσουμε φαντασία αυτή τήν ικανότητα της συνολικής συνάρθρωσης πραγμάτων πού πριν ήταν χωρισμένα. Η ταχύτητα είναι μία της ιδιότητα.¹⁸²

179. Οι Nora καί Mine γράφουν [*op. cit.*, 16]: «Η κύρια πρόκληση στίς επόμενες δεκαετίες δέν έγκειται πλέον, για τους προωθημένους πόλους της ανθρωπότητας, στην Ικανότητα κυριαρχίας πάνω στην δλη. Αύτη έχει κατακτηθεί. "Έγκειται στην δυσκολία κατασκευής του δικτύου των δεσμών πού διαμορφώνουν τήν συνολική προόδο της πληροφόρησης και της οργάνωσης».

180. A. Rapoport, *Fights, Games and Debates*, Ann Arbor, Univ. of Michigan Press, 1960- γαλλ. μτφ. Lathebeaudiere, *Combats, débats et jeux*, Dunod, 1967.

181. Είναι το Branching Model του Mulkay (βλ. παραπ. σημ. 156). Ο G. Deleuze ανέλυσε τό περιστατικό μέ βρους διασταύρωσης σειρών στο *Logique du sens*, Minuit, 1968, καί στό *Diffirence et rSpitition*, P.U.F., 1968.

182. Ο χρόνος είναι μιά μεταβλητή πού εισάγεται στον καθορισμό της μονάδας Ισχύος στην δυναμική. Βλ. επίσης P. Virilio, *Vitesse et politique*, Galilee, 1976.

Επιτρέπεται βμως να φανταστούμε τόν κόσμο της μεταμοντέρνας γνώσης σα να διέπεται από ένα παιχνίδι πλήρους πληροφόρησης, με τήν έννοια ότι τά δεδομένα είναι κατ' αρχήν προσιτά σέ όλους τους εμπειρογνώμονες: δέν υπάρχει επιστημονικό μυστικό. Ή επαύξηση της αποδοτικότητας, μέ ίση αρμοδιότητα, μέσα στην παραγωγή της γνώσης, καί βχι πλέον στην απόκτηση της, εξαρτάται λοιπόν τελικά από αυτή τήν «φαντασία» πού επιτρέπει είτε τήν πραγμάτωση μιας νέας «κίνησης», είτε τήν αλλαγή των κανόνων του παιχνιδιού.

"Αν ή εκπαίδευση οφείλει νά εξασφαλίσει βχι μόνο τήν αναπαραγωγή των αρμοδιοτήτων, άλλα καί τήν πρόοδο τους, θα έπρεπε κατά συνέπεια ή μετάδοση της γνώσης νά μήν περιορίζεται στην μετάδοση πληροφοριών, άλλα νά περιλαμβάνει τήν εκμάθηση όλων των μεθοδεύσεων, των ικανών νά βελτιώσουν τήν ικανότητα σύζευξης πεδίων πού ή παραδοσιακή οργάνωση των γνώσεων τά απομονώνει ζηλόφθονα. Το σύνθημα της διεπιστημονικότητας πού κυκλοφόρησε κυρίως μετά από τήν κρίση του '68, άλλα είχε προβληθεί πολύ πρωτύτερα, φαίνεται νά οδηγεί προς αυτήν τήν κατεύθυνση. Προσέκρουσε, λένε, στον πανεπιστημιακό φεουδαρχισμό. Προσέκρουσε όμως σέ πολύ περισσότερα πράγματα.

Μέσα στό πανεπιστημιακό μοντέλο του Humboldt, κάθε επιστήμη κατέχει τήν θέση της μέσα σέ Ινα σύστημα πού αποτελεί τήν κορωνίδα της θεωρίας. Ή παραβίαση των ορίων μιας επιστήμης από μιαν άλλη μόνο συγχύσεις μπορεί νά προκαλέσει, «παράσιτα» μέσα στό σύστημα. Οι συνεργασίες μπορούν νά επιτελεστούν μόνο στό θεωρητικό επίπεδο, μέσα στό κεφάλι των φιλοσόφων. 'Αντίθετα, ή ιδέα της διεπιστημονικότητας ανήκει στην εποχή της άπονομιμοποίησης καί στον βεβιασμένο εμπειρισμό της. Ή σχέση μέ τήν γνώση δέν είναι ή σχέση της πραγμάτωσης της ζωής του πνεύματος ή της χειραφέτησης της πραγματικότητας" είναι ή σχέση των χρηστών ενός περίπλοκου θεωρητικού καί ύλικού οπλοστασίου καί εκείνων πού επωφελούνται από αυτές τις επιδόσεις του. Δέν διαθέτουν μιά μεταγλώσσα οοτε μιαν μετααφήγηση για νά διατυπώσουν τήν σκοπιμότητα καί τήν καλή χρήση της. 'Αλλά έχουν τό brain storming για νά ενισχύσουν τις αποδόσεις της.

Ἡ καταξίωση της ομαδικής εργασίας ανήκει σ' αυτήν τήν κατίσχυση του κριτηρίου της αποδοτικότητας μέσα στην γνώση. Γιατί σέ δ,τι έχει σχέση μέ το να πεις αλήθεια ή να επιβάλεις τα δίκαιο, ό αριθμός δέν παίζει κανένα ρόλο* παίζει κάποιον ρόλο, αν ή δικαιοσύνη καί ή αλήθεια βλέπονται μέ τους Όρους της πιθανότερης επιτυχίας. Πράγματι, γενικά οί αποδόσεις βελτιώνονται από τήν συλλογική εργασία, υπό τους δρους πού οί κοινωνικές επιστήμες έχουν καθορίσει από πολύν καιρό.¹⁸⁸ Για νά πούμε τήν αλήθεια, έχουν κυρίως πιστοποιήσει τήν επιτυχία της για τήν αποδοτικότητα μέσα στό πλαίσιο ενός δεδομένου μοντέλου, δηλαδή για τήν εκτέλεση ενός έργου' ή βελτίωση φαίνεται λιγότερο βέβαιη όταν πρόκειται νά «φανταστούμε» νέα μοντέλα, δηλαδή για τήν σύλληψη. Υπάρχουν καθώς φαίνεται παραδείγματα.¹⁸⁴ Ἀλλά παραμένει δύσκολο νά ξεχωρίσουμε δ,τι ανήκει στά διαθέσιμα της ομάδας και δ,τι οφείλεται στην ευφυΐα τών μελών της.

Θά παρατηρήσει κανείς δτι αυτός ό προσανατολισμός άφορα περισσότερο τήν παραγωγή της γνώσης (έρευνα) παρά τήν μετάδοση της. Είναι αφηρημένο, καί πιθανώς ολέθριο, νά τς χωρίσουμε εντελώς, ακόμα και μέσα στό πλαίσιο του λειτουργισμού και της επαγγελματοποίησης. Εντούτοις ή λύση, προς τήν οποία προσανατολίζονται έμπρακτα οί θεσμοί της γνώσης σ' Όλον τόν κόσμο, συνίσταται στον διαχωρισμό αυτών τών δύο Όψεων της διδακτικής, δηλ. της «απλής» αναπαραγωγής καί της «διευρυμένης» αναπαραγωγής, διακρίνοντας οντότητες πάσης φύσεως, είτε πρόκειται για θεσμούς, για επίπεδα ή κύκλους μέσα στους θεσμούς, για συνομάδωση θεσμών, για συνομαδώσεις γνωστικών κλάδων,

183. J. L. Moreno, *Who shall Survive* (1934), N. York, Beacon, β' εκδ., 1953* γαλλ. μτφ. Maucorps & Lesage, στό J. L. Moreno, *Fondements de la sociometrie*, τόμ. V, «Perspectives de l'avenir: qui survivra?», P.U.P., 1954.

184. *The Mass Communication Research Center* (Princeton), *The Mental Research Institute* (Palo Alto), *The Massachusetts Institute of Technology* (Boston), *Institut für Sozialforschung* (Frankfurt) rival μερικά από τα περιφημότερα. Ένα μέρος ίσως επιχειρηματολογίας του C Kerr υπέρ εκείνου πού ονομάζει *Ιδεάπολις* βασίζεται στην αρχή του κέρδους *ok* επινοητικότητα, πού επιτυγχάνεται μέ τις συλλογικές Ιρευνες (*op. cit.*, 91 κ.έ.).

άπό τους όποιους οι μέν προορίζονται για την επιλογή και την αναπαραγωγή τών επαγγελματικών αρμοδιοτήτων, ενώ άλλοι στην προαγωγή και στην «ενθάρρυνση» πνευμάτων μέ «φαντασία». Οί διάυλοι μεταβίβασης, πού βρίσκονται στην διάθεση τών πρώτων, μπορεί να απλοποιηθούν καί νά μαζικοποιηθούν οί άλλοι έχουν δικαίωμα συμμετοχής στίς μικρές ομάδες πού λειτουργούν μέσα σέ Ιναν αριστοκρατικό έξισωτισμό.¹⁸⁶ Δέν Ιχει σημασία αν αυτές οί τελευταίες αποτελούν ή δέν αποτελούν επισήμως μέρος τών πανεπιστημίων.

Άλλα το βέβαιο είναι διτι και στις δύο περιπτώσεις ή άπονομιμοποίηση και ή κυριαρχία της αποδοτικότητας χτυπούν τήν καμπάνα της εποχής τοϋ Καθηγητή: αυτός δέν Ιχει περισσότερες αρμοδιότητες άπό τα δίκτυα μνήμης πού μεταβιβάζουν τήν καθιδρυμένη γνώση ούτε είναι πιο αρμόδιος άπό τις διεπιστημονικές ομάδες για νά φανταστεί νέες κινήσεις ή νέα παιχνίδια.

185. Ο D. J. de Solla Price (*Little Science, Big Science, loc. cit.*) προσπαθεί νά συγκροτήσει τήν επιστήμη της επιστήμης. Διατυπώνει (στατιστικούς) νόμους της επιστήμης εκλαμβάνοντας την ως κοινωνικό αντικείμενο. Σημειώσαμε το νόμο τοϋ μή δημοκρατικού χωρισμού στην σημ. 131. "Ενας άλλος νόμος, εκείνος των «αθέατων συναδέλφων», περιγράφει το αποτέλεσμα τοϋ πολλαπλασιασμού τών δημοσιεύσεων καί τοϋ κορεσμού τών διαύλων πληροφορησης στους επιστημονικούς θεσμούς: οί «αριστοκράτες» της γνώσης τείνουν άπό αντίδραση νά δημιουργούν μόνιμα δίκτυα προσωπικών επαφών συνομαδώνοντας τό πολύ καμιά εκατοστή κατάλληλα προωθημένων μελών. Ο D. Crane ίδωσε μιά κοινωνιομετρική ερμηνεία αυτών τών «συλλόγων» από *Invisible Colleges*, Chicago & London, The Univ. of Chicago Press, 1972 Βλ. *Lecuyer, art. cit.*

Η ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΩΣ
ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΑΣΤΑΘΕΙΩΝ

Παραπάνω σημειώσαμε ότι η πραγματολογία της επιστημονικής έρευνας, κυρίως με την έποψη της έρευνας νέων επιχειρηματολογιών, έθεσε στο προσκήνιο την επινόηση νέων «κινήσεων» καί μάλιστα νέων κανόνων των γλωσσικών παιχνιδιών. Τώρα προέχει να υπογραμμίσουμε αυτή την έποψη, πού είναι αποφασιστικής σημασίας για την παρούσα κατάσταση της επιστημονικής γνώσης. Γι' αυτή την τελευταία θα μπορούσαμε να ποϋμε παροδικά ότι αναζητεί «δρόμους εξόδου από την κρίση», την κρίση της αιτιοκρατίας. Η αιτιοκρατία είναι ή υπόθεση πάνω στην οποία βασίζεται ή νομιμοποίηση μέσω της αποδοτικότητας: αφού ή τελευταία καθορίζεται με μία σχέση input/output, πρέπει να υποθέσουμε ότι το σύστημα μέσα στο όποιο εισάγουμε τό input βρίσκεται σε σταθερή κατάσταση* υπακούει σε μία κανονική «τροχιά», της οποίας μπορούμε να διαπιστώσουμε την διαρκή καί συναγωγήμη λειτουργία πού θα επιτρέψει να προβλέψουμε καταλλήλως το output.

Αυτή είναι ή θετικιστική «φιλοσοφία» της αποτελεσματικότητας. Αντιτάσσοντας της εδώ ορισμένα αξιοσημείωτα παραδείγματα, θέλουμε να διευκολύνουμε την τελική συζήτηση για τή νομιμοποίηση. Συνολικά πρόκειται να δείξουμε ότι ή πραγματολογία της μεταμοντέρνας επιστημονικής γνώσης έχει άφ' έαυτης ελάχιστη συνάφεια με την επιδίωξη της αποδοτικότητας,

"Η διάδοση της επιστήμης δεν επιτελείται χάρη στον θετικισμό της αποτελεσματικότητας. Το αντίθετο Ισχύει: να εργάζεσαι

μέ στόχο τήν απόδειξη, σημαίνει νά αναζητείς καί νά «επινοείς» τό αντίπαράδειγμα, δηλαδή το αδιανόητο* νά εργάζεσαι μέ βάση τήν επιχειρηματολογία, σημαίνει νά αναζητείς τό «παράδοξο» και νά τό νομιμοποιείς μέ νέους συλλογιστικούς κανόνες. Καί στις δύο περιπτώσεις, ή αποτελεσματικότητα δέν αναζητείται ως αυτοσκοπός, είναι κάτι επιπλέον, καμιά φορά καθυστερημένο, όταν οί χορηγοί των κονδυλίων ενδιαφέρονται επιτέλους γιά τήν περίπτωση.¹⁸⁸ Αλλά εκείνο πού δέν γίνεται νά μήν επέλθει και νά μήν επανέλθει σέ μιά νέα θεωρία, σέ μιά νέα υπόθεση, σέ μιά νέα απόφαση, σε μια νέα παρατήρηση, είναι τό ζήτημα της νομιμοποίησης. Γιατί αυτό τό ερώτημα τό θέτει ή ίδια ή επιστήμη στον εαυτό της και δέν της τό θέτει ή φιλοσοφία.

Ξεπερασμένο σέ τούτη τήν περίπτωση δέν είναι νά αναρωτιέσαι τί είναι αληθές και τί δίκαιο, είναι νά εκλαμβάνεις τήν επιστήμη ως θετικιστική καί καταδικασμένη σέ εκείνη τήν άνομιμο-ποίηση γνώση, στην ήμιγνώση πού έβλεπαν σ' αυτήν οί Γερμανοί ιδεαλιστές. Τό ερώτημα: *Τί αξίζει τό πείρημα σου, τί αξίζει ή απόδειξη σου;* αποτελεί τόσο πολύ μέρος της πραγματολογίας της επιστημονικής γνώσης, ώστε αυτό ακριβώς εξασφαλίζει τήν μεταμόρφωση του δέκτη του επιχειρήματος και της υπό συζήτηση απόδειξης σέ πομπό ενός νέου επιχειρήματος καί μιας νέας απόδειξης, συνεπώς τήν ανανέωση των λόγων καί συνάμα των επιστημονικών γενεών. Η επιστήμη αναπτύσσεται, καί κανείς δέν αμφισβητεί Οτι αναπτύσσεται, αναπτύσσοντας αυτή τήν ερώτηση. Καί αυτή ή ερώτηση, αναπτυσσόμενη, οδηγεί στην ερώτηση, δηλαδή στην μεταερώτηση ή ερώτηση της νομιμοποίησης: *Τί αξίζει τό «τί αξίζει» σου;*¹⁸⁷

186. Ο Β. Mandelbrot (*Les objets fractals. Forme, hasard et dimension*, Flammarion, 1975) στο επίμετρο του (172-183) δίνει «βιογραφικά στοιχεία» ερευνητών στα μαθηματικά καί στην φυσική πού είτε αναγνωρίστηκαν καθυστερημένα είτε έμειναν άγνωστοι λόγω του αλλόκοτου χαρακτήρα της εργασίας τους καί παρά τήν γονιμότητα των ανακαλύψεων τους.

187. Ένα περίφημο παράδειγμα δόθηκε άπο τήν συζήτηση γιά τήν αίτιοκρατία, πού προκάλεσε ή κβαντική μηχανική. Βλ. γιά παράδειγμα τήν πα-

"Όπως είπαθηγε, το εντυπωσιακό χαρακτηριστικά της μεταμοντέρνας επιστημονικής γνώσης είναι ή Ιδια ή νοητή έμμένεια του λόγου ως προς τους κανόνες πού τδν καθιστούν έγκυρο.^{1*8} Εκείνο πού κατά τά τέλη του δέκατου ένατου αιώνα μπορούσε νά εμφανιστεί ως απώλεια της νομιμότητας καί πτώση στον φιλοσοφικό «πραγματισμό» ή στον λογικό θετικισμό δέν ήταν παρά ένα επεισόδιο, του όποιου ή γνώση προέκυψε μέ τον εγκλεισμό, μέσα στον επιστημονικό λόγο, του λόγου για τήν καταξίωση αποφάνσεων πού ισχύουν ως νόμοι. Αυτός ό εγκλεισμός, Όπως είδαμε, δέν είναι μία απλή πράξη, προκαλεί «παράδοξα», τά όποια εκλαμβάνονται ως υπερβολικά σοβαρά, καί «περιορισμούς» μέσα στην εμβέλεια της γνώσης, οί όποιοι είναι στην πραγματικότητα τροποποιήσεις της υφής του.

Η μεταμαθηματική έρευνα, πού καταλήγει στό θεώρημα του Gödel, είναι ένα αληθινό παράδειγμα αυτής της αλλαγής υφής.¹⁸ 'Αλλά δ μετασχηματισμός της δυναμικής δέν είναι λιγότερο αντιπροσωπευτικός του νέου επιστημονικού πνεύματος καί μας ενδιαφέρει Ιδιαίτερα, γιατί μας υποχρεώνει νά διορθώσουμε μιαν έννοια, ή οποία, ίπως είδαμε, έχει εισαχθεί μαζικά στην συζήτηση για τήν αποδοτικότητα, Ιδιαίτερα σχετικά μέ τήν κοινωνική θεωρία: τήν έννοια του συστήματος.

Η Ιδέα της αποδοτικότητας έξυπακούει τήν Ιδέα του συστήματος μέ Ισχυρή σταθερότητα, επειδή εδράζεται στην αρχή μιας σχέσης, δηλαδή τήν πάντα κατ' αρχήν μετρήσιμη σχέση ανάμεσα στην θερμότητα καί στό έργο, ανάμεσα σέ θερμή πηγή καί ψυχρή πηγή, ανάμεσα στό input καί στό output. Είναι μιá Ιδέα πού προέρχεται από τήν θερμοδυναμική. Συνδυάζεται μέ τήν παράστα-

ρουσίαση της αλληλογραφίας των M. Bom καί A. Einstein (1916-1955) dort τόν J. M. Levy-Leblond, «Le grand debat de la mecanique quantique», *La recherche* 20 (Φεβρουάριος 1972), 137-144. Έδώ καί few αιώνα ή Ιστορία των επιστήμων τοδ άνθρωπου βριΟεί απο αυτά τά χωρία του ανθρωπολογικού λογού στο επίπιδο της μεταγλώσσας.

168. Ό I. Hassan δίνει μιαν «εικόνα» έχ>(νοο κού άκοχαλύ *Ιμμ&κια* στό «Culture, Indeterminacy, and Immanence», *toe. eit.*

189. Βλ. σημ. 142.

ση μιας προβλέψιμης εξέλιξης των αποδόσεων του συστήματος, υπό τον όρο ότι γνωρίζουμε όλες τις μεταβλητές της. Αυτός ο όρος έχει σαφώς εκφραστεί ως όριο από την πλασματική κατασκευή του «δαίμονα» του Laplace:¹⁹⁰ κατέχοντας όλες τις μεταβλητές, που καθορίζουν την κατάσταση του σύμπαντος σε μια στιγμή t , μπορούμε να προβλέψουμε την κατάσταση του την στιγμή t' . Αυτή η φαντασίωση υποστηρίζεται από την αρχή ότι τα φυσικά συστήματα, περιλαμβανομένου του συστήματος των συστημάτων, που είναι το σύμπαν, υπακούουν σε κανονικότητες, και ότι κατά συνέπεια η εξέλιξη τους διαγράφει μία προβλέψιμη τροχιά και επιτρέπει διαρκείς «φυσιολογικές» λειτουργίες (και την μελλοντολογία...).

Μέ την κβαντική μηχανική και την ατομική φυσική, η επέκταση αυτής της αρχής πρέπει να περιοριστεί. Και αυτό πρέπει να γίνει με δύο τρόπους, των οποίων οι αντίστοιχες συνέπειες δεν έχουν την ίδια εμβέλεια. Πρώτα-πρώτα ο καθορισμός της αρχικής κατάστασης ενός συστήματος, δηλαδή όλων των ανεξάρτητων μεταβλητών, για να είναι αποτελεσματικός θα απαιτούσε μία δαπάνη ενέργειας τουλάχιστον ίση με εκείνη που καταναλώνει το υπό καθορισμόν σύστημα. Μία εκδοχή αυτής της έμπρακτης αδυνατότητας να συντελεστεί ή πλήρης μέτρηση μιας κατάστασης του συστήματος δόθηκε για τους αμύητους σε μία σημείωση του Borges: Ίνας αυτοκράτορας θέλει να κατασκευάσει ένα ακριβέστατο χάρτη της αυτοκρατορίας. Τό αποτέλεσμα είναι ή καταστροφή της χώρας: γιατί ολόκληρος ο πληθυσμός διοχετεύει όλα του την ενεργητικότητα στην χαρτογραφία.¹⁹¹

Μέ τό επιχείρημα του Brillouin,¹⁹² ή ιδέα (ή ή ιδεολογία) του

190. P. S. Laplace, *Exposition du système du monde*, I-II, 1796.

191. 'De la rigueur de la science', *Histoire de l'infamie*, Monaco, Rocher. Η σημείωση τούτη αποδίδεται από τον Borges στον Suarez Miranda, *Viajes de Vorortes Prudentes*, IV, 14, Lerida, 1658. Η σύνοψη που δίνουμε εδώ είναι εν μέρει ελεύθερη.

192. Η πληροφόρηση κοστίζει κι οπότε ενέργεια, ή αρνητική εντροπία, την οποία αποτελεί, προκαλεί εντροπία. Ο M. Serres αναφέρεται συχνά σε αυτό το επιχείρημα, π.χ. *Hermis III. La traduction*, Minuit, 1974, 92.

τέλειου έλεγχου του συστήματος, πού οφείλει να επιτρέψει την βελτίωση των αποδόσεων του, εμφανίζεται ως έλλειψη συνοχής σε σχέση με την αντίφαση: μειώνει την αποδοτικότητα την οποία δηλώνει Οτι αυξάνει. Αυτή ή έλλειψη συνοχής εξηγεί Ιδιαίτερα την αδυναμία των κρατικών καί κοινωνικοοικονομικών γραφειοκρατιών: καταπνίγουν τα συστήματα ή τά υποσυστήματα πού ελέγχουν καί ασφυκτιούν μαζί με αυτά (αρνητικό feedback). Το ενδιαφέρον μιας τέτοιας εξήγησης είναι διτι δέν έχει ανάγκη νά καταφύγει σε μια νομιμοποίηση πού νά διαφέρει από τή νομιμοποίηση του συστήματος, για παράδειγμα στή νομιμοποίηση της ελευθερίας των ανθρώπινων παραγόντων πού τους στρέφει ενάντια σε μιαν υπερβολική εξουσία. *Αν γίνει δεχτό, διτι ή κοινωνία είναι *hta*, σύστημα, τότε ό Ιλεγχός της, πού συνεπάγεται τον ακριβή ορισμό της αρχικής του κατάστασης, δέν μπορεί νά είναι αποτελεσματικός, γιατί αυτός ό ορισμός δέν μπορεί νά επιτευχθεί. Αυτός ό περιορισμός δέν ξαναθέτει ακόμα υπό συζήτηση παρά την αποτελεσματικότητα μιας καθορισμένης γνώσης καί της εξουσίας πού προκύπτει από αυτή. Ή κατ' αρχήν δυνατότητα τους παραμένει άθιχτη. Ή κλασική αιτιοκρατία εξακολουθεί νά συνιστά τό απροσδιόριστο, άλλα νοητό, Οριο της γνώσης των συστημάτων.¹⁹³ Ή κβαντική θεωρία και ή μικροφυσική υποχρεώνουν σε μιαν πολύ πιο ριζική αναθεώρηση της ιδέας της διαρκούς καί προβλεπτής τροχιάς. Ή αναζήτηση της ακρίβειας δέν προσκρούει σε ένα όριο πού οφείλεται στο κόστος της, άλλα στην φύση της δλης. Δέν αληθεύει ότι ή αβεβαιότητα, δηλαδή ή έλλειψη ελέγχου, μειώνεται στον βαθμό πού ή ακρίβεια αυξάνεται: αυξάνεται καί αυτή επίσης. Ο Jean Perrin προτείνει τό παράδειγμα του μέτρου της αληθινής πυκνότητας (συντελεστής μάζας/όγκου) του αέρα πού περιέχεται μέσα σε μιá σφαίρα. Ποικίλλει προπαντός όταν ό όγκος της σφαίρας περνά από τά 1.000 m⁸ στο 1 cm⁸* ποικίλλει ελάχιστα όταν περνά από τό 1 cm⁸ στο 1/1000 του mm⁸, άλλα ήδη μπορούμε νά παρατηρήσουμε σε αυτό τό μεσοδιάστημα την εμφάνιση

193. *Εδ*ώ ακολουθαύμβ τοός I. Prigogine & I. Stengers, «La dynamique, de Leibniz à Lucrece», *Critique* 380 (αφιέρωμα στον Seme) (Ιανουάριος 1979), 49.

παραλλαγών πυκνότητας της τάξεως του δισεκατομμυριοστού, που παράγονται άτακτα. Στον βαθμό που ο βγκος της σφαίρας συστέλλεται, ή σπουδαιότητα αυτών των παραλλαγών αυξάνεται: για έναν Ογκο της τάξεως του 1/10 του μικροκύβου, οι παραλλαγές φτάνουν την τάξη του χιλιοστού" για τὸ 1/100 είναι της τάξεως του ἑνὸς πέμπτου.

Μειώνοντας ἀκόμα τὸν βγκο, φτάνουμε στην τάξη της μοριακῆς ακτίνας. Ἄν ἴνα σφαιρίδιο βρίσκεται μέσα στο κενό ἀνάμεσα σέ δύο μόρια αέρος, τότε ἡ ἀληθινὴ πυκνότητα του αέρα είναι μηδενικὴ. Ἐντούτοις, περίπου μιά φορά στίς χίλιες, τὸ κέντρο του σφαιριδίου θά «πέσει» μέσα σέ ἴνα. μόριο καί ἡ μέση πυκνότητα σέ αὐτὸ τὸ σημεῖο μπορεῖ τότε νά συγκριθεῖ μέ εκείνο πού ἀποκαλούμε ἀληθινὴ πυκνότητα τοῦ αερίου. *Ἄν κατέλθουμε σέ ἔνδο-ατομικὲς διαστάσεις, τότε τὸ σφαιρίδιο ἔχει κάθε πιθανότητα νά βρεθεῖ στὸ κενό, πάλι μέ μηδενικὴ πυκνότητα. Ἐντούτοις, μιά φορά στὸ εκατομμύριο, τὸ κέντρο του μπορεῖ νά βρεθεῖ μέσα σέ ἓνα σωματίδιο ἢ μέσα στὸν πυρήνα τοῦ ατόμου, καί τότε ἡ πυκνότητα θά γίνῃ εκατομμύρια φορές μεγαλύτερη ἀπὸ εκείνη τοῦ νεροῦ. «"Ἄν τὸ σφαιρίδιο συσταλεῖ ἀκόμα (...), πιθανότατα ἡ μέση πυκνότητα θά ξαναγίνῃ παρευθὺς μηδενικὴ καὶ θά παραμείνῃ τέτοια, καθὼς καὶ ἡ ἀληθινὴ πυκνότητα, ἐκτὺς γιὰ ορισμένες πολὺ σπάνιες θέσεις, δπου θά φτάσει σέ ἀξίες μέ κολοσσιαία διαφορά ἀπὸ τις προηγούμενες».¹⁹⁴

Συνεπὼς ἡ γνώση πού ἀφορὰ τὴν πυκνότητα τοῦ αέρα διαλύεται σέ μιά πολλότητα ἀποφάνσεων πού εἶναι ἀπολύτως ἀσύμβατες, πού δέν γίνονται συμβατές παρά ἂν ἔχουν σχετικοποιηθεῖ ἀναφορικά μέ τὴν κλίμακα πού διαλέγει ὁ ἀποφαινόμενος. Ἄπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σέ ορισμένες κλίμακες, ἡ ἀπόφανση αὐτοῦ τοῦ μέτρου δέν συμπεκνώνεται σέ ἓναν ἀπλὸν Ἰσχυρισμό, ἀλλὰ σέ ἓναν τροποποιημένο ἰσχυρισμὸ τοῦ τύπου: εἶναι προφανές ὅτι ἡ πυκνότητα ἰσοῦται μέ τὸ μηδέν, ἀλλὰ δέν αποκλείεται νά εἶναι της τάξεως τοῦ 10*, ὅπου ν πολύ υψηλό.

194. J. Perrin, *Lea (Homes (1913), P.U.F., 1970, 14-22. Το κ*ίμ*νο {χη tcfcl ἀ«6 τον Mandelbrot ὡς «Ἰσαγωγή στα *Objets fractals, lac. cit.**

Ἐδώ ἡ σχέσηη τῆς ἀπόφανσης τοῦ εἰδήμονα μὲ «ἐκεῖνο πού λέει» ἢ «φύση» φαίνεται νά προκύπτει ἀπο Ἰνα παιχνίδι ἀτελοῦς πληροφόρησης. Ἡ τροπολόγηση τῆς ἀπόφανσης τοῦ πρώτου εκφράζει τὸ γεγονός δτι ἡ αποτελεσματικὴ ενικὴ (token) ἀπόφανση, πού θά εκφέρει δ δεῦτερος, δέν εἶναι προβλέψιμη. Νά υπολογιστεῖ μπορεῖ ἢ πιθανότητα δτι αὐτὴ ἡ ἀπόφανση θά πει αὐτὸ καὶ δχι ἐκεῖνο. Στὸ μικροφυσικὸ ἐπίπεδο δέν μπορεῖ νά επιτευχθεῖ «καλύτερη» πληροφόρηση, δηλαδή πιδ ἀποδοτικὴ. Τὸ ζήτημα δέν εἶναι νά γνωρίσουμε τὸν ἀντίπαλο (τὴ «φύση»), ἀλλὰ νά μάθουμε τ'ἰ παιχνίδι παίζει. Ὁ Einstein ἀγανακτοῦσε στὴν Ἰδέα Ὅτι δ «Θεὸς παίζει ζάρια».¹⁹⁵ Ἐντούτοις εἶναι Ἰνα παιχνίδι πού επιτρέπει νά διατυπώσουμε «επαρκεῖς» στατιστικὲς κανονικότητες (τόσο τὸ χειρότερο γιὰ τὴν εἰκόνα πού εἶχαμε γιὰ τὸν Ὑπέρτατο Ρυθμιστὴ). *Ἄν !παίζε μπρίτζ, οἱ «πρωταρχικὲς τυχαιότητες» πού συναντᾶ ἢ επιστῆμη θά Ἰπρεπε νά ἀποδοθούν δχι πιά στὴν ἀδιαφορία τοῦ ζαριοῦ ἀπέναντι στὰ πρόσωπα τῆς, ἀλλὰ στὸν δόλο, δηλαδή σέ μιαν ἐπιλογή πού ἀφήνεται κι ἡ ἴδια στὴν τύχη ἀνάμεσα σέ πολλὲς καθαρὰ πιθανὲς στρατηγικὲς.¹⁹⁶

Γενικὰ δεχόμεστε δτι ἡ φύση εἶναι Ἰνας ἀδιάφορος ἀντίπαλος, ἀλλὰ δχι δόλιος, καὶ διακρίνουμε τίς φυσικὲς επιστῆμες καὶ τίς επιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου μὲ βάση αὐτὴ τὴν διαφορὰ.^{1*7} Αὐτὸ μὲ

195. Τὸ ἀναφέρει ὁ W. Heisenberg, *Physis and beyond*, N.York 1971.

196. Σέ μιαν ἀνακοίνωση στὴν Ἰακαδημία τῶν επιστῆμων (Δεκέμβριος 1921), ὁ Borel διατεινόταν δτι «στὰ παιχνίδια δπου ὁ καλύτερος τρόπος παίζματος δέν ὑπάρχει» (παιχνίδι μὲ ἀτελή πληροφόρηση) «μποροῦμε νά ἀναρωτηθούμε μήπως εἶναι δυνατόν, ελλείψει ἐνὸς κώδικα ἐπιλεγμένου ἀπαξ διὰ παντός, νά παίζουμε μὲ πλεονεκτικὸ τρόπο παραλλάσσοντας τὸ παιχνίδι μας». Μὲ ἀφετηρία αὐτὴ τὴν διάκριση ὁ von Neumann δείχνει Ὅτι αὐτὴ ἡ πιβανοποίηση τῆς ἀπόφασης εἶναι ὑπὸ ὀρισμένους ὀρους «& καλύτερος τρόπος παζίματος». Βλ. G. Th. Guilbaud, *EUments de Ia ihiorie matematique de jeux*, Dunod, 1968, 17-21, καὶ J. P. Seris, *La ihiorie des jeux*, P.U.F. 1974 (συλλογὴ κειμένων). Ὁ «μεταμοντέρνοι» καλλιτέχνες χρησιμοποιοῦν συχνὰ αὐτὲς τίς ἐννοεῖς' βλ. γιὰ παράδειγμα J. Cage, *Silence*, καὶ *A Year from Monday*, Middletown (Conn.), Wesleyan U.P., 1961 καὶ 1967.

197. I. Epstein, «Jogos», *Ciincia e Fihsofia*, Revista Interdisciplinar, universidade de Sad Paulo, 1 (1979).

πραγματολογικούς δρους σημαίνει ότι ή «φύση» στην πρώτη περίπτωση είναι ή αναφορά, βουβή άλλα εξίσου σταθερή μέ Ινα ζάρι, το οποίο ρίχνουμε πολλές φορές και σχετικά μέ το οποίο οί επιστήμονες ανταλλάσσουν δηλωτικές αποφάνσεις, δηλ. ζαριές πού ρίχνει δ Ινας στον άλλον, ενώ στην δεύτερη περίπτωση, αφού ή αναφορά είναι ό άνθρωπος, τούτος είναι κι ό ίδιος συμπαίκτης, πού μιλώντας αναπτύσσει μία στρατηγική, κάποτε και ανάμεικτη, απέναντι στην στρατηγική του ειδήμονα: ή τύχη, στην όποια προσκρούει ό τελευταίος, δέν είναι τού αντικειμένου ή της αδιαφορίας, άλλα της συμπεριφοράς ή της στρατηγικής,¹⁹⁸ δηλαδή αγωνιστική. Θα πει κανείς ότι αυτά τά προβλήματα άφορούν τήν μικρο-φυσική και ότι επιτρέπουν τήν πιστοποίηση διαρκών λειτουργιών επαρκώς προσεγγισμένων ώστε να επιτρέπουν μία καλή πιθανο-λογική πρόβλεψη της εξέλιξης τών συστημάτων. "Έτσι οί θεωρητικοί τού συστήματος, πού είναι επίσης οί θεωρητικοί της νομιμοποίησης μέσω της αποδοτικότητας, πιστεύουν ότι ανακτούν τά δικαιώματα τους. Εντούτοις μέσα στά σύγχρονα μαθηματικά βλέπουμε νά διαγράφεται ένα ρεύμα πού θέτει και πάλι υπό συζήτηση το ακριβές μέτρο και τήν πρόβλεψη της συμπεριφοράς αντικειμένων σε ανθρώπινη κλίμακα.

Ό Mandelbrot θέτει τις Ιρευνές του υπό τήν αιγίδα του κειμένου τού Perrin, το οποίο σχολιάσαμε. 'Αλλά διευρύνει τήν εμβέλεια του προς μίαν απροσδόκητη κατεύθυνση. «ΌΕ προς συναγωγή συναρτήσεις, γράφει, είναι οί πιο άπλες, οί πιο εύκολες στην διαπραγμάτευση, εντούτοις είναι ή εξαίρεση' ή, άν προτιμάτε γεωμετρική γλώσσα, οί καμπύλες πού δέν έχουν εφαπτομένη είναι ό κανόνας, και οί κανονικές καμπύλες, όπως ό κύκλος, είναι περιπτώσεις ενδιαφέρουσες μέν, άλλα εντελώς ιδιαίτερες».¹⁹⁹

Ή διαπίστωση δέν έχει Ινα απλό ενδιαφέρον αφηρημένης πε-

198. «Ή πιθανότητα επανεμφανίστηκε εδώ 8χι πλέον ως συστατική αρχή μίας δομής τού αντικειμένου, άλλα ως κανονιστική αρχή μίας δομής της συμπεριφοράς» (G. G. Granger, *Pensie formelle et sciences de l'homme*, Aubier-Montaigne, 1960,142). Ή Ιδέα ότι οί Όεοί παίζουν, άς πούμε, μπριτζ θά ήταν μάλλον μία προπλατωνική ελληνική υπόθεση.

199. *Op.cit.*, I.

ριέργειας, ισχύει για τὰ περισσότερα ἀπὸ τα εμπειρικά δεδομένα: τὰ περιγράμματα μιας σαπουνόφουσας παρουσιάζουν τέτοιες θλάσεις, ὥστε εἶναι ἀδύνατο γιὰ το μάτι νὰ τοποθετήσει μιαν εφαπτομένη σὲ κάποιο σημεῖο της επιφάνειας. Ἐδῶ το πρότυπο ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὴν κίνηση του Brown, γιὰ τὴν ὁποία γνωρίζουμε ὅτι μιὰ ιδιότητα της εἶναι ὅτι το διάνυσμα μετατόπισης του μορίου ἀπὸ ἓνα σημεῖο εἶναι ἰσότροπο, δηλαδή ὅτι ὅλες οἱ δυνατές κατευθύνσεις εἶναι ἐξίσου πιθανές.

Ἄλλὰ ξαναβρίσκουμε το Ἐδιο πρόβλημα στην συνηθισμένη κλίμακα, ἀν γιὰ παράδειγμα θέλουμε νὰ καταμετρήσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀκτὴ τῆς Βρετάνης, τὴν ἐπιφάνεια τῆς Σελήνης πού εἶναι καλυμμένη μὲ κρατήρες, τὴν κατανομὴ τῆς ἀστρικής δλης, τὴν «καταιγίδα» ἀπὸ παράσιτα σὲ μιὰ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία, τις ταραχές ἐν γένει, τὴν μορφή τῶν νεφῶν, ἐν ὀλίγοις τὴν πλειονότητα τῶν περιγραμμάτων καὶ τῶν κατανομῶν τῶν πραγμάτων πού δὲν ἴχουν ὑποστῆ τὴν τακτοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου χεριοῦ.

Ὁ Mandelbrot δείχνει ὅτι ἡ μορφή πού παρουσιάζουν παρόμοια δεδομένα τὰ συσχετίζει μὲ καμπύλες πού ἀντιστοιχοῦν σὲ μὴ συναγωγίμες διαρκεῖς συναρτήσεις. "Ἐνα ἀπλοποιημένο μοντέλο εἶναι ἡ καμπύλη του von Koch²⁰⁰ αὐτὴ κατέχει μιαν ἐσωτερικὴ ὁμοθεσία (homothotie) καὶ μπορούμε νὰ δείξουμε τυπικά ὅτι ἡ διάσταση τῆς ὁμοθεσίας, πάνω στην ὁποία ἴχει κατασκευαστεῖ, δὲν εἶναι ἀρτίος ἀριθμὸς, ἀλλὰ $\log 4/\log 3$. "Ἐχουμε το δικαίωμα νὰ ποῦμε ὅτι μιὰ τέτοια καμπύλη τοποθετεῖται μέσα σὲ ἓνα διάστημα, του ὁποῖου ὁ «ἀριθμὸς τῶν διαστάσεων» εἶναι ἔνταξ ἠ μεταξὺ 1 καὶ 2, καὶ ὅτι κατὰ συνέπεια εἶναι ἐνορατικά ἐνδιάμεσος ἀνάμεσα στην γραμμὴ καὶ τὴν ἐπιφάνεια. Ἐπειδὴ ἡ καίρια διάσταση ὁμοθεσίας εἶναι κλάσμα, ὁ Mandelbrot ἀποκαλεῖ αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα κλασματικά.

Οἱ ἐργασίες του Reno Thorn²⁰¹ ἀκολουθοῦν ἀνάλογη κατεύ-

200. Συνεχῆς μὴ μετατρέψιμη καμπύλη μὲ ἐσωτερικὴ ὁμοθεσία. Ἐχει περιγραφῆ ἀπὸ τὸν Mandelbrot, *op. cit.*, 30. Καταρτίστηκε ἀπὸ τὸν H. von Koch τὸ 1904. Βλ. *Objeti fractals*, βιβλιογραφία.

201. *Modules mathomatiques de la morphogerUse*, 10/18, 1974. Μιὰ ἐκθεση προσιτὴ στον ἀμύητο σχετικὰ μὲ τὴν θεωρία τῶν ριζικῶν μετακτώ-

θυνηση. Προβληματίζονται άμεσα πάνω στην έννοια του σταθερού συστήματος, που προϋποτίθεται μέσα στην αιτιοκρατία του Laplace και μάλιστα στην πιθανολογική αιτιοκρατία.

Ο Thom διατυπώνει την μαθηματική γλώσσα που επιτρέπει να περιγράψουμε πώς οι ασυνέχειες μπορούν να παραχθούν τυπικά μέσα σε καθορισμένα φαινόμενα και να γεννήσουν απροσδόκητες μορφές: αυτή ή γλώσσα συνιστά την επονομαζόμενη θεωρία των ριζικών μεταπτώσεων.

"Εστω ή επιθετικότητα ως μεταβλητή της κατάστασης ενός σκύλου* αυξάνεται σε άμεση συνάρτηση προς την λύσσα του, ως μεταβλητή ελέγχου.²⁰² *Αν υποθέσουμε ότι αυτή είναι μετρήσιμη, όταν φτάσει σε Ινα δριο μετατρέπεται σε επίθεση. Ο φόβος, δεύτερη μεταβλητή ελέγχου, θα έχει τό αντίθετο αποτέλεσμα, καί όταν φτάσει σε Ινα δριο, θά μετατραπεί σε φυγή. Χωρίς λύσσα ή φόβο ή συμπεριφορά του σκύλου είναι ουδέτερη (ανώτερο σημείο της καμπύλης του Gauss). 'Αλλά αν οι δύο μεταβλητές ελέγχου αυξάνουν ταυτόχρονα, τότε τά δύο δρια θά πλησιαστούν ταυτόχρονα: ή συμπεριφορά του σκύλου καθίσταται τότε απρόβλεπτη, μπορεί να περάσει έξαφνα από την επίθεση στην φυγή, καί αντίστροφα. Τό σύστημα αποκαλείται ασταθές: οί μεταβλητές ελέγχου ποικίλλουν διαρκώς, οί μεταβλητές της κατάστασης ποικίλλουν κατά διαστήματα.

Ο Thom δείχνει ότι μπορούμε να γράψουμε την εξίσωση αυτής της αστάθειας καί να χαράξουμε τό (τριδιάστατο, επειδή υπάρχουν δύο μεταβλητές έλεγχου καί μία της κατάστασης) γραφικό σχήμα που καθορίζει όλες τις κινήσεις του σημείου, δσες δείχνουν την συμπεριφορά του σκύλου, και ανάμεσα τους τό αιφνίδιο πέρασμα από την μία συμπεριφορά στην άλλη. Αυτή ή εξίσωση χαρακτηρίζει έναν τύπο ριζικής μετάπτωσης που καθορίζεται από τον

σεων έγινε από τον K. Pomian, «Catastrophes et determinisme», *Libre 4* (1978), Payot, 115-136.

202. Τό παράδειγμα δανείζεται 6 Pomian από τον E. C. Zeeman, «The Geometry of Catastrophe», *Times Literary Supplement* (10 Δεκεμβρίου 1971).

αριθμό των μεταβλητών του έλεγχου καί τον αριθμό των μεταβλητών της κατάστασης (έδώ 2+1).

Η συζήτηση για τὰ σταθερά ή ασταθή συστήματα, για τήν αιτιοκρατία ή τὸ αντίθετο της, βρίσκει ἐδώ μιὰ διέξοδο, τήν ὁποία ὁ Thom διατυπώνει μέ ἕνα αξίωμα: «Ὁ λίγο ή πολύ καθορισμένος χαρακτήρας μιας διαδικασίας είναι καθορισμένος ἀπο τήν τοπική κατάσταση αὐτῆς της διαδικασίας».²⁰³ Ἡ αἰτιοκρατία είναι ἕνα εἶδος λειτουργίας πού κι αὐτή μέ τήν σειρά της είναι καθορισμένη: σέ κάθε περίπτωση ή φύση πραγματώνει τήν λιγότερο περίπλοκη τοπική μορφολογία, πού εντούτοις είναι συμβατή μέ τὰ αρχικά τοπικά δεδομένα.²⁰⁴ Μπορεῖ Ὁμως, καί αὐτή μάλιστα είναι ή πιο συχνή περίπτωση, τὰ δεδομένα τούτα νά απαγορεύουν τήν σταθεροποίηση μιας μορφῆς. Γιατί τῆς περισσότερες φορές βρίσκονται σέ σύγκρουση: «Το μοντέλο των ριζικών μεταπτώσεων ἀνάγει κάθε αἰτιακή διαδικασία σέ μιὰ, της οποίας ή ἔνορατική δικαιολόγηση δέν θέτει προβλήματα: τον πόλεμο πού, κατά τὸν Ἡράκλειτο, είναι πατήρ πάντων».²⁰⁵ Οἱ πιθανότητες ναναι ἀσύμβατες οἱ μεταβλητές έλεγχου είναι περισσότερες ἀπό τήν αντίθετη εκδοχή. Συνεπώς υπάρχουν μόνο «νησίδες αιτιοκρατίας». Ὁ ανταγωνισμός τὸν ριζικών μεταπτώσεων είναι στην κυριολεξία ὁ κανόνας: υπάρχουν κανόνες της γενικής αγωνιστικῆς τὸν σειρών, πού καθορίζονται ἀπο τον αριθμό τὸν ενεργῶν μεταβλητῶν.

Δέν είναι ἀθέμιτο νά βρούμε Ἰναν (εξασθενημένο, είναι ή ἀλήθεια) ἀπόηχο στίς εργασίες του Thom ἀπό τῆς έρευνες της σχολῆς του Palo Alto, κυρίως ὡς προς τήν εφαρμογή τῆς παραδοξολογίας στην μελέτη τῆς σχιζοφρένειας, πού είναι γνωστή μέ τήν ονομασία Double Bind Theory.⁸⁰⁶ Θά αρκεστούμε ἐδώ νά σημειώσουμε αὐτόν τὸν συμπλησιασμό. Επιτρέπει νά κατανοήσουμε τήν έκταση αὐτὸν τὸν ερευνῶν, πού είναι επικεντρωμένες στις μοναδικότητες

203. H. Thom, *Stabiliti structured et morphogenese, Essai oYwte thiorie ganirale des modales*, Reading (Mass.), Benjamin, 1972, 25. T& αναφέρει ὁ Pomian, *loc. cit.*, 134.

204. R. Thom, *Modeies mathimatiques...*, *he. cit.*, 24.

205. *Ibid.*, 25.

206. Βλ. κυρίως Watilawick et al., *op. cit.*, κεφ. VI.

και στα «ασύμβατα», μέχρι τον τομέα της πραγματολογίας των πιο καθημερινών δυσκολιών.

Η ιδέα που άντλούμε από αυτές τις έρευνες (και πολλές άλλες) είναι ότι η κυριαρχία της διαρκούς συναγωγίμης συνάρτησης ως παράδειγμα της γνώσης και της πρόβλεψης τείνει να εξαφανιστεί. Δείχνοντας ενδιαφέρον για τα μη επιδεχόμενα τελεσίδικη απόφαση, για τα δρια της ακρίβειας του έλεγχου, για τα κβάντα, για τις συγκρούσεις με ατελή πληροφόρηση, για τα «fracta», για τις ριζικές μεταπτώσεις, για τα πραγματολογικά παράδοξα, ή μεταμοντέρνα επιστήμη πλάθει την θεωρία της ίδιας της της εξέλιξης ως εξέλιξη ασυνεχή, μεταπτωτική, ανεπανόρθωτη, παράδοξη. Μεταβάλλει το νόημα της λέξης γνώση και λέει πώς μπορεί να συμβεί αυτή ή αλλαγή. Γεννά όχι το γνωστό, άλλα το άγνωστο. Και προτείνει ένα μοντέλο νομιμοποίησης που δεν είναι το μοντέλο της καλύτερης αποδοτικότητας, άλλα της διαφοράς έννοημένης ως πα-ραλογίας.²⁰⁷

"Όπως λέει εοστοχα ένας ειδικός της θεωρίας τών παιγνίων, οί εργασίες του οποίου ακολουθούν τήν ίδια κατεύθυνση: «Που βρίσκεται λοιπόν ή χρησιμότητα αυτής της θεωρίας; Πιστεύουμε ότι ή θεωρία τών παιγνίων, όπως και κάθε επεξεργασμένη θεωρία, είναι χρησιμη μέ τήν έννοια ότι γεννά ιδέες».²⁰⁸ Από τήν μεριά του, ο P. B. Medawar²⁰⁹ Ιλεγε ότι «ή μεγαλύτερη επιτυχία για έναν ειδήμονα είναι να έχει ιδέες», ότι δεν υπάρχει «επιστημονική μέθοδος»²¹⁰ και ότι ειδήμονας είναι πρώτα-πρώτα κάποιος που λέει ιστορίες, τις όποιες απλώς υποχρεούται να επαληθεύσει.

207. «Πρέπει να διακρίνουμε τις συνθήκες παράγωγης της επιστημονικής γνώσης από τήν παραγόμενη γνώση (...). Υπάρχουν δύο θεμελιώδη στάδια του επιστημονικού εγχειρήματος, δηλ. να κάνει άγνωστο το γνωστό καί κατόπιν να αναδιοργανώσει αυτή τήν παραγνώριση μέσα σε ένα ανεξάρτητο συμβολικό μετασύστημα (...). Τό Ιδιάζον της επιστήμης οφείλεται στην μή προβλεψιμότητά της» (Ph. Breton, *Pandore* 3, 'Απρίλιος 1979, 10).

208. A. Rapoport, *Thiorie des jeux ä deux personnes*, γαλλ. μτφ. Renard, Dunod, 1969, 159.

209. P. B. Medawar, *The Art of the Soluble*, London, Methuen, 6η έκδ. 1967, κυρίως τά κεφάλαια που τίτλοφορούνται «Two Conceptions of Science» καί «Hypothesis and Imagination».

Η ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΟΓΙΑΣ

Ας αποφασίσουμε εδώ βτι τά δεδομένα του προβλήματος της νομιμοποίησης της γνώσης έχουν επαρκώς εντοπιστεί για τον σκοπό μας. Ή προσφυγή στις μεγάλες αφηγήσεις έχει αποκλειστεί· δέν θα μπορούσαμε λοιπόν να καταφύγουμε ούτε στην διαλεκτική του Πνεύματος ούτε στην χειραφέτηση της ανθρωπότητας ως επικύρωση του μεταμοντέρνου επιστημονικού λόγου. 'Αλλά, δπως είδαμε παραπάνω, ή «μικρή αφήγηση» παραμένει ή κατεξοχήν μορφή της φανταστικής επινόησης, και πρίν άπ' δλα στην επιστήμη.⁸¹¹ 'Από τήν άλλη μεριά, ή αρχή της συναίνεσης ως κριτήριο επικύρωσης εμφανίζεται καί αυτή ανεπαρκής. Αυτή είναι είτε ή συμφωνία ανθρώπων ως γνωριζουσών διανοιών καί ελεύθερων βουλήσεων, ή όποια Ιχει επιτευχθεί μέσω του διαλόγου ύπ' αυτή τήν μορφή τήν βρίσκουμε επεξεργασμένη άπδ τόν Habermas, άλλα αυτή ή άποψη εδράζεται στην καταξίωση της αφήγησης της χειραφέτησης. Είτε πάλι έχει χειραγωγηθεί άπό τό σύστημα σάν Ινα άπο τά συνθετικά

210. Αυτό εξηγεί 6 P. Feyerabend, *Against Method*, London, N.L.B., 1975, βασιζόμενος στο παράδειγμα του Γαλιλαίου, τό όποιο ερμηνεύει ως «επιστημολογικό άναρχισμό» ή «ντανταϊσμό» ενάντια στον Popper καί στον Lakatos.

211. Μέσα στό πλαίσιο αυτής της μελέτης δέν ήταν δυνατό να αναλύσουμε τήν *μορφή nob* παίρνει ή επιστροφή της αφήγησης σε νομιμοποιητικούς λόγους δπως: ή ανοιχτή συστηματική, ή τοπικότητα, ή αντιμέθοδος, καί γενικά δ,τι υπάγουμε εδώ κάτω άπό τήν ονομασία «παραλογία».

του μέ σκοπό να βελτιώσει και να διατηρήσει τις αποδόσεις του.²¹² 'Αποτελεί τῶ αντικείμενο διοικητικών διαδικασιών, μέ τήν έννοια τοῦ Luhmann. Δέν αξίζει τότε παρά μόνο ὡς μέσον γιά τον αληθινό σκοπό, εκείνον πού νομιμοποιεῖ τό σύστημα, τήν ισχύ.

Συνεπώς τό πρόβλημα εἶναι να μάθουμε αν εἶναι δυνατή μια νομιμοποίηση, τήν οποία θα εξουσιοδοτούσε μόνο ἡ παραλογία. Πρέπει να διακρίνουμε τήν καθαυτό παραλογία ἀπό τήν καινοτομία: ἡ τελευταία υπακούει ἡ ἐν πάση περιπτώσει χρησιμοποιεῖται ἀπό τό σύστημα γιά νά βελτιώσει τήν αποτελεσματικότητα του ἡ πρώτη εἶναι μιá κίνηση, συχνά μέ σπουδαιότητα πού παραγνωρίζεται ἐπί τόπου, ἡ οποία γίνεται μέσα στην πραγματολογία της γνώσης. Τό γεγονός δι στην πραγματικότητα ἡ μία μετασχηματίζεται στην ἄλλη, εἶναι συχνό ἄλλα #χι αναγκαίο, καί ὄχι οπωσδήποτε βλαπτικό γιά τήν ὑπόθεση μας.

*Αν πιάσουμε καί πάλι τήν περιγραφή της επιστημονικής πραγματολογίας (κεφ. VII), ὁ τόνος στό ἐξῆς πρέπει νά πέσει στην διαφωνία. Ἡ συναίνεση εἶναι Ἰνας ορίζοντας, και ποτέ δέν φτάνεται. Οι ἐρευνες πού γίνονται ὑπό τήν αιγίδα ενός παραδείγματος²¹⁸ τείνουν νά τίς σταθεροποιήσουν εἶναι σάν τήν εκμετάλλευση μιας τεχνολογικής, οικονομικής, καλλιτεχνικής «ιδέας». Δέν ὑπάρχει θέμα. 'Αλλά ξαφνιαζόμαστε, δταν ἐρχεται πάντα κάποιος γιά νά διαταράξει τήν τάξη του «Λόγου». Πρέπει νά υποθέσουμε μιá δύναμη πού αποσταθεροποιεῖ τις ικανότητες ἐξήγησης καί ἐκδηλώνεται μέ τήν εκφορά νέων διανοητικών κανονιστικών ἀρχων ἡ, αν προτι-

212. Οι Nora καί Mine αποδίδουν γιά παράδειγμα στην «ένταση της κοινωνικής συναίνεσης», πού θεωροῦν δι προσιδιάζει στην Ιαπωνική κοινωνία, την επιτυχία αὐτης της χώρας σχετικά μέ τήν πληροφορική (*op. cit.*, 4). Στο συμπέρασμα τους γράφουν: «Ἡ κοινωνία στην οποία οδηγεί (ἡ δυναμική μιας εκτεταμένης κοινωνικής ἐπιβολής της πληροφορικής) εἶναι «ἄθραυστη: οἰκοδομημένη γιά νά ευνοήσει την επεξεργασία μιας συναίνεσης, προϋποθέτει την ὑπαρξή της καί παγιδεύεται αν δέν τήν Αποκτήσει» (*op. cit.*, 125). Ο Y. Stourdió, *art. cit.*, ἐπιμένει στό γεγονός δι ἡ σημερινή τάση ἀπορρύθμισης, αποσταθεροποίησης, αποδυνάμωσης της δημόσιας διοίκησης, τρέφεται ἀπο το γεγονός δι ἡ κοινωνία ἔχασε τήν εμπιστοσύνη της στην αποδοτικό, τητα τοῦ κράτους.

213. Μέ τήν έννοια τοῦ Kuhn, *op. cit.*

ματε, με την πρόταση νέων κανόνων του γλωσσικού επιστημονικού παιχνιδιού, πού οριοθετούν ένα νέο πεδίο έρευνας. Πρόκειται, μέσα στην επιστημονική συμπεριφορά, για την ίδια διαδικασία πού & Thom αποκαλεί μορφογένεση. Κι ή ίδια δέν είναι χωρίς κανόνες (υπάρχουν κατηγορίες ριζικών μεταπτώσεων), άλλα ό καθορισμός της είναι πάντα τοπικός. *Αν μετατοπιστεί στον επιστημονικό διάλογο καί τοποθετηθεί σε μια χρονική προοπτική, αυτή ή Ιδιότητα συνεπάγεται τό απρόβλεπτο των «ανακαλύψεων». Σέ σχέση με ένα ιδεώδες διαφάνειας, είναι παράγοντας σχηματισμού άδιαφανειών, πού αναβάλλει για αργότερα την στιγμή της συναίνεσης.⁸¹⁴

Αυτή ή διευκρίνιση δείχνει καθαρά Οτι ή θεωρία τών συστημάτων καί ό τύπος νομιμοποίησης πού αυτή προτείνει δέν έχουν καμιά επιστημονική βάση: ούτε ή επιστήμη λειτουργεί μέσα στην πραγματολογία της σύμφωνα με τό παράδειγμα του συστήματος πού έχει γίνει δεκτό από αυτή την θεωρία, ούτε ή κοινωνία μπορεί νά περιγραφεί σύμφωνα με αυτό τό παράδειγμα καί με βάση τους δρους της σύγχρονης επιστήμης.

*Ας εξετάσουμε από αυτή την πλευρά δύο σημαντικά σημεία της επιχειρηματολογίας του Luhmann. Τό σύστημα μπορεί νά λειτουργήσει μόνο μειώνοντας την περιπλοκότητα, άφ' ενός· άφ' έτερου οφείλει νά επιτύχει την προσαρμογή τών ατομικών προσδοκιών (expectations) στους σκοπούς του.²¹⁶ Η μείωση της περιπλοκότητας απαιτείται από την επάρκεια του συστήματος Όσον άφορα την ίσχύ. *Αν έλα τά μηνύματα μπορούσαν νά κυκλοφορήσουν ελεύθερα ανάμεσα σε Όλα τά άτομα, ή ποσότητα τών πληρο-

214. Ό Pomian, *art. et'i.*, δείχνει Οτι αυτού του είδους ή λειτουργία (μ* ριζικές μεταπτώσεις) διόλου δέν προκύπτει από την έγγελιανή διαλεκτική.

215. «Η νομιμοποίηση των αποφάσεων συνεπάγεται θεμελιωδώς μιαν συναισθηματική διαδικασία εκμάθησης ποό δέν διαταράσσεται από τίποτα. Είναι μι« ίψη του γενικού ζητήματος: πώς αλλάζουν τά οράματα, πως τό πολιτικό καί διοικητικό υποσύστημα μπορεί νά αναδομήσει τά οράματα τής κοινωνίας με αποφάσεις. Όταν τό ίδιο δέν είναι παρά ένα υποσύστημα; Ό τομέας αυτός θά είναι αποτελεσματικός μόνο άν είναι Ικανός νά δημιουργήσει νέα οράματα μέσα ατά άλλα υπάρχοντα συστήματα, είτε πρόκειται για πρόσωπα είτε για κοινωνικά συστήματα» (*Legitimation durch Verfahren, be cit.*, 35).

φοριών, πού θά έπρεπε νά λάβουμε υπόψη μας γιά να κάνουμε τις σωστές επιλογές, θά καθυστερούσε σημαντικά τό χρονικό δριο λήψης της απόφασης και συνεπώς τήν αποδοτικότητα. Πράγματι, ή ταχύτητα είναι Ινα συστατικό της ισχύος τοῦ συνόλου.

Θά πουν διι δντως πρέπει νά λάβουμε υπόψη μας αυτές τις μοριακές γνώμες αν δέν θέλουμε νά διακινδυνεύσουμε σοβαρές διαταραχές. Ο Luhmann απαντάει —και αυτό είναι τό δεύτερο σημείο— διι είναι δυνατό νά κατευθύνουμε τους ατομικούς πόθους μέ μία διαδικασία «οιονεί-έκμάθησης» «απαλλαγμένη από κάθε διαταραχή», ώστε αυτοί νά καταστούν συμβατοί μέ τις αποφάσεις τοῦ συστήματος. Αυτές οι τελευταίες δέν χρειάζεται νά σεβαστούν τους πόθους: πρέπει οι πόθοι νά ποθήσουν αυτές τις αποφάσεις, τουλάχιστον τά αποτελέσματα τους. Οί διοικητικές διαδικασίες θά ωθήσουν τά άτομα νά «θελήσουν» διι χρειάζεται σέ Ινα σύστημα γιά νά είναι αποτελεσματικό.²¹⁶ Είναι φανερό τί χρήση μπορούν και θά μπορούν νά Ιχουν μέσα σέ αυτή τήν προοπτική οι τηλεμα-τικές τεχνικές.

Δέν θά μπορούσαμε νά αρνηθούμε κάθε δύναμη πειθούς στην ιδέα διι 6 Ιλεγχος και ή κυριαρχία πάνω στό πλαίσιο αξίζουν από μόνα τους περισσότερο από τήν απουσία τους. Τό κριτήριο της αποδοτικότητας έχει «πλεονεκτήματα». 'Αποκλείει κατ' αρχή τήν προσφυγή σέ έναν μεταφυσικό λόγο, απαιτεί τήν εγκατάλειψη τών μύθων, απαιτεί οξυδερκή πνεύματα και ψυχρές βουλήσεις, θέτει τον υπολογισμό τών άλληλενεργειών στην θέση τοῦ δρισμοῦ τών ουσιών, έπωμίζει τους «παίκτες» μέ τήν ευθύνη διι μόνο τών αποφάνσεων, πού αυτοί προτείνουν, άλλα επίσης και τών κανόνων, στους οποίους τις υποβάλλουν γιά νά τις κάνουν αποδεχτές. Ρίχνει άπλετο φώς στις πραγματολογικές διαδικασίες της γνώσης καθό-

216. Μιαν διατύπωση αύτης της υπόθεσης βρίσκουμε στις παλαιότερες μελέτες τοῦ D. Riesman, *The Lonely Crowd*, Cambridge (Mass.), Yale U.P. 1950, γαλλ. μτφ. *La foule solitaire* Arthaud, 1964· τοῦ W. H. Whyte, *The Organisation Man*, N. York, Simon & Schuster, 1956, γαλλ. μτφ. *L'homme de IOrganisation*, Plön, 1959· τοῦ H. Marcuse, *One Dimensional Man*, Boston, Beacon, 1966· γαλλ. μτφ. *L'homme unidimensionnel*, Minuit, 1968.

σον αυτές δείχνουν να υπάγονται στο κριτήριο της αποτελεσματικότητας: πραγματολογίες της επιχειρηματολογίας, της διαχείρισης της απόδειξης, της μετάδοσης του γνωστού, της εκμάθησης με την φαντασία.

"Έτσι συμβάλλει να φτάσουν όλα τα γλωσσικά παιχνίδια, ακόμα και αν δεν προκύπτουν από την καθιερωμένη γνώση, ίσαμε την αυτογνωσία τους, τείνει να ωθήσει τον καθημερινό λόγο σε ένα είδος μεταλόγου: οι τρέχουσες αποφάνσεις δείχνουν την τάση να παραθέτουν τον εαυτό τους, και οι διάφορες πραγματολογικές θέσεις να αναφέρονται έμμεσα στο επίκαιρο μολαταύτα μήνυμα που τις άφορα.²¹⁷ Μπορεί να υποβάλει την σκέψη ότι τα προβλήματα εσωτερικής επικοινωνίας, όσα συναντά ή επιστημονική κοινότητα στην εργασία της για να ξεκάνει και να αναπλάσει τις γλώσσες της, έχουν φύση που μπορεί να συγκριθεί με εκείνη της επιστημονικής κοινότητας όταν, στερημένη από την καλλιέργεια των αφηγήσεων, οφείλει να θέσει υπό δοκιμασία την επικοινωνία με τον εαυτό της και να αναρωτηθεί πάνω στην φύση της νομιμότητας δσων αποφάσεων λαμβάνονται επ' δνόματί της.

Μέ κίνδυνο να σκανδαλίσει, τό σύστημα μπορεί ακόμα και να θεωρήσει ως Ινα από τα προτερήματα του την αντοχή του. Στο πλαίσιο του κριτηρίου της Ισχύος μία αίτηση (δηλαδή μία μορφή επιταγής) δεν αντλεί καμία νομιμότητα από τό γεγονός ότι προέρχεται από την οδύνη μιας ακόρεστης ανάγκης. Τό δικαίωμα δεν πηγάζει από την οδύνη, πηγάζει από τό γεγονός ότι ό χειρισμός της τελευταίας καθίστα τό σύστημα πιο αποδοτικό. QI πιο παραμελημένες ανάγκες δεν πρέπει κατ' αρχή να χρησιμεύουν ως ρυθμιστές του συστήματος, επειδή, αν δ τρόπος να τις ικανοποιήσουμε είναι ήδη γνωστός, ή ικανοποίησή τους δεν μπορεί να βελτιώσει τις αποδόσεις τους, άλλα μόνο να επιβαρύνει τις δαπάνες τους. Η μόνη αντένδειξη είναι ότι ή μη ικανοποίηση μπορεί να άποστα-

217. Η J. Rey-Debove (*op. cit.*, 228 κ.έ.) σημειώνει τον πολλαπλασιασμό των σημείων έμμεσου λόγου ή αυτόνομικης συμπαρα&ήλωσης οτίρ σύγχρονη καθημερινή γλώσσα. 'Αλλά μας θυμίζει ότι «ο έμμεσος λόγος δεν κατασκευάζεται τεχνητά».

θεροποιήσει τὸ σύνολο. 'Αντιτάσσεται στην δύναμη εκείνη πού το ὠθεῖ να υπακούσει στην αδυναμία. 'Αλλά ἔχει τήν άνεση νά γέννα νέες επιθυμίες πού, ὅπως πιστεύεται, πρέπει νά προκαλέσουν τον επανακαθορισμό τών κανονιστικῶν ἀρχῶν «ζωής».²¹⁸ Μέ αυτή τήν έννοια, τὸ σύστημα παρουσιάζεται ὡς πρωτοποριακή μηχανή πού τραβάει ξοπίσω της τήν ανθρωπότητα, ἀπανθρωποποιώντας την γιά νά τήν εξανθρωπίσει σέ ἴνα ἄλλο επίπεδο κανονιστικῆς ικανότητας. Οἱ τεχνοκράτες δηλώνουν δι τὸν δέν μπορούν νά ἔχουν εμπιστοσύνη σέ δι τὴ κοινωμία ονομάζει ἀνάγκες της, «γνωρίζουν» δι τὴ και ἡ ἴδια δέν μπορεί νά τις γνωρίζει επειδή δέν είναι μεταβλητές ανεξάρτητες ἀπο τις νέες τεχνολογίες.²¹⁹ Αυτή είναι ἡ ἔπαρση εκείνων πού λαβαίνουν τις αποφάσεις καὶ συνάμα ἡ τύφλωση τους. Ἡ «ἔπαρση» τους αυτή σημαίνει δι ταυτίζονται μέ τὸ κοινωνικό σύστημα ἰδωμένο σάν μιὰ ολότητα πού αναζητεῖ τήν κατά τὸ δυνατόν πιὸ ἀποδοτική της ενότητα. *Αν στραφούμε προς τήν επιστημονική πραγματολογία, μαθαίνουμε δι τούτη ἡ ταύτιση είναι ἀνέφικτη: κατ' ἀρχή κανένας επιστήμονας δέν ενσαρκώνει τήν γνώση και δέν παραμελεῖ τις «ἀνάγκες» μιᾶς ἔρευνας ἢ τις προσδοκίες ενός ερευνητῆ ὑπὸ τὸ πρόσχημα δι τὸν δέν είναι ἀποδοτικές γιά «τὴν επιστήμη» ὡς ολότητα. Ἡ φυσιολογική ἀπάντηση του ερευνητῆ

218. 'Αλλά, ὅπως λέει δ G. Canguilhem, «ὁ ἄνθρωπος είναι βντως υγιῆς μόνον δι τὸν μπορεί νά σηκώσει πολλούς κανόνες, δι τὸν είναι κάτι παραπάνω ἀπὸ φυσιολογικός» («Le normal et le pathologique» (1951), *La connaissance de la vie*, Hachette, 1952, 210).

219. Ο E. E. David (*art. cit.*) σημειώνει δι ἡ κοινωμία μπορεί νά γνωρίσει μόνο τις ἀνάγκες πού αισθάνεται στην σημερινή κατάσταση τοῦ τεχνολογικού της περιβάλλοντος. Γνώρισμα της θεμελιώδους επιστήμης είναι νά ανακαλύπτει ἀγνωστες ἰδιότητες πού θά αναμορφώσουν το τεχνικό περιβάλλον καὶ θά δημιουργήσουν ἀπρόβλεπτες ἀνάγκες. Σημειώνει τήν χρήση στέρων υλικῶν ὡς μεγαλοποιητικὸ παράγοντα καὶ τήν ἀνθηση της φυσικῆς των στέρων. Τήν κριτική αυτής της «αρνητικῆς ρύθμισης» των κοινωνικῶν ἀλληλενεργειῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν ἀπο μέρους τοῦ σύγχρονου τεχνικού αντικειμένου τήν (χει κάμει ὁ R. J. Aulin, «Le mythe technologique», *Revue de l'entreprise* 26 (εἰδικὸ ἀφιέρωμα «L'ethnotechnologie», Μάρτιος 1979), 49-55. Ο συγγραφέας λαβαίνει ὑπόψη του τον A. G. Haudricourt, «La technologie culturelle, essai de methologie», στο B. Gille, *Histoire des techniques*, *he. cit.*

στά αιτήματα είναι μάλλον: νά δούμε, αφηγηθείτε τήν Ιστορία σας.²⁸⁰ Επίσης κατ' αρχήν δεν προκαταλαμβάνει Οτι ή περίπτωση έχει ήδη ρυθμιστεί, οοτε Οτι «ή επιστήμη» θά νιώσει άσχημα μέσα στην ισχύ της, άν τήν επανεξετάσουμε. Το αντίθετο Ισχύει.

Εννοείται βέβαια διτι τά πράγματα δεν είναι έτσι στην πραγματικότητα. Δέν λογαριάζουμε τους σοφούς, τών όποιων ή «κίνηση» παραμελήθηκε ή αγνοήθηκε, ενίοτε επί δεκαετίες, επειδή αποσταθεροποιούσε πολύ βίαια κατακτημένες θέσεις* Οχι μόνο στην πανεπιστημιακή και επιστημονική ιεραρχία άλλα καί μέσα στην προβληματική.²⁸¹ "Όσο πιο ισχυρή είναι μιά «κίνηση», τόσο πιό εύκολο είναι νά της αρνηθούμε τήν ελάχιστη συναίνεση, επειδή ακριβώς μεταβάλλει τους κανόνες του παιχνιδιού, πάνω στους οποίους υπήρχε συναίνεση. 'Αλλά, Όταν δ θεσμός της σοφίας λειτουργεί μέ αυτό τόν τρόπο, συμπεριφέρεται σάν μιά συνηθισμένη εξουσία, της οποίας ή στάση είναι ρυθμισμένη όμοιοστατικά.

Αυτή ή στάση είναι τρομοκρατική, Όπως είναι καί ή στάση του συστήματος πού περιγράφει ό Luhmann. Μέ τήν λέξη τρομοκρατία εννοούμε τήν αποτελεσματικότητα πού αντλείται από τήν εξάλειψη ή από τήν απειλή της εξάλειψης ενός συμπαίκτη έκτος τοῦ γλωσσικού παιχνιδιού μέσα στδ δποίο παίζαμε μαζί του. Αυτός θά σιωπήσει ή θά συναινέσει διχι επειδή τόν έχουν ανασκευάσει, άλλα επειδή τόν Ιχουν απειλήσει μέ στέρηση τοῦ παιχνιδιού (υπάρχουν πολλοί τρόποι στέρησης). Η έπαρση Όσων λαμβάνουν τις αποφάσεις, πού Ισοδυναμεί της δέν υπάρχει κατ* αρχήν στίς έπι-

220. *0 Medawar (*op. cit.*, 151-152) αντιπαραθέτει τό ύφος γραφής στό δφοσ ομιλίας τών επιστημόνων. Τό πρώτο πρέπει νά είναι «επαγωγικό», άλλώς ή ποιή είναι νά μή λαμβάνεται υπόψη' άπο το δεύτερο αναφέρει μιά σειρά εκφράσεων πού ακούγονται συνήθως στά εργαστήρια, όπως: My results don't make a story yet. Καί καταλήγει: «Scientists are building explanatory structures, telling stories (...)».

221. Για ένα περίφημο παράδειγμα βλ. L. S. Feuer, *The conflict of Generations* (1969), γαλλ. μτφ. Alexandre, *Einstein et le conflit des generations*, Bruxelles, Complexe, 1979. "Όπως υπογραμμίζει δ Moecovici στον πρόλογο της γαλλ. μτφ.: «Η Σχετικότητα γεννήθηκε μέσα σε μian 'ακαδημία* της τύχης, απαρτιζόμενη από φίλους πού κανείς τους δέν ήταν φυσικός, άλλα μόνο μηχανικοί καί ερασιτέχνες φιλόσοφοι».

στημες, έρχεται νά ασκήσει αυτή τήν τρομοκρατία. Προσαρμόστε τά οράματα σας στους σκοπούς μας, διαφορετικά...²²²

'Ακόμα και τά επιτρεπτά Ορια σέ σχέση μέ τά διάφορα παιχνίδια έχουν υποταχτεί στον Ορο της αποδοτικότητας. Ο επανακαθορισμός των κανονιστικών άρχων ζωής συνίσταται στην βελτίωση της αρμοδιότητας του συστήματος αναφορικά μέ τήν ίσχύ. Αυτό είναι ιδιαίτερα πρόδηλο μέ τήν εισαγωγή των τηλεματικών τεχνολογιών: σέ αυτές οι τεχνοκράτες βλέπουν τήν υπόσχεση μιας φιλελευθεροποίησης καί ενός εμπλουτισμού των άλληλενεργειών ανάμεσα στους συνομιλητές, άλλα τό ενδιαφέρον αποτέλεσμα είναι δι θα προκύψουν νέες τάσεις μέσα στό σύστημα, πού θά βελτιώσουν τις αποδόσεις του.²²⁸

Στον βαθμό πού προκαλεί διαφοροποιήσεις, ή επιστήμη μέσα στην πραγματολογία της προσφέρει τό άντιμοντέλο ενός σταθερού συστήματος. Κάθε απόφαση πρέπει νά διατηρηθεί άπό τήν στιγμή πού ενέχει κάποια διαφορά μέ τό γνωστό, κάτι πού μπορεί νά υποστηριχθεί μέ επιχειρήματα ή επιδέχεται απόδειξη. Είναι Ινα πρότυπο «άνοιχτού συστήματος»,²²⁴ μέσα στό όποιο τό ενδιαφέρον στοιχείο της απόφασης είναι δι «γεννά ιδέες», δηλαδή άλλες αποφάνσεις και άλλους κανόνες παιχνιδιού. Μέσα στην επιστήμη

222. Είναι το παράδοξο του Orwell. Μιλάει ό γραφειοκράτης: «Δέν αρκούμαστε σέ μιαν αρνητική όπακοή, οΌτε στην πιο απεχθή υποταγή. "Όταν τελικά θά έρθετε σέ μας, θά πρέπει νά τό κάνετε μέ τήν θέληση σας» (1984, N. York, Harcourt & Brace, 1949- γαλλ. μτφ. Gallimard, 1950, 368). Τό παράδοξο θά εκφραζόταν γλωσσικά μέ ένα: "Έσω ελεύθερος ή ακόμα μέ ένα: Νά θέλεις αυτό πού θέλουν. 'Αναλύθηκε άπό τον Watzlawick et al., *op. cit.*, 203-207. Σχετικά μέ αυτά τά παράδοξα βλ. J. M. Salanskis, «Geneses 'actuelles' et geneses 'sorielles' de l'inconsistant et de l'hotorogene», *Critique* 379 (Δεκέμβριος 1978), 1155-1173.

223. Βλ. τήν περιγραφή των τάσεων πού έξάπαντος θά δημιουργήσει ή μαζική έκπληροφόρηση μέσα στην γαλλική κοινωνία κατά τους Nora καί Mine (*op. cit.*, Παρουσίαση).

224. Βλ. σημ. 181. Βλ. στον Watzlawick et al., *op. cit.*, 117-148, τήν συζήτηση για τά ανοιχτά συστήματα. Η έννοια της ανοιχτής συστηματικής αποτελεί τό αντικείμενο μιας μελέτης του J. M. Salanskis, *Le aystdmatique oufert*, υπό έκδοση, 1978.

δέν υπάρχει γενική μεταγλώσσα, στην οποία να μπορούν νά μετεγγραφούν καί νά αναπτυχθούν 8λες οί άλλες. Αυτό ακριβώς απαγορεύει τήν ταύτιση μέ τ6 σύστημα καί, έν κατακλείδι, τήν τρομοκρατία. Ο χωρισμός ανάμεσα σέ ίσους λαμβάνουν τΙς αποφάσεις καί στους εκτελεστές, άν υπάρχει μέσα στην επιστημονική κοινότητα (καί 8ντως υπάρχει), ανήκει στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα, 8χι στην επιστημονική πραγματολογία. Είναι Ινα άπδ τά κύρια εμπόδια στην ανάπτυξη της φαντασίας τών γνώσεων.

Τδ ζήτημα της γενικευμένης νομιμοποίησης παίρνει τήν ακόλουθη μορφή: ποια είναι ή σχέση ανάμεσα στο άντιμοντέλο', πού προσφέρει ή επιστημονική πραγματολογία, καί στην κοινωνία; Μπορεί τάχα νά εφαρμοστεί στά πελώρια νέφη γλωσσικής ύλης πού σχηματίζουν οί κοινωνίες; "Η παραμένει μέσα στά Ορια του παιχνιδιού της γνώσης; Καί σέ αότη τήν περίπτωση ποιο ρόλο παίζει απέναντι στδν κοινωνικό δεσμό; Είναι τδ απρόσιτο Ιδεώδες μιας ανοιχτής κοινότητας; Είναι μήπως απαραίτητο συστατικό του υποσυνόλου εκείνων πού λαμβάνουν τις αποφάσεις καί πού δέχονται για τήν κοινωνία το κριτήριο της αποδοτικότητας, ένw τό απορρίπτουν γιά τδν εαυτό τους; *Η είναι, αντίθετα, άρνηση συνεργασίας μέ τις εξουσίες, καί πέρασμα στην αντικουλτούρα μέ κίνδυνο εξάλειψης κάθε δυνατότητας έρευνας λόγω ελλείψεως κονδυλίων;^{aas}

Άπδ τήν αρχή αυτής της μελέτης υπογραμμίσαμε Οχι μόνο τήν τυπική, άλλα καί τήν πραγματολογική διαφορά πού χωρίζει τά διάφορα γλωσσικά παιχνίδια, καί μάλιστα τά δηλωτικά ή γνωστικά άπύ τά επιτακτικά ή της δράσης. Η επιστημονική πραγματολογία έχει επικεντρωθεί στις δηλωτικές αποφάνσεις, κι εκεί δημιουργεί γνωστικά Ιδρύματα (ινστιτούτα, κέντρα, πανεπιστήμια κτλ.). 'Αλλά ή μεταμοντέρνα ανάπτυξη της θέτει σέ πρώτο επίπεδο ένα αποφασιστικό «γεγονός»: Οτι ακόμα καί ή συζήτηση τών

225. Met* τόν χωρισμό της Εκκλησίας άπο τό Κράτος, 6 Feyerabend (*op. cit.*) απαιτεί, μέ το ίδιο «λαϊκό» πνεύμα, τόν χωρισμό της επιστήμης άπο τό κράτος. 'Αλλά τ'ι θά γίνει μέ τόν χωρισμό της επιστήμης άπό τό χρ*υμ«;

δηλωτικών αποφάνσεων απαιτεί κανόνες. "Όμως οι κανόνες δέν είναι δηλωτικές αποφάνσεις, άλλα επιτακτικές, τίς όποιες αξίζει περισσότερο νά αποκαλέσουμε μεταεπιτακτικές για να αποφύγουμε συγχύσεις (επιτάσσουν τί θά πρέπει νά είναι οί κινήσεις των γλωσσικών παιχνιδιών για νά μπορούν νά γίνουν δεχτές). Η διαφοροποιητική ή φανταστική δραστηριότητα, ή δραστηριότητα της παραλογίας μέσα στην σημερινή επιστημονική πραγματολογία, έχει ως λειτουργία της νά παρουσιάσει τίς μεταεπιταγές της (τίς «προϋποθέσεις»²²⁶) και νά ζητήσει άπό τους συνομιλητές νά δεχτούν άλλες. Έν τέλει, ή μόνη νομιμοποίηση πού καθίστα αποδεχτή μιá παρόμοια αίτηση είναι ή έξης: αυτό θά γεννούσε ιδέες, δηλαδή νέες αποφάνσεις.

Η κοινωνική πραγματολογία δέν έχει τήν «απλότητα» εκείνης των επιστημών. Είναι ίνα τέρας σχηματισμένο άπό τήν διαπλοκή δικτύων διαφόρων κατηγοριών αποφάνσεων έτερόμορφων (δηλωτικών, επιτακτικών, τελεστικών, τεχνικών, άποτιμητικών κτλ.). Δέν υπάρχει λόγος νά σκεφτούμε διτ μπορούμε νά ορίσουμε μετα-επιταγές κοινές σέ όλα τά γλωσσικά παιχνίδια και διτ μιá άνα-θεωρήσιμη συναίνεση, όπως εκείνη πού κυριαρχεί κάποια στιγμή μέσα στην επιστημονική κοινότητα, μπορεί νά αγκαλιάσει το σύνολο των μεταεπιταγών πού ρυθμίζουν τό σύνολο των αποφάνσεων κυκλοφορούν μέσα στην κοινότητα. Μέ τήν εγκατάλειψη αύτης της πίστης συνδέεται σήμερα ή παρακμή των νομιμοποιητικών αφηγήσεων, είτε είναι παραδοσιακές είτε «μοντέρνες» (χειραφέτηση της ανθρωπότητας, γίνεσθαι της Ιδέας). Η ιδεολογία του «συστήματος» έρχεται εξίσου νά πληρώσει τήν απώλεια αύτης της πίστης μέ τήν υλοποιούσα άξίωσή της και νά τήν εκφράσει μέ τον κυνισμό του κριτηρίου της αποδοτικότητας.

Γι' αυτόν τον λόγο δέν φαίνεται δυνατό, οδτε φρόνιμο, νά προσανατολίσουμε, σαν τον Habermas, τήν επεξεργασία του προβλήματος της νομιμοποίησης προς τήν κατεύθυνση της αναζήτησης μιας καθολικής συναίνεσης²²⁷ μέσω εκείνου πού άπο-

226. Αυτός είναι ίνας τουλάχιστον άπό τους τρόπους για νά καταλάβουμε τούτο τον όρο, πού ανήκει στην προβληματική του O. Ducrot, *op. cit.*

227. *Raison et Ugitimüi, loc. cit., passim*, κυρίως 23-24: «Η γλώσσα

καλεί *Diskurs*, δηλαδή τὸν διάλογο των επιχειρηματολογιών.*¹⁸ Ὄντως, αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ προϋποθέσουμε δύο πράγματα. Τὸ πρῶτο εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ ομιλητές μπορούν να συμφωνήσουν αναφορικά μὲ κανόνες ἢ μεταεπιταγές καθολικά ἐγκυρες γιὰ ὅλα τα γλωσσικά παιχνίδια, ἐνῶ εἶναι σαφές βῆτι αὐτὰ εἶναι ἐτερόμορφα καὶ προκύπτουν ἀπὸ ἐτερογενεῖς πραγματολογικούς κανόνες.

Ἡ δευτέρα προϋπόθεση εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ διαλόγου ἐπιδιώκει τὴν συναίνεση. Δείξαμε ὁμως, ἀναλύοντας τὴν ἐπιστημονικὴ πραγματολογία, ὅτι ἡ συναίνεση εἶναι μιά κατάσταση συζητήσεων καὶ βῆτι ὁ σκοπὸς τους. Αὐτὸς εἶναι μάλλον ἢ παραλογία. Εκείνο πὸ ἔξαφανίζεται μὲ αὐτὴ τὴν δευτέρη διαπίστωση (ἐτε-ρογένεια τῶν κανόνων, ἀναζήτηση τῆς διαφωνίας) εἶναι μιά πίστη πὸ συνεχίζει νὰ ἐμψυχώνει τὴν ἐρευνα τοῦ Habermas, ὅτι δηλαδή ἡ ἀνθρωπότητα ὡς συλλογικὸ (οἰκουμενικὸ) ὑποκείμενο ἀναζητεῖ τὴν κοινὴ τῆς χειραφέτηση μὲσω τοῦ διακανονισμοῦ τῶν

λειτουργεῖ σάν μετασχηματιστής: (...) οἱ προσωπικὲς γνώσεις μετασχηματίζονται σὲ ἀποφάνσεις, οἱ ἀνάγκες καὶ τὰ συναισθήματα σὲ κανονιστικὲς προσδοκίες (επιταγές ἢ ἀξίες). Αὐτὸς ὁ μετασχηματισμὸς δημιουργεῖ τὴν σημαντικὴ διαφορὰ πὸ χωρίζει τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς πρόθεσης, τῆς βούλησης, τῆς ἀπόλαυσης καὶ τῆς οδύνης, ἀπὸ τὴ μιά, καὶ τῆς ἐκφράσεις καὶ τῆς κανονιστικὲς ἀρχές μὲ ἀξίωση καθολικότητας, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Καθολικότητα πάει να πει ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσης καὶ νομιμότητα τῶν Ἰσχυουσῶν κανονιστικῶν ἀρχῶν. Αὐτὴ ἡ ἀντικειμενικότητα καὶ αὐτὴ ἡ νομιμότητα ἐξασφαλίζουν τὴν κοινότητα (*Gemeinsamkeit*) πουναι οὐσιώδης γιὰ τὴν συγκρότηση τοῦ κοινωνικοῦ βιοκόσμου». Βλέπουμε ὅτι ἡ προβληματικὴ πὸ χάρτογραφεῖται ἔτσι, παγιδεύοντας τὸ ζήτημα τῆς νομιμότητας σὲ ἕναν τύπο ἀπάντησης, τὴν καθολικότητα, ἀπὸ τὴν μιά προϋποθέτει τὴν ταυτότητα τῶν νομιμοποιήσεων γιὰ το ὑποκείμενο τῆς γνώσης καὶ γιὰ το ὑποκείμενο τῆς δράσης, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν καντιανὴ κριτικὴ πὸ διαχώριζε τὴν θεωρητικὴ καθολικότητα, πὸ προσιδίαζε στὴν πρώτη, ἀπὸ τὴν Ἰδεώδη καθολικότητα («ὑπεραισθητὴ φύση»), πὸ χρησιμεύει ὡς ορίζοντας στὴν δευτέρη* ἀπὸ τὴν ἄλλη, πάλι, κράτα τὴν συναίνεση (*Gemeinschaft*) ὡς μοναδικὸ πιθανὸ ορίζοντα τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας.

228. *Aid.*, 22, καὶ σημ. τοῦ μεταφραστή. Ἡ ὑποταγὴ τῶν μεταεπιταγῶν τῆς συνταγῆς (δηλαδή τῆς ἀναγόρευσης τῶν νόμων σὲ κανονιστικὲς ἀρχές) στὸν *Disko*» εἶναι ρητὴ, γιὰ παράδειγμα 146: «Ἡ κανονιστικὴ ἀξίωση γιὰ ἐγκυρότητα εἶναι κι ἡ Ἰδια γνωστικὴ μὲ τὴν ἐννοια ὅτι ὑποθέτει πάντα ὅτι θὰ μπορούσε νὰ γίνε δεχτὴ σὲ μιαν ὀρθολογικὴ συζήτηση».

«κινήσεων» που επιτρέπονται σε όλα τα γλωσσικά παιχνίδια και ότι η νομιμοποίηση μιας Οποιας απόφασης έγκειται στην συνεισφορά της σε αυτή την χειραφέτηση.²²⁹

Κατανοούμε πολύ καλά ποια είναι η λειτουργία αυτής της προσφυγής μέσα στην επιχειρηματολογία του Habermas ενάντια στον Luhmann. Ο *Diskurs* είναι το έσχατο πρόσκομμα που αντιτάσσεται στην θεωρία του σταθερού συστήματος. Ο σκοπός είναι καλός, αλλά τά επιχειρήματα δεν είναι.²³⁰ Η συναίνεση κατάντησε αξία άχρηστη και ύποπτη. Άλλα ή δικαιοσύνη δεν είναι. Συνεπώς πρέπει να φτάσουμε σε μια ιδέα και σε μια πρακτική της δικαιοσύνης, που να μη συνδέεται με τις ιδέες της συναίνεσης.

Η αναγνώριση της έτερομορφίας των γλωσσικών παιχνιδιών είναι το πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση. Προφανώς συνεπάγεται την παραίτηση από την τρομοκρατία, που προϋποθέτει και αποπειράται να πραγματώσει την ισομορφία τους. Το δεύτερο βήμα είναι η αρχή Ότι, αν υπάρχει συναίνεση για τους δποιους κανόνες καθορίζουν κάθε παιχνίδι καί δσες ακινήσεις» έχουν γίνει, αυτή ή συναίνεση οφείλει να είναι τοπική, δηλαδή να έχει επιτευχθεί από σημερινούς παίχτες και να υπόκειται σε ενδεχόμενη ακύρωση. Προσανατολιζόμαστε λοιπόν προς πολλαπλές πεπερασμένες μεταεπιχειρηματολογίες, θέλουμε να πούμε: επιχειρηματολογίες αναφερόμενες σε μεταεπιταγές που περιορίζονται μέσα στον χώρο και τον χρόνο.

Αυτός ο προσανατολισμός αντιστοιχεί στην εξέλιξη των κοινωνικών άλληλενεργειών, όπου τό προσωρινό συμβόλαιο αντικαθιστά Ιμπρακτα την διαρκή θέσμιση στις επαγγελματικές, θυμικές, σεξουαλικές, πολιτισμικές, οικογενειακές, διεθνείς, δπως καί στις πολιτικές υποθέσεις. Βέβαια ή εξέλιξη είναι αμφίσημη: τό προσω-

229. Ο G. Kortian, στο *Mitacritique*, Minuit, Μέρος V, εξετάζει κριτικά αυτή την *Aufklärer*- πλευρά της σκέψης του Habermas. Βλ. επίσης του ίδιου συγγραφέα, «Le discours philosophique et son ob jet», *Critique*, 1979.

230. Βλ. i. Poulain, *art. cit.*, σημ. 28* για μια γενικότερη συζήτηση της πραγματολογίας των Searle καί Gehlen βλ. J. Poulain, «Pragmatique de la parole et pragmatique de la vie», *Phi ziro* 7, 1 (Σεπτέμβριος 1978), Universite de Montreal, 5-50.

ρινό συμβόλαιο ευνοείται από το σύστημα εξαιτίας της μεγαλύτερης ευκαμψίας του, του μικρότερου κόστους του και της ζέσης των κινήτρων που το συνοδεύουν. Δλοι αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν σε μια καλύτερη λειτουργικότητα. 'Αλλά όπως και να έχουν τα πράγματα," δέν τίθεται θέμα να προταθεί μιά «καθαρή» εναλλακτική λύση στο σύστημα: δλοι γνωρίζουμε, στα τέλη αυτής της δεκαετίας του εβδομήντα, ότι μιά τέτοια λύση θά του μοιάζει. Πρέπει να νιώθουμε χαρά που ή τάση για τδ πρόσκαιρο συμβόλαιο εΖναι αμφίσημη: δέν ανήκει μόνο στην εσώτερη σκοπιμότητα του συστήματος, "άλλα αυτό τήν ανέχεται, ενώ εκείνη δείχνει μέσα στους κόλπους του μια άλλη σκοπιμότητα, τήν σκοπιμότητα της γνώσης των γλωσσικών παιχνιδιών ως τέτοιων και της απόφασης να αναλάβουμε τήν ευθύνη των κανόνων τους και των αποτελεσμάτων τους, καθώς ό κύριος κανόνας ανάμεσα τους είναι εκείνος που καταξιώνει τήν υιοθέτηση των τελευταίων, τήν αναζήτηση της πα-ραλογίας.

"Όσο για τήν επικράτηση της πληροφορικής μέσα στις κοινωνίες, βλέπουμε εν τέλει πώς αυτή επιδρά πάνω στην προβληματική τούτη. Μπορεί να αποβεί το «ονειρεμένο» δργανο ελέγχου και διακανονισμού του συστήματος της άγορας, έχοντας απλωθεί μέχρι τήν ίδια τήν γνώση και διεπόμενο αποκλειστικά από τήν αρχή της αποδοτικότητας. Τότε συνεπιφέρει αναπόδραστα τήν τρομοκρατία. Μπορεί επίσης να υπηρετήσει τις ομάδες συζήτησης για τις μετα-επιταγές προσφέροντας τους τις πληροφορίες που τις περισσότερες φορές δέν διαθέτουν για να αποφασίσουν διαθέτοντας γνώση του πράγματος. 'Η γραμμή που πρέπει να ακολουθήσουμε για να τήν κάνουμε να εκτραπεί μ' αυτήν τήν έννοια είναι κατ' αρχή πολύ απλή: τó κοινό προσπελάζει ελεύθερα τις μνήμες και τις τράπεζες πληροφοριών.²³¹ Τά γλωσσικά παιχνίδια θά είναι τότε παιχνίδια

231. Βλ. Tricot et al., *Informatique et libertis*, 'Αναφορά στην κυβέρνηση, La Documentation française, 1975. L. Loinet, «Les 'pieges liberticides' de l'informatique», *Le Monde diplomatique* 300 (Μάρτιος 1979) αυτές οι παγίδες είναι «ή εφαρμογή της τεχνικής των 'κοινωνικών προφίλ' στην καθοδήγηση τ'ς μάζας του πληθυσμού' ή λογική της ασφάλειας που γβννα ή αυτοματοποίηση της κοινωνίας». Βλ. επίσης τους φακέλους και

πλήρους πληροφόρησης κατά την δεδομένη στιγμή. Αλλά θά πρόκειται και γιά παιχνίδια βπου κάτι θά διακινδυνεύεται, και γι' αυτό οι συζητήσεις δέν θά κινδυνεύουν νά κολλήσουν σέ θέσεις έλαχιστοβάθμιας ισορροπίας, επειδή θάχουν εξαντληθεί τά δσα παίζονται. Γιατί τούτα εδώ θά συνίστανται τότε από γνώσεις (ή πληροφορίες, αν θέλετε) και τό απόθεμα γνώσεων, πού είναι το απόθεμα της γλώσσας σέ πιθανές αποφάνσεις, είναι ανεξάντλητο. "Έτσι διαγράφεται μιά πολιτική, μέσα στην οποία θά αντιμετωπίζονται μέ σεβασμό ή λαχτάρα γιά δικαιοσύνη και γιά τό άγνωστο.

τις αναλύσεις πού έχουν συγκεντρωθεί στίς *Interfirentes* 1 καί 2 (Χειμώνας 1974, "Ανοιξη 1975), Θέμα των οποίων είναι ή τοποθέτηση λαϊκών δικτύων πολλαπλής επικοινωνίας: αναφορικά μέ τους ερασιτεχνικούς σταθμούς (καί κυρίως μέ τόν ρόλο πού έπαιξαν στό Κεμπέκ κατά τήν υπόθεση F.L.Q. τον 'Οκτώβριο του 1970 καί του «Κοινού Μετώπου» τον Μάιο του 1972)· αναφορικά μέ τά κοινοτικά ραδιόφωνα στίς Η.Π.Α. καί στον Καναδά* αναφορικά μέ 'Ης επιπτώσεις της πληροφορικής άνω στην εργασία της σύνταξης στον Τύπο· αναφορικά μέ τους πειρατικούς σταθμούς (πρίν άπο τήν διάδοση τους στην Ιταλία)· αναφορικά μέ τά διοικητικά αρχεία, μέ τό μονοπώλιο της I.B.M., μέ τήν δολιοφθορά της πληροφορικής. 'Η κοινότητα Yverdon (καντόνι του Vaud), άφού αποφάσισε τήν αγορά ενός υπολογιστή (θά λειτουργούσε τό 1981) υπαγόρευσε μερικούς κανόνες: αποκλειστική αρμοδιότητα του κοινοτικού συμβουλίου γιά νά αποφασίζει ποια στοιχεία θά συλλέγονται, σέ ποιόν καί υπό ποίους όρους θά ανακοινώνονται* δυνατότητα κάθε πολίτη νά χρησιμοποιεί αυτά τά στοιχεία (επί πληρωμή)* δικαίωμα κάθε πολίτη νά ενημερώνεται γιά τά στοιχεία της κάρτας του (πενήντα), νά τά διορθώνει, νά υποβάλει σχετικά μιαν αίτηση στό δημοτικό συμβούλιο καί ενδεχομένως στό Συμβούλιο του Κράτους* δικαίωμα κάθε πολίτη νά γνωρίζει (κατόπιν αιτήσεως) ποια από τά στοιχεία πού τόν άφορούν Ιχουν κοινοποιηθεί καί σέ ποιόν (*La semaine media* 18, Μάρτιος 1979, 9).

